

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN KAYIT DIŞI
EKONOMİYLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ VE ETKİNLİĞİ**

Server İmren YARDIM

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILDİŞ

2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeledeki Rolü ve Etkinliği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2010

Server İmren YARDIM

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Server İmren YARDIM
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye
Tez Konusu : Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Kayıt Dışı
Ekonomiyle Mücadeledeki Rolü ve Etkinliği
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği’nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeledeki Rolü ve Etkinliği

Server İmren YARDIM

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Bağımsız dış denetim; işletmenin ekonomik ve ticari faaliyetleri içerisinde işletmeye giren ve çıkan veya işletmede oluşan değer hareketlerinin ilgili formlara veya belgelere doğru yansıtılıp yansıtılmadığının, bunların muhasebe kayıtlarına doğru geçirilip geçirilmediğinin, kar veya zararın doğru hesaplanıp hesaplanmadığının, mali tabloların işletmenin o hesap dönemine ve ileriye dönük ekonomik yapısını doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığının kontrolü ve sağlanmasıdır.

Günümüzde işletmeler için çok büyük bir gereksinim haline gelen bağımsız dış denetim ihtiyacı tüm ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bağımsız dış denetim uygulamalarının gelişim süreci de ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bağımsız dış denetim ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise yasal olarak bağımsız dış denetim zorunluluğu 1987 yılında bankaların denetimi ile gündeme gelmiştir.

Kayıt dışı ekonomi ise, belgeye hiç bağlanmamış ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır.

Kayıt dışı ekonominin uluslararası bir olgu olarak ortaya çıkması 1980’li yılların başlarına rastlamaktadır. Temel amaçlarından biri kayıt dışı ekonomi kavramına ilişkin tanımsal problemler hakkında genel ilkelere ulaşmak olan ilk uluslararası konferans, 1983’te Almanya’nın Bielefeld şehrinde yapılmıştır.

Konferansta birbirlerinden oldukça farklı tanımlar kullanılmış ve katılımcılar tarafından bir konsensüse varılamamıştır, ancak tüm katılımcıların paylaştığı bazı ortak noktalar oluşmuştur. Bunlar kayıt dışı ekonominin dünya ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturduğu ve uluslararası hesaplar sisteminin bütünlüğü açısından tehlike arz ettiğiidir.

Bağımsız dış denetim sistemini gündeme getiren en önemli olay, 2001 yılında ABD'nin en büyük enerji şirketlerinden birisi olan Enron'un iflasını istemesidir. Enron'un iflasını istemesiyle ABD'de ekonomik ve hukuksal alanda pek çok unsur sorgulanmaya başlanmıştır.

Tüm bu yaşananlar etkili bir bağımsız denetimin varlığını zorunlu hale getirmiştir. Mükelleflerin ve vergi idaresinin güvenebileceği bir bağımsız denetimin, çeşitli konularda ortaya çıkan sorunları önemli ölçüde ortadan kaldıracığı açıktır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Dış Denetim, Denetçi, Sermaye Piyasası, Kayıt Dışı Ekonomi.

ABSTRACT

Master Thesis

The Role and Efficiency of Independent External Auditing in Struggle with Informal Economy in Turkey

Server Imren YARDIM

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Public Finance
Public Finance Program**

Independent external audit means that, the business of economic and commercial activities within the business entering and leaving, or business in which the value of their movements in the forms or documents correctly reflected out and reflect their accounting records it right whether or not relayed, profit or loss properly calculated and not calculated financial statements of business that the accounting period and the future then reflect a correct reflection of economic structure and ensuring control.

At the present day, independent external audit has become a huge need for companies and it was emerged in all countries at the different times. Independent external audit practices in the development process varies between countries. Independent external audit has emerged in England, firstly. In Turkey, independent external audit has emerged in 1987.

Informal economy, no connect any documents or content that does not reflect the reality of economic activities carried out outside of the state information.

Informal economy is emerged as an international fact corresponds to the beginning of the 1980s. The main purpose of the definitional problems relating to the concept of the informal economy to reach a general principle of the first international conference was held in Bielefeld in Germany in 1983. Used to describe quite different from each other at a conference and could not

reach a consensus by the participants, but some common points shared by all participants was formed. All of these, informal economy constitute an important part of the world economy and international accounts in terms of the danger is that the integrity of the system.

Independent external auditing system, which raises the most important events in 2001, the USA is one of the largest energy company Enron's bankruptcy is like. Enron wants to bankrupt the USA in many aspects of economic and legal fields have started to be interrogated.

All this happened the existence of an effective independent external audit was made compulsory. Taxpayers and tax administration may rely on an independent external audit that the various issues arising in substantially eliminating the problem is clear.

Key Words: Independent External Auditing, Auditor, Capital Market, Informal Economy

TÜRKİYE’DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ VE ETKİNLİĞİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM

I.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM KAVRAMI	1
	A. Bağımsız Dış Denetimin Tanımı	3
	B. Bağımsız Dış Denetimin Özellikleri	4
	C. Bağımsız Dış Denetimin Amaçları	4
	D. Bağımsız Dış Denetimin Kapsamı	5
	E. Bağımsız Dış Denetimin Önemi ve Yararları	5
	1. Bağımsız Dış Denetimin Denetlenen Firmaya Yararları	6
	2. Bağımsız Dış Denetimin Kamuya Yararları	7
	3. Bağımsız Dış Denetimin Devlete Yararları	8
	F. Bağımsız Dış Denetimin Önemini Arttıran Faktörler	8
II.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETÇİ KAVRAMI	10
	A. Bağımsız Dış Denetçi Unvanları	11
	B. Bağımsız Dış Denetçilerde Aranılan Nitelikler	11
	C. Bağımsız Dış Denetçilerin Yetkileri	13

III.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM TÜRLERİ	13
A.	Konusuna ve Amacına Göre Denetim Türleri	14
1.	Finansal Denetim (Finansal Tabloların Denetimi)	14
2.	Uygunluk (Usul) Denetimi	15
3.	Faaliyet (Performans) Denetimi	15
B.	Niteliklerine Göre Denetim Türleri	16
1.	Sürekli Denetim (Yılsonu denetimi)	16
2.	Sınırlı Denetim (Ara Dönem Denetimi)	16
3.	Özel Denetim	17
IV.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM TEKNİKLERİ	17
A.	Fiziki İnceleme Tekniği (Observation)	17
B.	Doğrulama Tekniği	18
C.	Belge İnceleme Tekniği (Examination of Documents)	18
D.	Yeniden Hesaplama Tekniği (Recomputation)	19
E.	Bilgi Toplama (Soruşturma) Tekniği (Inquiry)	19
F.	Analitik İnceleme Tekniği (Substantive Procedures)	20
G.	Teker Teker İnceleme Tekniği	20
H.	Kayıt Sisteminin Gözden Geçirilmesi	21
V.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM STANDARTLARI	21
A.	Genel Standartlar	22
1.	Mesleki Eğitim ve Yetkinlik	23
2.	Bağımsızlık ve Tarafsızlık	23
3.	Mesleki Özen ve Titizlik	24
B.	Çalışma Sahası Standartları	24
1.	Denetimin Planlanması ve Gözetim Standardı	25
2.	İç Kontrol Yapısının İncelenmesi Standardı	26
3.	Kanıt Toplama Standardı	26
C.	Raporlama Standartları	27
1.	Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uygunluk Standardı	27
2.	Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerinde Değişmezlik Standardı	28
3.	Mali Tabloların Açıklamalarının Yeterliliği Standardı	28
4.	Görüş Bildirme Standardı	29

VI.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİ GEREKTİREN NEDENLER	30
A.	Çıkar Çatışması	30
B.	Muhasebe Sisteminin Karmaşıklığı	32
C.	Alınacak Kararlarda Güvenilir Bilgi İhtiyacı	32
D.	Diğer Nedenler	34
VII.	MALİ TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNİN AMAÇLARI	35
A.	Mali Tablolarla İlgili Bir Görüşe Ulaşmak	35
B.	Hata ve Hileleri Ortaya Çıkarmak	35
C.	Hata ve Hileleri Önlemek	37
D.	Denetlenen İşletme Yönetimine Önerilerde Bulunmak	37
VIII.	BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN TARİHSEL GELİŞİMİNE YÖNELİK ÜLKE ÖRNEKLERİ	37
A.	İngiltere'de Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi	38
B.	Amerika Birleşik Devletleri'nde Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi	39
C.	Fransa'da Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi	40
D.	Almanya'da Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi	40
E.	Diğer Ülkelerde Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi	40

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞ EKONOMİ

I.	KAYIT DIŞ EKONOMİNİN TANIMI, KAPSAMI VE ÖZELLİKLERİ	42
A.	Kayıt Dış Ekonominin Tanımı ve Kapsamı	42
B.	Kayıt Dış Ekonominin Özellikleri	46
II.	KAYIT DIŞ EKONOMİYİ ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER	48
A.	Ekonomik ve Mali Nedenler	48
B.	İdari ve Hukuki Nedenler	50
C.	Sosyal ve Psikolojik Nedenler	53
D.	Siyasal Nedenler	55

III.	KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ	56
	A. Kayıt Dışı Ekonominin Varsayılan Olumlu Etkileri	56
	B. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri	58
IV.	KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TAHMİN EDİLMESİ	61
	A. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesi	62
	B. Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesi	64
	C. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesi	65
	D. Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Etme Yöntemleri	66
	1. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesinde Doğrudan Yöntemler	66
	2. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesinde Dolaylı Yöntemler	67
	a. Vergisel Yöntemler	68
	b. Demografik Yöntemler	68
	c. Farklılıklar Yöntemi	69
	d. Parasal Yöntemler	69
	e. Fiziksel Girdi Yöntemleri	71
	f. MIMIC Yöntemi	71
V.	KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖNLEMESİNE YÖNELİK TEORİ VE POLİTİKALAR	72
	A. Ekonomik Politikalar	72
	B. Mali Politikalar	74
	C. Hukuki ve İdari Politikalar	76
	D. Sosyal Politikalar	77
VI.	KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE ÜLKE ÖRNEKLERİ	78
	A. Amerika Birleşik Devletleri	78
	B. İngiltere	81
	C. Almanya	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ VE ETKİNLİĞİ

I.	TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM	85
A.	Türkiye'de Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi	86
B.	Türkiye'de Bağımsız Dış Denetimin Bugünü ve Geleceği	87
C.	Türkiye'de Bağımsız Dış Denetimi Etkileyen Gelişmeler	88
D.	Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Şirketlerinin Genel Yapısı	90
1.	Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri	92
a.	Müşteriler İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi	92
b.	Düzenleyici Kurumların Koordinasyonunun Yetersizliğinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi	93
c.	Meslek Kuruluşları ve Mensuplarıyla İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi	93
d.	Denetim Elemanlarıyla İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi	94
e.	Medya Kaynaklı Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi	94
E.	Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim İle İlgili Geleceğe Yönelik Öngörüler	95
II.	TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİ	97
A.	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiyi Oluşturan Faktörler	101
1.	Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler	101
2.	Siyasal Faktörler	104
3.	Sosyal Faktörler	105
4.	Makro-Ekonomik Faktörler	106
B.	Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	108
1.	Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Boyutu	109
2.	Kayıt Dışı Ekonominin İstihdam Boyutu	111
3.	Kayıt Dışı Ekonominin Yasa Dışı Faaliyet Boyutu	112

C. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önemeye	
Yönelik Düzenlemeler	112
1. Vergi Kanunlarında Yapılan Düzenlemeler	113
2. Diğer Kanunlarda Yapılan Düzenlemeler	115
3. Gelir İdaresi İle İlgili Yapılan Düzenlemeler	115
4. İstatistik Kurumu İle İlgili Düzenlemeler	116
5. Diğer Düzenlemeler	117
III. TÜRKİYE’DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ VE ETKİNLİĞİ	118
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	130
EK 1: OLUMLU GÖRÜŞ İÇEREN RAPOR FORMU	137
EK 2: ŞARTLI GÖRÜŞ İÇEREN RAPOR FORMU	139
EK 3: OLUMSUZ GÖRÜŞ İÇEREN RAPOR FORMU	141
EK 4: GÖRÜŞ BİLDİRME HALİNDE RAPOR FORMU	143

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1960/2005 Dönemi OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	63
Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (%)	64
Tablo 3: Gelişmekte Olan Ülkeler, Geçiş Ekonomileri ve OECD Ülkelerinde Ortalama Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (%)	65
Tablo 4: ABD İçin Yapılmış Bazı Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	80
Tablo 5: İngiltere İçin Yapılmış Bazı Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	82
Tablo 6: Almanya İçin Yapılmış Bazı Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	84
Tablo 7: Türkiye İçin Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	100
Tablo 8: Vergi İnceleme Sonuçları (2001 -2008)	110
Tablo 9: Vergi Türlerine Göre Vergi İnceleme Sonuçları	111
Tablo 10: Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu (2006)	112

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AA	: Arthur Andersen
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountant
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
Bkz	: Bakınız
CPA	: Certified Public Accountants
CPE	: Continuing Professional Education
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EGAOB	: European Group of Auditors' Oversight Bodies
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
ESB	: Eski Sovyet Bloğu
FASB	: Financial Accounting Standards Board
GKGDS	: Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HHİA	: Hane Halkı İşgücü Anketi
ICAEW	: The Institute of Chartered Accountants in England of Wales
IFAC	: International Federation of Accountants
ILO	: International Labour Organization
INTOSAI	: International Organization of Supreme Audit Institutions
KADİM	: Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi
KDV	: Katma Değer Vergisi

KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MIMIC	: Multiple Indicators and Multiple Causes
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PCAOB	: Public Company Accounting Oversight Board
POBA	: Professional Oversight Board
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SOA	: Sarbanes Oxley Act
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TDS	: Türkiye Denetim Standartları
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TÜDESK	: Türkiye Denetim Standartları Kurulu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRMOB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
UFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
UNECE	: United Nations Economic Commission for Europe
VEDOP	: Vergi Daireleri Tam Otomasyon Projesi
YMM	: Yeminli Mali Müşavir
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin ardından gözler daima kayıt dışı ekonomiye çevrilmektedir. Milli gelir ve istihdam gibi makro ekonomik büyüklüklerin tam olarak ölçülememesine neden olan, haksız rekabete yol açan, dürüst ve vergisini ödeyen mükelleflerin devlete olan güvenlerini sarsan, toplumda moral değerlerin bozulmasına neden olan, enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla yatırımların azalmasına, üretimin düşmesine, işsizliğin artmasına, vergi gelirlerinin azalmasına, bütçe açıklarının artmasına, devlet yönetiminin zorlaşmasına, toplumsal barışın bozulmasına, tüketici haklarından söz edilememesine sebep olan ve dış ticareti de olumsuz yönde etkileyen kısacası bir ülke halkına bu denli ağır ekonomik ve toplumsal bedel ödettiren kayıt dışı ekonominin bir anda kayıt altına alınması elbette ki çok zordur.

Devlet ile mükellefler arasındaki uzlaşmada işletmelerin muhasebesine büyük görevler düşmektedir. Muhasebe hizmeti her ne kadar kamu yönetimi tarafından sunulmasa da sağladığı dışsal fayda, sunulan hizmetin kamuya yönelmesi ve kamu yararı amacına hizmet etmesinden dolayı birçok açıdan “kamu hizmeti” niteliği taşımaktadır. Bilindiği üzere, işletme ile ilgili çıkar gruplarının ihtiyaç duydukları bilgiler muhasebe aracılığıyla üretilip sunulmaktadır. Bu nedenle yüksek düzeyde mesleki sorumluluk duygusu içerisinde faaliyetlerin yürütülmesi ve kamuya karşı sorumluluğun yerine getirilmesi, muhasebe açısından bir zorunluluktur. Muhasebe, toplumsal çıkar çevrelerine özellikle devlete karşı olan bu sorumluluğunu ancak doğru, tarafsız ve güvenilir bilgi üretip sunmak suretiyle yerine getirebilecektir. Yani muhasebece üretilen bilgilerin tarafsızlığı en az bu bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği kadar önemlidir. Tarafli ve güvenilirliği düşük bilgi üretimi, bu bilgileri kullananların yanlış yatırım kararları vermelerine neden olabileceği gibi, kamu ve toplum açısından kaynakların haksız paylaşımına yol açabilecektir. Dolayısıyla muhasebe sonuçlarının ve mali tabloların gerçeği yansıtabilmesi, işletme faaliyetlerine ilişkin verilerin, muhasebeye tam ve doğru olarak yansıtılmasıyla mümkündür.

Söz konusu durumu bir de vergisel açıdan ele alacak olursak; günümüzde vergilerin önemli bir bölümü mükelleflerin beyanı ve vergi idaresinin denetimi esasına dayanmaktadır. Bu yönüde göre mükellef ödeyeceği vergiyi bizzat kendisi tayin ve tespit etmektedir. Ancak, beyan usulü önemli oranda bir kaçakçılık riski

taşımaktadır. Beyan edilmeyen gelirlerin idari etkinliği ve bunun gerçek vergi rasyosuna olan olumsuz etkisinin giderilebilmesi, vergi idaresinin yapısal ve eğitimsel açıdan gelişimi ve bu amaç doğrultusunda vergi sisteminin revizyonu ve etkili bir denetim mekanizması kurulmasıyla mümkündür.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve boyutlarının genişlemesine neden olan etmenlerin başında, vergi idaresinin denetim konusunda etkin olamadığından kaynaklandığı görüşü, bugün hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Bağımsız dış denetim, vergi kayıplarını önlemede yararlanılan bir araçtır. Zira mükellef, denetimin etkinliğinin ve buna bağlı olarak yakalanma şansının yüksek olduğunu bildiği ölçüde, vergiye karşı yasal sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınmayacaktır.

Günümüzde ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen hızlı değişimler işletmelerin faaliyet alanlarını genişletmelerine ve ölçeklerinin büyümesine neden olmaktadır. Bu duruma paralel olarak işletmelerin mali tablolarına ilişkin güvenilir bilgiye olan ihtiyaç da artmaktadır. İşletme ile iş ilişkisinde olan karar alıcılar, işletmeye ilişkin bilgileri doğrudan kaynağından öğrenme olanağına sahip değildir. Bu nedenle karar alıcılar işletmeye ilişkin olarak başkaları tarafından hazırlanan bu bilgilerin güvenilirliğine inanmak durumundadırlar. Doğru ve güvenilir bilgiye olan ihtiyacın giderek artması bağımsız dış denetim faaliyetlerini de işletmeler için çok önemli bir gereksinim haline getirmiştir.

Finansal tabloların bağımsız dış denetiminin ekonomik yaşamdaki önemi nedeniyle denetim çalışmalarının belli bir kalitede ve seviyede yürütülmesi gerekmektedir. Belirli nitelikleri taşımayan bir denetim çalışması ve bunun sonucunda hazırlanan denetim raporları, hiçbir yarar sağlayamamaktadır. Bu tür bir denetim, karar vericilerin yanıltılmasına ve denetçinin sorumlu duruma düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bağımsız denetim gerçekleştiren her meslek üyesinin, kamunun beklentisi doğrultusunda, gerekli dikkat ve özeni göstererek kaliteli bir denetim yapılması beklentisini karşılaması gerekmektedir. Çünkü gerçekte, bağımsız denetimden geçmiş mali tablolardan yararlanan kişilerin, çoğu zaman bu tabloların objektifliğini değerlendirme konusunda, yeterli bilgi ve beceri veya zamana sahip olmadıkları düşünülmektedir.

Bağımsız dış denetim çalışmalarının kaliteli ve yeterli bir duruma gelebilmesi ancak bazı kıstasların geliştirilmesiyle sağlanabilir. Geliştirilecek olan bu kıstasların tarafsızlığı sağlaması amacıyla, yasalarca veya meslek kuruluşlarınca belirlenmiş ya

da uygulamada genel kabul görmüş olmaları zorunludur. İşletmelerin bağımsız denetimi için belirlenmiş ve denetçilerin çalışmaları esnasında uymak zorunda oldukları ve uluslararası alanda genel kabul görmüş bu temel kurallara “genel kabul görmüş denetim standartları” denilmektedir. Genel kabul görmüş denetim standartları; bir denetçide bulunması gereken mesleki özellikleri, denetim sürecinde yapılması gereken faaliyetleri, denetim raporunun yazımı aşamasında uyulması gereken kuralları genel hatlarıyla belirlemektedir. Diğer bir deyişle, bu standartlar, denetim faaliyetleri sırasında denetçilerin uyması gereken asgari kurallardan oluşmaktadır.

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, bağımsız dış denetimin kayıt dışı ekonomiyle mücadele üzerindeki başarısını araştırma amacına yönelik olarak yapılan ve “Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeledeki Rolü ve Etkinliği” adını taşıyan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, bağımsız dış denetim kavramı üzerinde durularak bu kavramla ve standartlarla ilgili genel teorik bilgiler ve bağımsız dış denetimin tarihsel gelişimine yönelik ülke örnekleri verilecektir.

İkinci bölümde, kayıt dışı ekonomi kavramı üzerinde durulacak olup, dünyada kayıt dışı ekonomi ile mücadelede iyi uygulamalar gösteren ülkelerden örnekler verilecektir. Ülke örnekleri olarak Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Almanya seçilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise, bağımsız dış denetim ve kayıt dışı ekonominin Türkiye’deki uygulamalarından ve mevcudiyetinden bahsedilecek olup, ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile mücadele bağımsız dış denetim kapsamında incelenecek ve sorunların çözümüne çeşitli öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM

Günümüzde ekonomik ve sosyal alanda yaşanan hızlı değişimler, işletmelerin faaliyet alanlarının genişlemesine ve karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. İşletmelerin her geçen gün daha büyük ölçekli hale gelmeye başlaması ve faaliyetlerinde meydana gelen karmaşık yapı, beraberinde, muhasebe sistemlerinin de karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Muhasebe verilerinde meydana gelen bu karmaşık yapı, işletmenin finansal tablolarına ve muhasebe bilgilerine olan güvenilirlik derecesini olumsuz yönde etkilemektedir. İşletmelerin gelişen ve değişimi gerekli kılan ekonomik koşullar nedeniyle giderek büyümesi, beraberinde, doğru ve güvenilir bilgilere olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Bu ihtiyacın artması bağımsız dış denetim uygulamalarının da daha fazla önem kazanmasına neden olmaktadır.

Günümüzde işletmeler için çok büyük bir gereksinim haline gelen bağımsız dış denetim ihtiyacı tüm ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bağımsız dış denetim uygulamalarının gelişim süreci de ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bağımsız dış denetim (independent audit) ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise yasal olarak bağımsız dış denetim zorunluluğu 1987 yılında bankaların denetimi ile gündeme gelmiştir. 1989 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)’nın yayınladığı tebliğler ile denetim ilke ve kuralları, bağımsız denetleme kuruluşları ve denetçilere ilişkin genel esaslar belirlenmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde bağımsız dış denetim kavramı üzerinde durularak uygulamaya ilişkin içerdiği genel esaslar açıklanmaya çalışılacaktır.

I. BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM KAVRAMI

Ekonomik yaşamın giderek karmaşıklaşan bir hal alması güvenilir ve tarafsız bilgi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Karmaşıklaşan bu ekonomik yapı kullanıcılara sunulan bilgilerin tarafsız, doğru ve güvenilir olma olasılığını da azaltmaktadır. Bu bilgilerden yararlanarak karar alacak olanlar, yararlandıkları bilgileri asıl kaynağından inceleme olanağına sahip olmadıkları için başkaları tarafından hazırlanan bu bilgilerin tarafsız ve doğru bir şekilde hazırlandığına

güvenmek zorundadırlar¹. Finansal tablolarda açıklanan bilgilerin yeterince güvenilir olmaması bu bilgilerden yararlanacak olan üçüncü kişileri veya karar alıcıları bu konuda birtakım önlemler almaya zorlamaktadır. Finansal tablolardaki bilgilerden hareketle önemli kararlar alabilecek karar alıcılar, kullanacakları bilgilerin yeterince güvenilir olup olmadığını araştırma ihtiyacı duyarlar².

Kurum ve kuruluşlar ile kişiler tarafından yayınlanan bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılmasında dünyada kullanılan genel yöntem ise, bilgilerin ve iddiaların tarafsız ve bağımsız bir kişi, kişiler veya örgüt tarafından denetlenerek doğrulanmasıdır. Dolayısıyla günümüzde denetim önemli bir müessese haline gelmekte ve buna paralel olarak da bağımsız dış denetim ve kamu denetiminin önemi giderek artmaktadır.

Hukuk devletlerinde kişi ve örgütlerin faaliyetleri, hakları, sorumlulukları tanımlanmış ve anayasa, yasa, yönetmelik, tüzük ve benzeri mevzuata, düzenlemelere bağlanmıştır. Örgütlerin; faaliyetlerini hukuk düzenine uygun yürütüp yürütmediğini incelemek, açıkladıkları bilgilerin ve iddiaların doğru ve güvenilir olup olmadığını araştırmak ve örgüt yöneticilerinin örgütle çıkar ilişkisi içinde bulunan kişilere/örgütlere, topluma ve devlete hesap verme yükümlülüklerini (accountability) yerine getirebilmelerini sağlamak üzere tarafsız ve bağımsız bir kişi/kişiler/örgüt tarafından denetlenmeleri hukuk devletinde zorunlu tutulmaktadır³.

Ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda işletmeler ile ilgili faaliyet sonuçlarının doğru, açık ve güvenilir bilgi akışı içinde bu kuruluşlarla ilgisi ve ilişkisi bulunan diğer kurumlara, yatırımcılara ve hissedarlara iletilmesi gerekliliği giderek önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde ülkelerarası ticari ilişkilerin artması, sermayenin tabana yayılması, halkın ekonomiye katılımının sağlanması, yatırımcıların hak ve çıkarlarının korunması vb. nedenler güvenilir finansal bilgiye ulaşmayı zorunlu hale getirmiştir.

İşletmeler ile ilgili güvenilir bilgi devlet açısından da önemli hale gelmiştir. Devletin temel görevlerini yerine getirebilmesi, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmesi ve ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden gelişmesini sağlayabilmesi için işletmeler ile ilgili objektif, güvenilir ve karşılaştırma yapılabilir nitelikte bilgilere ihtiyacı bulunmaktadır. Muhasebe ve finansman sistemi ile ortaya

¹ Celal KEPEKÇİ; **Bağımsız Denetim**, Genişletilmiş Beşinci Baskı, Avcıol Basım Yayın, 2004, s.1.

² Ersin GÜREDİN; **Denetim**, 8.Baskı, Beta Basım Dağıtım, İstanbul, 1999, s.4.

³ Erdal KENGER; **Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu**, Şubat 2001, s.3.

konulan bu bilgiler mali tablo ve raporlarda gösterilir. Günümüzde teknolojik, sosyal ve kültürel alandaki hızlı gelişmeye rağmen doğru bilgiye ulaşmak kolay olmamaktadır. Muhasebe sistemi ile ortaya konulan mali bilgilerin objektifliği ve karşılaştırılabilir nitelikte olup olmadığı, fiili ve hukuki açıdan “bağımsız dış denetim” sistemi ile belirlenmektedir.

A. Bağımsız Dış Denetimin Tanımı

Bağımsız dış denetimin tanımını yapmadan önce “denetim” kavramını tanımlamak daha faydalı olacaktır. Denetim; belli bir ekonomik birime ve bir döneme ait bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini saptamak amacıyla, bu bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini tarafsızca araştıran ve sonuçlarını değerlendirerek ilgili kullanıcılara bir rapor halinde sunmayı esas alan sistematik bir süreçtir.

Bağımsız dış denetim; işletmenin ekonomik ve ticari faaliyetleri içerisinde işletmeye giren ve çıkan veya işletmede oluşan değer hareketlerinin ilgili formlara veya belgelere doğru yansıtılıp yansıtılmadığının, bunların muhasebe kayıtlarına doğru geçirilip geçirilmediğinin, kar veya zararın doğru hesaplanıp hesaplanmadığının, mali tabloların işletmenin o hesap dönemine ve ileriye dönük ekonomik yapısını doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığının kontrolü ve sağlanmasıdır⁴.

Bir başka tanıma göre bağımsız dış denetim; işletmelerin kamuya açıklanacak veya Sermaye Piyasası Kurulu tarafından istenecek yıllık finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanmasını ifade eder⁵.

Sermaye Piyasası Kurulu'nun yaptığı tanıma göre bağımsız denetim, işletmelerin yıllık finansal tablo ve diğer finansal bilgilerinin, bu tablo ve bilgiler için belirlenen kriterlere (örneğin, halka açık şirket finansal tabloları için Kurulca belirlenmiş veya kabul edilmiş finansal raporlama standartlarına) uygunluğu ve usul

⁴ Şefika DEMİRKAN; “Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Vergi Gelirlerinin Artırılmasında Etkenliği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 1998, s.12.

⁵ Aydın KARAPINAR; **Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim – SPK Lisanslama Sınavlarına Hazırlık**, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008, s.1223.

doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, genel kabul görmüş bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanmasını ifade eder⁶.

B. Bağımsız Dış Denetimin Özellikleri

Bağımsız dış denetimin tanımından da yola çıkılarak, dış denetimin özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Bağımsız dış denetim sistematik bir süreçtir.
- Belli bir işletmeye ait ticari olaylar ve ekonomik faaliyetlerin incelenmesidir.
- Tarafsızca kanıt toplama ve toplanan kanıtları değerlendirme sürecidir.
- İşletme ile ilgili bildirimlerin ve bildiriliş şekillerinin, önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesinin incelenmesidir.
- Kullanıcılara ve ilgi duyanlara denetim sonucunun iletilmesidir.

C. Bağımsız Dış Denetimin Amaçları

Finansal tabloların bağımsız denetiminin amacı; finansal tabloların finansal raporlama standartları doğrultusunda bir işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm önemli yönleriyle gerçeğe uygun ve doğru bir biçimde gösterip göstermediği konusunda bağımsız denetçinin görüş bildirmesini sağlamaktır⁷.

Bağımsız denetçinin görüşü, finansal tabloların güvenilirlik derecesini yükseltmekle beraber, bu görüş finansal tabloları bağımsız denetime tabi tutulan işletmenin gelecekteki durumu hakkında ve işletme yönetiminin işletmenin faaliyetlerini etkin ve verimli bir biçimde yönettiğine dair bilgi sağladığı şekilde değerlendirilmez.

⁶ <http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=6&pid=9&subid=1>, (Erişim: 05.07.2009).

⁷ KARAPINAR; a.g.e., s.1223.

Esas itibariyle bağımsız dış denetimin amaçları şu şekilde sıralanabilir⁸:

- Finansal durumların tarafsızlığını sunmak,
- İşletmelerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uymasını sağlamak,
- Mali tablolar hakkında bir kanaate ulaşmayı sağlamak,
- Hata ve hileleri ortaya çıkarmak ve önlemek,
- Tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunması için kamuyu aydınlatmak⁹.

Bağımsız dış denetim ile denetlenen işletmelerin muhasebe düzeni ve mali tablolarının muhasebe prensiplerine uygun olduğu ortaya konularak, tablolardan yararlanacak taraflara ve işletme yönetimine bugün ve ileriye dönük kararlarına ışık tutulmaktadır. Böylece, bağımsız dış denetimin uzun vadedeki amacı, işletme yönetimine mali tablolar ile ilgili olarak tahmin, analiz, denetim, rapor hazırlama vb. konularında yol gösterici olmasıdır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerle birlikte işletmelerin ve ilgililerin bilgi gereksinimleri de giderek artmakta, bunun sonucunda da bağımsız dış denetimin amaçları her geçen gün gelişmektedir.

D. Bağımsız Dış Denetimin Kapsamı

Bağımsız dış denetimi amacına uygun olarak gerçekleştirmek için uygulanan bağımsız denetim yöntem ve teknikleri bağımsız dış denetimin kapsamını oluşturmaktadır. SPK hükümlerine uygun bir bağımsız dış denetimin gerçekleştirilebilmesi için uygulanacak bağımsız denetim yöntem ve tekniklerinin belirlenmesinde, ilgili tebliğde yer alan hükümler ile SPK'nın konuya ilişkin düzenlemeleri ve yerine göre bağımsız denetim sözleşmesi ile raporlama gereklilikleri göz önünde bulundurulmaktadır.

E. Bağımsız Dış Denetimin Önemi ve Yararları

Bağımsız dış denetimin önemini arttıran başlıca neden, güvenilir bilgi sağlama işlevidir. Bağımsız denetimi önemli kılan unsurlardan bir diğeri ise,

---

⁸ Murat MORBEL; "Türkiye'de Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetimin Yararları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 1995, s.12.

⁹ DEMİRKAN, a.g.t., s.16.

yönetime mali tablolarla ilgili olarak tahmin, analiz, denetim ve rapor hazırlama gibi konular üzerinde, geleceğe ait kararların saptanmasında yol gösterici olmasıdır¹⁰.

Ayrıca; işletme büyüklüğünün artması, işletmelere olan devlet müdahalesinin çoğalması, işletme ile ilgili çıkar gruplarının kuvvetlenmesi ve çoğalması, iş yaşamındaki rekabet ortamının şiddetlenmesi, insan faktörünün önem kazanması gibi hususlarda bağımsız denetimin önemi ile paralellik arz eder¹¹.

Bağımsız denetim, *Mesleki Esaslar (Genel Esaslar)*, *Çalışma Esasları ve Raporlama Esasları* olarak uluslararası normlara göre Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları (GKGDS)'na uyularak yapılır. Denetim çalışmalarının esasını, denetlenen işletmenin mali tabloları hakkında bir görüş sahibi olmak teşkil etmektedir. Kayıtlara, dolayısı ile bunlara dayanılarak düzenlenen mali tablolara güven duyulmalıdır. İşletme ile ilgilenen gruplar, bu mali tablolara güvenerek, işletme hakkında karar almakta ve aldıkları bu kararları uygulamaktadırlar¹².

Bağımsız denetimin, hem denetlenen firmaya, hem de kamuya ve devlete yararları söz konusudur:

1. Bağımsız Dış Denetimin Denetlenen Firmaya Yararları

Bağımsız denetimin, denetimi yapılan firmaya yararlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- İşletme kayıt ve belgelerine dayalı olarak düzenlenen finansal tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığını saptar.
- İşletme faaliyetlerinin yasal düzenlemelere uyguladığını araştırır, eğer uygunsuzluk söz konusu ise düzeltir¹³.
- İşletme yönetimi ve işletme çalışanlarının sahtekarlık yapma eğilimlerinin kısılmasına yardımcı olur.
- Denetlenmiş finansal tablolar vergi beyannamelerini oluşturacaklarından, bu tabloların güvenilirliği, devlet tarafından yapılacak bir vergi denetiminin riskini azaltır¹⁴.

¹⁰ Arthur W.HOLMES, Wayne S.OVERMYER; **Auditing**, Çeviren: Oğuz GÖKTÜRK, **Muhasebe Denetimi Standartları ve Yöntemleri**, Bilimsel Yayınlar Derneği, Yayın No:5, Cilt 1, 1975, s.2.

¹¹ Erol ÇELEN; "Bağımsız Denetimin Önemi, Yararları ve Kamuyu Aydınlatma İlkesi", http://www.mevzuatbankasi.com/portal/konuk_yazarlar/mevzuat.asp?kategori=82&id=609, (Erişim: 12.07.2009), s.1.

¹² Hasan TÜREDİ; **Denetim**, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2000, s. 157.

¹³ Zeki DOĞAN; Zeynep HATUNOĞLU; "Vergi Gelirlerinin Artmasını Sağlayan Bağımsız Dış Denetimin Türkiye Açısından Önemi", **Yaklaşım Dergisi**, Eylül 1996, s.133.

- Denetlenmiş finansal tablolar işletme yöneticilerinin alacağı kararlara ışık tutar¹⁵.
- Finansal tablo ve raporlar üzerinde analizler yaparak, işletmenin ekonomik durumunu yetkili mercilere tam ve güvenilir olarak aktarır. Bu durum, işletmenin kredibilitelerini arttırır.
- İşletme yönetimi ve çalışanlarının yaptıkları faaliyetlere yardımcı olarak, bu faaliyetlerin etkinliğini arttırır.
- İç kontrol sisteminin etkinliğini sağlar.

2. Bağımsız Dış Denetimin Kamuya Yararları

Bağımsız denetimin kamuya yararlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Sermaye piyasası, her şeyden önce güven ortamına dayandığından, bu piyasadaki bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerekir. Sermaye piyasasının etkin ve verimli çalışabilmesi için tüm ilgili ve önemli bilgilerin kamuya açıklanan raporlarda yer alması gerekmektedir. Bunun sağlanmasının en etkili yolu, bağımsız denetimdir.
- Mali kurumlar (örneğin, ticaret bankaları ve yatırım bankaları) ödünç verme veya mali katılma dolayısıyla temasta buldukları teşebbüs sahiplerinden, işlerinin ve işletmelerinin iktisadi ve mali durumu hakkında esas bilgi ve detaylı raporlar istemektedirler. Bu raporların, açılacak kredilere veya yapılacak finansmanlara dayanak olabilmeleri için yetkili ve tarafsız inceleme organlarıncaya düzenlenip onaylanmaları lazımdır. Bu raporların istenen özelliklerde olabilmesi için bağımsız denetime tabi tutulması gerekmektedir.
- Denetlenmiş finansal tablolar, işverene ve işçi sendikalarına ücretlerin ve sosyal yardımların pazarlığında nesnel bilgiler sağlayarak yardımcı olur.
- Bir işyerinin satılması, alınması ya da başka bir işyeri ile birleştirilmesi hallerinde, alıcı ve satıcı taraflara güvenilir nesnel bilgiler sağlar.
- Denetlenmiş finansal tablolar işletme ile ilgili taraflara, özellikle işletme ile iş ilişkisi olan müşterilere, denetlenen işletmenin karlılığı, faaliyetlerinin verimliliği ve finansal yapısının durumu hakkında güvenilir bilgiler sağlar¹⁶.

---

¹⁴ GÜREDİN; a.g.e., s.16.

¹⁵ ÇELEN; a.g.m., s.2.

¹⁶ GÜREDİN; a.g.e., s.16.17.

- Kamuya açıklanan denetlenmiş finansal tablolar, işletmeye yatırım yapacak yatırımcıları işletme ile ilgili olarak doğabilecek risklerden korur.
- Denetlenmiş finansal tablolar, bir işletme ile ilişkide bulunan tüm kurumlara, o işletme hakkında tarafsız, objektif ve güvenilir bilgi verir.

3. Bağımsız Dış Denetimin Devlete Yararları

Bağımsız denetimin devlete yararlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Bağımsız denetim, ülkeye bilgi üretimi ve planlama açısından yararlar sağlayacaktır. Şöyle ki; sağlıklı verilere dayanılarak yapılan planlama, kamu gelir ve harcamalarında, devletin teşvik, kredi politikalarında ve genel ekonomik politikalarda daha gerçekçi, etkili ve verimli olunmasında temel oluşturacaktır.
- Bağımsız denetim, vergi gelirlerinin artmasında da devlete yardımcı olur¹⁷. İşletme ortak ve yöneticilerinin vergi konusunda sahtekarlık yapma güdülerini yok eder.
- Vergi denetim elemanları, bağımsız denetçiler tarafından düzenlemiş mali tabloları incelemeye daha az zaman ayıracıklarından, diğer vergi kayıp ve kaçaklarına yönelebileceklerdir.
- Belediyeler, dernek ve vakıflar ile bunlara ait iktisadi teşekküllerin bağımsız denetime tabi tutulmaları, bu kuruluşlardaki yolsuzlukların önlenmesine ve bu kuruluşların etkin çalışmalarına yardımcı olacaktır.

F. Bağımsız Dış Denetimin Önemini Arttıran Faktörler

Ülkemizin ekonomik kalkınma ve sanayileşme süreci içinde bulunması, sermaye piyasasının giderek gelişmesi, sermayenin tabana yayılması, ülke ekonomisinin dış ülkelere açılması, Avrupa Birliği ile entegrasyon çalışmaları vb. gelişmeler, kamuyu aydınlatıcı doğru ve güvenilir bilgiye olan ihtiyacı arttırmıştır ve arttırmaya devam etmektedir.

---

¹⁷ Hakkı DEDE; "Sermaye Piyasası Mevzuatına Göre IMKB'de İşlem Gören Sürekli Denetime Tabi Şirketlerin Ara Mali Tablolarının Düzenlenmesine İlişkin Esaslar ve Bağımsız Dış Denetim", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1995, s.51.

Günümüzde denetimin önemini arttıran başlıca faktörler şunlardır¹⁸:

- İşletmelerin Ortalama Büyüklüklerinin Artması:

Teknolojinin gelişmesi ile işletme ölçekleri çok büyümüş ve sonuçta emek-yoğun işletmeler yerlerini giderek sermaye-yoğun işletmelere bırakmaya başlamışlardır. İşletme ölçeklerinin büyümesi denetimin önemini büyük ölçüde arttırmıştır.

- Devlet Müdahalelerinin Çoğalması:

Ülke ekonomisi geliştikçe ve işletme ölçekleri büyüdükçe, devletin işletmelere müdahalesi artmakta ve buna bağlı olarak işletmelerin uyması gereken kurallar da giderek çoğalmaktadır. Bu kurallara uyulup uyulmadığı ya da uyuluyorsa ne ölçüde uyulduğu denetim olgusu ile belirlenmektedir.

- İşletme ile İlgili Çıkar Gruplarının Çoğalmaları ve Kuvvetlenmeleri:

Günümüzde işletmelerin yönetimi üzerinde devletin, halkın, alıcıların ve işçi sendikalarının izleyici ve denetleyici rolü artmıştır. Bu durum denetim olgusuna yeni bir nitelik ve önem kazandırmıştır.

Denetim ile korunması sağlanan başlıca çıkar gruplarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz¹⁹:

- Sermaye koyanların çıkarları,
- Tüketicilerin çıkarları,
- İşletme çalışanlarının çıkarları,
- Devletin çıkarları,
- Halkın işletmeden beklediği çıkarlar,
- Rekabet eden firmaların çıkarları.

Devlet çıkar gruplarının en önemlisi ve en kuvvetlisidir. Devletin çıkarı, vergi olarak alınacak tutarlardır.

---

¹⁸ Mehmet Ali AKTUĞLU; **Denetleme ve Revizyon**, Barış Yayınları, İzmir, 1996, s.13-14.

¹⁹ AKTUĞLU; a.g.e., s.16-17.

- Rekabetin Şiddetlenmesi ve Hız Kazanması:

Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ve sermayenin çoğalması, toplumun üretim gücünü arttırmıştır. Fazla üretim beraberinde rekabeti getirmiştir. Rekabet edebilmek için işletmeler verimliliğe daha fazla önem vermeye başlamışlardır.

- Ekonomideki İnsanileşme Eğilimleri:

Ekonomik etkinliklerde insan faktörünün önem kazanması sonucunda işletme içinde personel, işletme dışında ise tüketiciler önemli bir faktör haline gelmiştir. Personelin etkin ve verimli çalışması iç denetimi, tüketiciler ve halka işletme ile ilgili doğru bilgilerin ulaştırılabilmesi ise bağımsız dış denetimi önemli ve zorunlu hale getirmiştir.

II. BAĞIMSIZ DIŞ DENETÇİ KAVRAMI

İktisadi faaliyette bulunan kamu ve özel sektör işletmelerinin, ilgili kanunlar, yönetmelikler ve tebliğler ile belirlenmiş olan hesap sistemine uymaları ve bu çerçevede ticari faaliyetlerini kanunların tutulmasına emrettiği belge, defter ve kayıtlarda göstermeleri zorunludur. İşletmeler ilgili dönem sonunda düzenleyecekleri mali tablolar aracılığıyla faaliyet sonuçlarını ilgi duyanların bilgisine arz ederler. Kamuoyuna sunulan bu bilgilerin doğruluk ve güvenilirliklerinin, yasaların yetkili kıldığı uzman kişi ve kuruluşlar tarafından denetlenerek saptanması gerekmektedir.

En genel anlamıyla denetçi, denetim faaliyetini yürüten, mesleki bilgi ve deneyime sahip, bağımsız davranabilen ve ahlaki nitelikler taşıyan uzman kişidir.

Bağımsız dış denetçi ise, herhangi bir kişi veya kuruluşa kendini bağımlı hissetmeden, genel kabul görmüş muhasebe ilke ve esaslarına göre denetim yapan kişidir²⁰.

Diğer bir tanıma göre bağımsız denetçi; işletme organizasyonu dışında olan, işletme ile sürekli iş akdi olmayan, işletmenin finansal tablolarını denetleyerek bu tabloların işletmenin gerçek durumunu doğru olarak yansıtıp yansıtmadığını kamuya açıklayan uzman kişilerdir.

---

²⁰ Canan ÜNAL; "Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Vergi Denetimi Üzerindeki Etkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2007, s.3.

A. Bağımsız Dış Denetçi Unvanları

Bağımsız denetim kuruluşunda görev yapan bağımsız denetçilerin alabilecekleri unvanlar kıdem sırasına göre aşağıdaki gibidir:

- Sorumlu ortak baş denetçi: Sorumlu ortak baş denetçi, bağımsız denetim kuruluşunda pay sahibi olup baş denetçi unvanını haiz ve bağımsız denetim çalışmasını kuruluş adına kendi kişisel sorumluluğu ile yürüten ve kuruluş adına bağımsız denetim raporlarını imzalamaya yetkili gerçek kişidir.
- Baş denetçi: Baş denetçi unvanının kazanılması için en az fiilen 10 yıl mesleki deneyim şarttır.
- Kıdemli denetçi: Kıdemli denetçi unvanının kazanılması için en az fiilen 6 yıl mesleki deneyim şarttır.
- Denetçi: Denetçi unvanının kazanılması için en az fiilen 3 yıl mesleki deneyim şarttır.
- Denetçi yardımcısı: Mesleğe başlanan ilk aşamadır. Denetçi yardımcılığında geçen süre yukarıda yer alan süre hesaplamalarında dikkate alınır.

Bilgi, deneyim ve yetenekleri bir üst kıdem gerektirdiği nitelikte olmayanlar, sürelerini doldursalar dahi, bağımsız denetim kuruluşunun yetkili organlarınca bir üst unvana terfi ettirilmezler.

B. Bağımsız Dış Denetçilerde Aranılan Nitelikler

Bağımsız sözcüğü, bağımsız denetçilerin kendilerini denetim işlevi için yetkili kılan kuruluşun, kesinlikle çalışanı veya ortağı olmadığını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Verdikleri denetim hizmeti karşılığında müşterilerinden ücret almaları, bağımsız ve tarafsız olma özelliklerini bozmaz²¹.

Denetim süreci denetçinin seçilmesiyle başlamaktadır. Kurumlar, denetçi seçimini yönetim kurulunda yaparak, genel kurulun onayına sunarlar. Böylece denetçi seçimi kişilerin özel tercihlerine bırakılmamakta ve denetçinin bağımsızlığına özen gösterilmektedir.

Denetçinin bağımsız olması koşulu her ne kadar ön plana çıkartılmakta olsa da, elbette ki denetçi unvanı için yeterli olan tek şart değildir. Aranılan bu özelliğin yanı sıra, mesleği icra edebilmek için başka şartların da yerine getirilmesi

---

²¹ DEMİRKAN, a.g.t., s.16.

gerekmektedir. Yerine getirilmesi zorunlu olan bu koşullar 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ'de belirtilmektedir. Bu tebliğe göre; bağımsız denetim kuruluşlarında yönetici, bağımsız denetçi ve sorumlu ortak olmak için aranan şartlar aşağıdaki gibidir:

- 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'na göre Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) veya Yeminli Mali Müşavir (YMM) unvanını almış ya da yabancı ülkelerde bağımsız denetim yetkisi sağlayan belgelere sahip olmak,
- Müflis olmamak ve yüz kızartıcı bir suçtan mahkum bulunmamak,
- Türkiye'de yerleşik olmak,
- Sorumlu ortak baş denetçilerin, en az iki yıl süre ile SPK'nın listesinde yer alan bağımsız denetim kuruluşlarında sermaye piyasası kurumları ve halka açık anonim ortaklıkların bağımsız denetiminde fiilen denetçi, kıdemli denetçi veya baş denetçi unvanı ile çalışmış olmaları,
- Sermaye piyasasında bağımsız denetim lisans belgesine sahip olmak,
- Sermaye piyasası mevzuatı veya diğer mevzuat uyarınca bağımsız denetim yapma yetkisi iptal edilmiş olan kuruluşlarda yetki iptaline neden olan bağımsız denetim faaliyetlerinde sorumluluklarının tespit edilmemiş olması,
- Faaliyet yetki belgelerinden biri veya birden fazlası iptal edilmiş, yahut borsa üyeliği iptal edilmiş işletmelerde iptalde sorumluluğu bulunan kişilerden olmaması,
- Sermaye Piyasası Kanunu'na muhalefetten dolayı haklarında verilmiş mahkumiyet kararının bulunmaması,
- Sermaye piyasalarında işlem yapmalarının yasaklanmış olmaması,
- Çalışan bağımsız dış denetim kuruluşunda tam zamanlı görev yapmalarıdır.

Yukarıda ilk bentte belirtilen koşulun sağlanması bakımından; yabancı ülkelerde bağımsız denetim yetkisi sağlayan belgelerin tanınmasında 3568 Sayılı Kanun'un ilgili hükümleri uyarınca mütakabiliyet esası aranır, ayrıca Kurulda, meslek personeli yardımcılığında geçen süreler dahil en az on yıl meslek personeli olarak çalışmış olanlar ile Kurul üyesi olarak görev yapanlar bu koşulu yerine getirmiş sayılırlar.

Bağımsız denetçi yardımcılarının yukarıda ikinci ve üçüncü bentlerde sayılan koşullara sahip olmaları ve hukuk, iktisat, maliye, muhasebe, işletme, bankacılık, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler alanlarından birinde en az 4 yıllık yüksek öğrenim görmüş olmaları, diğer alanlarda yüksek öğrenim görmüş olanların ise bu maddede sayılan alanların birinde yüksek lisans derecesi almış olmaları zorunludur.

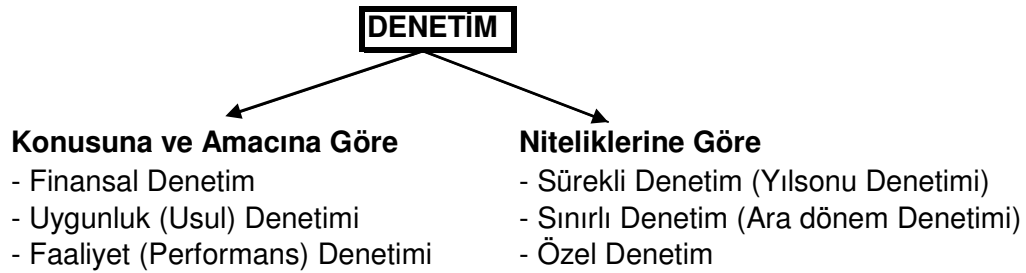
C. Bağımsız Dış Denetçilerin Yetkileri

Bağımsız dış denetçiler²²;

- Denetlenen işletmelerin genel kurul toplantılarına katılmak ve bu toplantılarda istendiği takdirde, bağımsız denetim faaliyetini ve sonuçlarını ilgilendiren konularda açıklamalarda bulunmak,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin sona erdirilmesi durumunda, izleyen ilk genel kurul toplantısına katılmak, gerekli gördüğü takdirde konuyla ilgili açıklamalar yapmak ve
- Bağımsız denetimi ilgilendiren tüm bilgileri müşterilerden veya karşı inceleme gereksinimi duydukları hallerde diğer ilgililerden istemek ile yetkili kılınmışlardır.

III. BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM TÜRLERİ

Denetim, türlere ayrılırken belli konuların ayrımına göre bir sınıflandırma yapılmaktadır. Buna göre denetim önce iki ana başlığa ayrılmakta ve bu ana başlıkların sonrasında alt başlıklar oluşturulmaktadır.

²² KARAPINAR; a.g.e., s.1247.

A. Konusuna ve Amacına Göre Denetim Türleri

Bu ayrıma göre denetim, ulaşılmak istenen amaçlar doğrultusunda sınıflandırılmaktadır.

1. Finansal Denetim (Finansal Tabloların Denetimi)

Finansal (mali) tablolar, dönemler itibariyle düzenlenen ve bir bütün olarak işletmenin dönem faaliyet sonuçlarını muhasebe kuralları çerçevesinde özetleyen, işletme ile ilgili kişi ve kuruluşlara işletme ve faaliyet sonuçları hakkında bilgiler sunan finansal araçlardır²³.

Finansal denetim (audit of financial statements) ise, bir işletmenin finansal tablolarının belirlenmiş olan kriterlere göre düzenlenip düzenlenmediğini belirlemeye yönelik, bu tabloların ve bu tabloların dayanağını oluşturan kayıt, belge ve diğer ipuçları üzerinden yürütülen çalışmalara dayanan ve bulguları denetim raporunda özetleyen sistematik incelemedir²⁴.

Diğer bir tanıma göre finansal denetim, bir işletmenin finansal tablolarının önceden belirlenmiş kriterlere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği konusunda bir görüş belirlemek amacıyla bu finansal tabloların incelenmesini kapsar²⁵. Bu tanımda sözü edilen kriterler genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve/veya vergi mevzuatı hükümleridir.

Denetim kapsamına giren mali tablolar; bilanço, gelir tablosu, kar dağıtım tablosu, özkaynaklar değişim tablosu, satışların maliyeti tablosu, fon akım tablosu ve nakit akım tablosudur.

Finansal analiz; işletmenin karlılık ve borç ödeme gücü, yatırımcı ve ödünç verenler tarafından risk oranlarının belirlenmesi, sermaye maliyeti ve firmanın gelecekteki kazançlarının tahmin edilmesi gibi çeşitli hareketlerle ilgilidir²⁶.

Aynı zamanda; finans analiz yönetimin gelişmesine bir araç olarak hizmet eder. Finans analizi yönetimin güveninin sağlanmasında, tahminde bulunulmasında ve belirsizlik alanlarının sınırlandırılmasındaki tüm karar süreçlerine yardım eder²⁷.

²³ Mevlüt ÖZER; **Denetim 1**, Özkan Matbaacılık, Ankara, Ocak 1997, s.65.

²⁴ Ahmet BAŞPINAR; "Türkiye'de ve Dünyada Denetim Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış", **Maliye Dergisi**, Sayı: 148, Mart-Nisan 2005, s.39.

²⁵ ÜNAL; a.g.t., s.6.

²⁶ George C. PHILIPPATOS; **Financial Management Theory and Techniques**, The Pennsylvania State University, California, 1973, s.94.

²⁷ Leopold A. BERVSTEIV; **Financial Statement Analysis and The Accounting Framework**, Bernard W. Baruch College, The City University of New York, Four Edition, Irwin Hemeward Illinois, 1989, s.3.

Finansal denetimde nihai amaç, mali tabloların güvenilirliğini sağlamaktır. Bu denetim bazı sektörlerde veya işletme türlerinde zorunlu bazı işletme türlerinde ise ihtiyari olarak yaptırılmaktadır. Ancak her ikisinde de bağımsız ve işletme dışından kişiler tarafından yapılması gerekmektedir.

2. Uygunluk (Usul) Denetimi

İşletmenin dış çevresi tarafından yürürlüğe konulan vergi, iş yasaları gibi mevzuata veya işletmenin üst yönetiminin işletmeyi daha kolay ve verimli yönetebilmesi için yönetmelik, emir, talimatname, bütçe gibi geliştirdiği mevzuata uygun davranılıp davranılmadığını incelemektir.

Uygunluk denetimi (compliance, regularity, propriety audit), bir örgütün finansal işlemlerinin ve faaliyetlerinin belirlenmiş yöntemlere, kurallara veya mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla incelenmesidir²⁸.

Uygunluk denetiminin performansı, araştırılabilir verilerin, kabul görmüş kriter veya standartların varlığına bağlıdır. Uygunluk denetiminde nihai amaç, herhangi bir mevzuata uygun davranılıp davranılmadığını incelemektir.

Bu denetim türü kullanıldığı alanlar itibariyle en fazla kapsamı olan, ancak denetimin özü açısından en dar kapsamlı olanıdır²⁹.

Bu denetimden elde edilen sonuçlar, denetçi için finansal tabloların denetiminde de yol gösterici olmaktadır.

3. Faaliyet (Performans) Denetimi

Faaliyet (performans) denetimi (operational audit, performance audit) işletmenin büyüme, karlılık, gelişme gibi durumlarını ortaya koymaya veya bu amaçla tespit edilmiş hedeflerinin uygulanabilirlik ve başarısını test etmeye, işletme hedeflerine ulaşmada engel ve olumsuz gelişmeleri ortaya çıkararak yönetimi desteklemeye yönelik sistematik incelemedir.

Faaliyet denetiminde nihai amaç, yöneticilere ve işletme dışındakilere kendi faaliyetleri hakkında objektif bilgiler vermektir.

Bu denetim türü başarımlar denetimi, yönetim denetimi, verimlilik denetimi, yürütme denetimi gibi adlarla da anılmaktadır. Genellikle finansal denetimden veya

²⁸ Celal KEPEKÇİ; **Bağımsız Denetim**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Şubat 2000, s.2.

²⁹ BAŞPINAR; a.g.m., s.39.

uygunluk denetiminden daha güç bir denetimdir. Çünkü etkinliğin ve verimliliğin ölçülebilir ölçütlerini belirleyerek değerlemek ve bunların tanımlanmış amaçlarla uygunluğunu ortaya koymak gerekmektedir ki bu da oldukça güçtür³⁰.

B. Niteliklerine Göre Denetim Türleri

Bağımsız dış denetime tabi şirketlerde yapılan denetim çalışmaları üç ayrı nitelikte bulunmaktadır.

1. Sürekli Denetim (Yılsonu Denetimi)

Sürekli denetim, mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe esas ve ilkelerine uygunluk yönünden defter kayıt ve belgelerin her yıl sonlarında yeniden denetlenmesidir³¹. Sürekli denetim gerekli tüm denetim tekniklerini kapsamaktadır.

Sürekli denetimin her yıl yapılmasından kastedilen, sürekli denetimin yıl sonu veya bitiminde değil; herhangi bir dönem veya süre sınırlaması yapılmaksızın ait olduğu yıl dönemi içerisinde mali tablo kalemlerinin niteliği ve hacmi göz önünde bulundurularak, denetçinin belirleyeceği aralıklarla bağımsız denetimin başlangıç tarihinden sonuçlandığı tarihe kadar devamlı yapılmasıdır³².

2. Sınırlı Denetim (Ara Dönem Denetimi)

Sınırlı bağımsız denetim, ara dönem mali tabloların, Kurul tarafından yayımlanan finansal raporlama standartlarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadıklarının öncelikle bilgi toplama ve analitik inceleme teknikleri kullanılarak denetlenmesidir³³. Sınırlı denetim tek başına ayrı sözleşmeye konu olabilecek bir denetim faaliyeti değildir. Varlığı, sürekli denetim sözleşmesinin varlığına tabi olan, ancak sürekli denetimi yapacak olan bağımsız denetim kuruluşu tarafından yapılabilecek bir denetimdir. Bağımsız denetim kuruluşu ile bağımsız denetim hizmeti ilişkisi devam ederken, ayrı bir bağımsız denetim kuruluşu ile sınırlı bağımsız denetim sözleşmesi imzalanamaz. Sınırlı denetim, ayrı bir sözleşmeye dayalı olarak yapılabileceği gibi, genel bağımsız denetim sözleşmesine bağlı olarak da yapılabilir. Ara dönem denetimi, yıllık mali tabloların bağımsız denetimi çalışmasında uyulması gereken tüm etik ilkelere uymak suretiyle gerçekleştirilir.

³⁰ Melih ERDOĞAN; **Denetim**; Maliye ve Hukuk Yayınları, Şubat 2005, s.5.

³¹ İMKB; **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu Eğitim Yayınları**, Nisan 2008, 20. Basım, İstanbul, s.101.

³² Mustafa YAVAŞOĞLU; **Sermaye Piyasası Mevzuatında Bağımsız Denetim**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2001, s.24.

³³ Seri X No:22 Sayılı Tebliğ – Başlangıç Hükümleri-m.4/f.

3. Özel Denetim

Sermaye Piyasası Kurulu; halka arzda, kayıtlı sermaye sistemine geçişte, bu Kanun kapsamındaki anonim ortaklık ve sermaye piyasası kurumlarının tasfiyesi, devri, birleşmesi ve nevi değiştirmelerinde bağımsız denetim raporu isteyebilir³⁴. Bu bağlamda, sermaye piyasası araçlarının halka arzı için Sermaye Piyasası Kurulu'na başvuru sırasında veya birleşme, bölünme, devir ve tasfiye durumunda bulunan işletmelerin herhangi bir tarih itibarıyla düzenlenmiş mali tablolarının denetlenmesi özel denetimdir.

Özel bağımsız denetim, sürekli bağımsız denetime bağlı değildir. Başka bir bağımsız denetim kuruluşu ile bağımsız denetim hizmeti ilişkisi devam ettiği halde, ayrı bir bağımsız denetim kuruluşu ile de özel bağımsız denetim sözleşmesi imzalanabilir. Özel denetim çalışmasının, bağımsız denetim sözleşmesinin imzalandığı tarihte başladığı kabul edilir.

Özel denetimde, denetlenecek mali tabloların bağımsız denetim çalışmasının başladığı ay sonu veya daha sonraki bir tarih itibarıyla hazırlanmış olması gerekir. Özel bağımsız denetim çalışması da, sürekli bağımsız denetimde olduğu gibi sürdürülür ve denetim sonucu rapora bağlanır.

IV. BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM TEKNİKLERİ

Bağımsız dış denetçiler, görüşüne esas olan sonuçlara ulaşabilmek ve yeterli bağımsız denetim kanıtı toplayabilmek için çeşitli bağımsız denetim tekniklerinden yararlanmak durumundadırlar.

A. Fiziki İnceleme Tekniği (Observation)

Fiziki inceleme ve sayma; belgelerin ve işletmenin kayıtlarında gösterilen fiziki kıymetlerin gerçekten var olduklarının görülmesi ve varlığı saptanan kıymetlerin işletmeye ait olduğunun resmi belge ve kayıtlarla doğrulanması işlemidir³⁵.

Fiziki inceleme ve sayma denetçilerin yaygın olarak kullandıkları bir tekniktir. Fiilen incelenen ve sayılan bazı aktif varlıklar, fiziken var olduklarında en iyi kanıt oluştururlar. Kasa, stoklar, demirbaşlar ve makineler vb. aktif varlıkların bu teknik yardımı ile incelenmesi denetçiye aktif değerlerin durumu hakkında bilgi sağlar. Örneğin, nakdin sayılması onun varlığının bir delilidir. Yine benzer şekilde, stokların yerinde görülmesi onların varlığına işaret eder. Ancak bir aktif varlığın ekonomik

³⁴ Sermaye Piyasası Kanunu, m.16/III.

³⁵ ÖZER; a.g.e., s.237.

değeri, fiziki miktarının yanında kalitesine, yani satılabilirliğine bağlıdır. Modası geçmiş bir malın fiziken incelenmesi sırasında, bilanço tutarına uygun olması anlam ifade etmez. Bu durumda denetçi daha fazla dikkat ederek varlıkları kalite açısından da incelemelidir³⁶.

B. Doğrulama Tekniği (Confirmation)

Özel bir bilgi toplama türü olan doğrulama, sunulan bilgilerin veya var olan şartların dolaysız olarak üçüncü kişilerden teyit edilme sürecidir. Bu kapsamda, alacak tutarlarının doğrulanması, bağımsız denetçinin borçlu olanlarla doğrudan temasa geçmesi suretiyle gerçekleştirilir. Doğrulama genellikle hesap bakiyeleri için gerçekleştirilir.

Doğrulama, denetlenen işletmenin aracılığı ile doğrudan denetçiye ulaştırılacak şekilde üçüncü kişilerden cevap isteme şeklidir. Denetlenen işletmenin alacakları, borçları ve banka mevduatları ile ilgili olarak doğrulama işlemine başvurulur³⁷.

Doğrulama tekniği, alacakların ve nakit bakiyelerin geçerliliğine ve doğru kayıt edildiğine dair iyi bir denetim kanıtı sağlamaktadır. Bazı durumlarda da belirli yükümlülüklerin eksiksiz olarak kayıtlara alındığına ve doğru bir şekilde değerlendirildiğine ilişkin deliller sağlamaktadır.

C. Belge İnceleme Tekniği (Examination of Documents)

Belge inceleme, kağıt ortamında, elektronik ortamda veya diğer ortamlarda tutulan, iç veya dış kaynaklı kayıt ve belgelerin incelenmesini ifade eder.

Bazı belgeler varlıkların mevcudiyetine ilişkin doğrudan denetim kanıtı niteliğindedir.

Fatura, makbuz, sözleşme veya iptal edilen çekler gibi belgeler incelenirken belge inceleme tekniği uygun bir yöntemdir. Örneğin; mutabakat mektubu gönderilen fakat yanıt alınamayan bir ticari alacak bakiyesi için alternatif prosedürler uygularken nakliyat belgeleri incelenebilir.

Bu teknikte öncelikli olarak orijinal belgeler incelenir ve bu belgelerin kayıtlarla karşılaştırılması yapılır. Burada gerçek dışı belgelere ulaşılması işletmedeki finansal olayların doğru olmadığını gösterir.

³⁶ <http://www.denetimnet.net/Pages/DenetimTeknikleridisdenetim.aspx>, (Erişim: 12.10.2009).

³⁷ ÜNAL, a.g.t., s.11.

D. Yeniden Hesaplama Tekniği (Recomputation)

Yeniden hesaplama tekniği, belge ve kayıtların matematiksel olarak doğru olduğunun kontrol edilmesini ifade eder. Bu teknik faiz tahakkukları gibi çeşitli tahakkuklar, belirli muhasebe kayıtlarının özetleri ve müşteri tarafından yapılan hesaplamaların denetimi için oldukça uygun bir yöntemdir.

Denetçinin, kayıtların aritmetik doğruluğunu araştırmak amacı ile yeniden hesaplama yapması ve bulduğu neticeleri karşılaştırması işlemleri kanıt elde etmenin en önemli yollarından birisidir.

Bu teknik yolu ile kanıt elde etmek genellikle;

- Muhasebe defterlerinin toplamlarının alınması,
- Amortismanların tekrar bulunması,
- Yeniden değerleme işlemlerinin bulunması,
- Şüpheli alacak tutarının saptanması,
- Kıdem tazminatı tutarlarının saptanması gibi işlemlerde uygulanır.

Yeniden hesaplama, her türlü finansal verinin değerlendirilmesinde diğer denetim işlemleri ile birlikte uygulanan denetim tekniğidir.

E. Bilgi Toplama (Soruşturma) Tekniği (Inquiry)

Bilgi toplama (soruşturma), işletme içinde veya işletme dışında, finansal veya finansal olmayan bilgilerin, bilgili kişilerden elde edilmesini ifade eder ve yaygın olarak kullanılan bir tekniktir. Ancak bilgi toplama tek başına beyanlardaki önemli yanlışlıkların tespit edilmesi için yeterli ve uygun denetim kanıtı sağlamaz.

Diğer teknikler (fiziki inceleme, doğrulama, yeniden hesaplama ve belge inceleme teknikleri) ile desteklenen soruşturma tekniği, eğer sorular en doğru bilgiye sahip olan yetkili kişiye sorulursa çok daha fazla ikna edici denetim kanıtı sağlar.

Bu teknik, denetçinin bazı nedenlerle denetlenen işletmenin işgörenlerinin bilgisine başvurması şeklinde uygulanan bir tekniktir. Alacağı cevap, ister yazılı ister sözlü olsun, finansal tablolar için varacağı görüşe temel olacaktır. Yalnız bu cevapların denetçinin görüşüne temel olması için ayrıca yorumu gerekir. Bu nedenle

soruşturma, denetim işlemi uygulanarak yazılı bildirimler türünde destekleyici kanıtlar toplanır³⁸.

F. Analitik İnceleme Tekniği (Substantive Procedures)

Analitik inceleme; işletme hesap ve işlemlerinde ortaya çıkması gereken normal sonuçlarda, varsa sapmaların tespit edilmesi amacıyla, cari yıl hesaplarının aylık veya yıllık olarak randıman, verimlilik, üretim, tüketim, kapasite kullanımı ve benzer bakımlardan, önceki yıl hesap ve işlemleriyle, kapasite raporlarındaki sonuçlarla, bütçe verileriyle veya sektör ortalamasıyla, teknolojik unsurlar dikkate alınarak, oran ve trend analizi gibi istatistik yöntemler uygulanarak sonuçların olması gerekenlerle karşılaştırılması ve değerlendirilmesidir³⁹.

Diğer bir ifadeyle analitik inceleme teknikleri, finansal ve finansal olmayan verilerin kendi içindeki ve aralarındaki rasyonel ilişkilere dayanarak finansal bilgilerin değerlendirilmesini ifade eder. Bu denetim işlemi karşılaştırmalar, oran analizleri, karşılıklı hesaplar arasında ilişki kurma vb. işlemlerden oluşur.

Analitik inceleme teknikleri;

- İşletmenin faaliyet koşullarının ve çevresiyle olan ilişkilerinin kavranması için risk değerlendirme yöntemi olarak,
- İşletme yönetiminin sunduğu bilgi ve belgeler ile yaptığı açıklamalardaki önemli yanlışlık riskinin azaltılarak kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesinde, detay testler yerine daha etkili veya etkin olduğunda bağımsız denetim teknikleri olarak,
- Bağımsız denetimin son aşamasında finansal tabloların genel olarak gözden geçirilmesi amacıyla kullanılır.

G. Teker Teker İnceleme Tekniği

Hesaplardaki hataları saptamak amacıyla hesapların inceden inceye incelenmesi ve finansal tablolarda görülen aykırılıkların nedenlerinin araştırılması ve önceki tutarlarla karşılaştırılması şeklinde yapılır. Teker teker inceleme tekniği oldukça zaman alan bir teknik olmasıyla birlikte, sağlıklı bir denetimin gerçekleştirilebilmesinde oldukça önemlidir.

³⁸ Necmettin ERDOĞAN; **Denetim Standartları**, Temel Eğitim ve Staj Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.11.

³⁹ ÜNAL; a.g.t., s.13.

H. Kayıt Sisteminin Gözden Geçirilmesi

Bir işletmede gerçekleştirilen her türlü işlem belgeye dayandırılır. Ancak bu belgeler her zaman gerçek tutarlarıyla kayıtlara geçirilmeyebilir. Dolayısıyla bu belgelerin kayıtlara gerçek tutarları ile yansıtıldığından emin olunmalıdır. İşte bu amaçla uygulanan denetim tekniğine kayıt sisteminin gözden geçirilmesi adı verilmektedir. Bu teknikte denetçi, kayıt ve belge tutarlılığını kontrol etmektedir. Belirli bir büyüklükteki işletmeler için tüm kayıtların izlenmesi genellikle mümkün olmaz. Bu nedenle ya örnekleme yolu ile seçilen belgelere dayalı işlemler yahut belirli bir olay ya da döneme isabet eden işlemler veya denetçinin ön denetim yahut diğer teknikleri kullanarak veya herhangi bir suretle belirleyeceği kriterlere göre seçeceği belge olay ya da dönemlere ilişkin kayıt ve belgeler denetime tabi tutulacaktır⁴⁰.

V. BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM STANDARTLARI

Bağımsız denetçi, denetlediği mali tablolardaki bilgilerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak elde edilmiş olup olmadığına ilişkin görüşünü denetim raporunda açıklar. Denetçinin görüşüne güvenen bilgi kullanıcıları, mali tablolardaki bilgilerin doğruluğuna ve yeterliliğine güvenerek bu bilgileri alacakları kararlarda kullanacaklardır. Bu nedenle, denetçinin yapacağı denetim çalışmasının belirli bir kalitede yürütülmesi gerektiği gibi, denetçi de bu çalışmayı yürütebilecek kalitede olmalıdır. Aksi halde, denetim raporuna güvenen kişiler kararlarında yanılabilirler ve zarara uğrayabilirler. Bu nedenle denetçinin denetim çalışmasının ve denetim raporunun kalitesini sağlamak ve ölçmek için yasalar veya meslek örgütlerince standartlar kabul edilmiştir. Bu standartlar denetçiye bir kılavuz olarak hizmet edeceği gibi, denetim çalışmasının kalitesi de bu standartlara uygunluk derecesiyle ölçülür. Denetçi de denetim raporunda bu standartlara uygun olarak denetim yaptığını belirtir.

Meslek örgütlerince kabul edilmiş ve denetçilerin her denetimde uymak zorunda oldukları bu standartlara “genel kabul görmüş denetim standartları” denilmektedir⁴¹.

Genel kabul görmüş denetim standartları, denetim faaliyetleri açısından uyulması gereken asgari (minimum) standartlardır. Bunları azami (maximum) kurallar olarak düşünmemek gerekir. Karşılaşılan durumu dikkate almadan sadece

⁴⁰ ÖZER; a.g.e., s.270.

⁴¹ KEPEKÇİ, a.g.e., s.14.

standartlara dayanarak denetimin kapsamını daraltmaya çalışan bir denetçi, denetim standartlarının ruhuna aykırı davranmış olur. Bundan başka denetim standartlarının varlığı denetçinin bu standartları körü körüne uygulaması gerektiğini de ifade etmez. Şayet karşılaşılan bir durumda denetçi bir standartla önerilen yolun o duruma uygulanmasının olanaksız olduğunu görürse, denetçinin kendisinin karar vereceği başka bir yolu izlemesi kaçınılmazdır. Ancak bu durumda tüm sorumluluk denetçiye aittir. Olumsuz bir sonucun doğması halinde bunun yükleyeceği külfet denetçiye ait olacaktır⁴².

Genel kabul görmüş denetim standartları, diğer bir ifadeyle, meslek örgütlerince kabul edilmiş ve denetim kuruluşları ile denetçilerin uymak zorunda oldukları standartlardır. Bu standartlar ilk defa 1947 yılında Amerikan Yeminli Serbest Muhasebeciler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants- AICP) tarafından kabul edilmiştir. AICP tarafından yayınlanan bu standartlar, birçok ülkede benimsenmiş ve çok az değişikliğe uğrayarak günümüze gelmiştir. Birçok ülkenin kamu denetim organları ve muhasebe kuruluşları denetim standartları yayımlamışlardır. Yine Uluslararası Yüksek Denetleme Kurumları Birliği (Internatiol Organization of Supreme Audit Institutions - INTOSAI) tarafından da en son 1995 yılında denetim standartları yayımlanmış bulunmaktadır. Ancak denetim organları ve muhasebe kuruluşları tarafından yayınlanan denetim standartları büyük oranda benzerlikler göstermektedir⁴³.

Genel kabul görmüş denetim standartları on standarttan oluşmakta ve üç gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar şunlardır:

- Genel Standartlar,
- Çalışma alanı standartları,
- Raporlama standartları.

A. Genel Standartlar

Genel standartlar, denetçinin nitelikleri ve çalışmasının kalitesi ile ilgilidir. Bu standartlar denetçinin uzmanlığını, bağımsızlığını ve mesleki davranışını ölçtüğü gibi, denetçinin çalışma alanına ve raporlamasına da etki eder.

Mali tabloların kullanıcılarının büyük bir kısmı, bu tablolara ilişkin görüşünü bildiren denetçiyi tanımazlar. Fakat denetçinin genel kabul görmüş denetim

---

⁴² GÜREDİN, a.g.e., s. 26.

⁴³ KENGER, a.g.e., s. 15.

standartlarında belirtilen niteliklere sahip olduğunu ve çalışmasını bu standartlara uygun olarak yaptığını bilen bilgi kullanıcıları denetçinin bildirdiği görüşe güvenirler.

Bu gruba giren denetim standartları şunlardır:

- Mesleki eğitim ve yetkinlik – mesleki yeterlilik (technical training and proficiency),
- Bağımsızlık ve tarafsızlık (independence),
- Mesleğin gerektirdiği dikkatin gösterilmesi – mesleki özen ve titizlik (due professional care).

1. Mesleki Eğitim ve Yetkinlik

Denetçinin mesleki eğitim ve yetkinliği, en az lisans düzeyinde öğrenim görmüş olmasını, mesleki deneyiminin bağımsız dış denetim yapabilecek düzeyde olmasını ve mesleğini sürdürürken sürekli mesleki eğitimden geçmesini ifade eder⁴⁴.

Denetçi, özellikle muhasebe, denetim ve vergi konularındaki mevzuatı izlemeli, mesleki yayınları okumalı, kurs ve seminerlere katılmalıdır.

Denetim mutlaka bir uzman olarak gerekli teknik eğitim ve yeteneğe sahip olan kişiler tarafından yapılmalıdır. Çünkü denetim raporlarının kullanıcıları için önemli olan konu, denetçinin görüşünü doğru ve güvenilir bir nitelikte bildirmiş olmasıdır. Bu nedenle denetçilerin mesleği icra ettikleri sürece kendilerini sürekli olarak geliştirmeleri, mesleki yayın ve eğitimleri yakından takip etmeleri gerekmektedir.

2. Bağımsızlık ve Tarafsızlık

Bağımsızlık standardı; işletme yöneticileri ile bilgi kullanıcıları arasındaki çıkar çatışması, denetim fonksiyonunun denetlenen işletme yöneticilerine ve bilgi kullanıcılarına bağımlı olmaksızın yerine getirilmesini zorunlu kılar. Bu nedenle denetçinin temel niteliği bağımsızlıktır. Bu standarda uymak için, denetçi hem gerçekte hem de görünürde bağımsız olmalıdır. Gerçekte bağımsızlık, denetçinin, denetim görevini yaparken dürüst ve tarafsız davranmasını ifade eder. Dürüstlük, mesleğin gerektirdiği dikkat ve özenin gösterilmesi ve bilgi kullanıcılarını yanıltmamaktır. Tarafsızlık, denetçinin herhangi bir etki altında kalmadan, kendi

---

⁴⁴ Münevver KATKAT; "Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2007, s.159.

kararını kendisinin vermesidir. Görünürde bağımsız olmak için, denetçinin dürüst ve tarafsız davranmadığı sonucu çıkacak müşteri ilişkilerinden kaçınması gerekir. Bilgi kullanıcıları denetçinin bağımsızlığını kuşku ile karşıladıkları durumlarda, denetçinin görüşü bir değer taşımayacaktır.

Bağımsızlık standardına göre, denetçilerin müşterilerine olan yükümlülüklerinin ötesinde kamuoyuna karşı, kaliteli ve güvenilir bir denetim çalışması yerine getirme sorumlulukları bulunmaktadır⁴⁵.

Denetçi veya denetçiler yaptıkları iş ile ilgili tüm konularda bağımsız düşünme mantığı içinde olmalı, denetim sırasında denetimi gerçekleştirilen işletmenin ortakları ve/veya yetkililerinin etkisi altında kalmadan bağımsız davranabilmelidirler⁴⁶. Denetçi bağımsızlık standardına ne kadar özen gösterir ve dikkat ederse, bağımsız denetimin güvenilirliği de o kadar yüksek olacaktır.

3. Mesleki Özen ve Titizlik

Denetçinin denetim incelemesi süresince ve denetim raporu hazırlanırken gerekli dikkat, özen ve titizliği göstermesidir. Denetçi, denetim sürecinin her aşamasında, çalışma alanı standartlarına, raporlama standartlarına, denetim ile ilgili kanun, yönetmelik ve tebliğlere eksiksiz bir şekilde uyuyorsa gerekli mesleki özen ve dikkati gösteriyor demektir.

Denetim mesleği, denetim çalışması sırasında ve raporlama safhasında mesleğin gerektirdiği dikkat ve özenin gösterilmesini, denetim standartlarına eksiksiz bir biçimde uyulmasını, bilgi, deneyim ve becerilerin en iyi şekilde kullanılmasını gerektiren bir meslektir. Bu koşullara uyulmaması durumunda denetçinin ahlaki, mesleki ve hukuki sorumlulukları doğar. Denetçi, görevini en iyi şekilde yerine getirmekle kendisini yükümlü saydığı anda, en yüksek sorumluluk olgusuna ulaşır. Denetçiler, aynı zamanda üyesi oldukları meslek odasına karşı da sorumludurlar. Disiplin yönetmeliği, meslek mensuplarının meslek ahlakı kurallarını belirlemektedir.

B. Çalışma Sahası Standartları

Çalışma alanı standartları, genel standartların aksine denetçinin kişiliği ile ilgili olmayıp, denetim çalışmasına başladığında en azından neler yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Üç adet standarttan oluşan bu bölümde, denetim

⁴⁵ Lerzan KAVUT; "Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları ve Türkiye'deki Durumu", **Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi**, 2000, Sayı:4, s.14.

⁴⁶ Ömer DUMAN; **Muhasebe Denetimi ve Raporlama**, Tesmer Yayınları, Yayın No:37, Ankara, 2001, s.33.

planlamasının yapılması, işletmenin iç kontrol yapısının incelenmesi ve değerlendirilmesi ve de kanıt toplanması için denetim tekniklerinin kullanılması konularında denetçilere yol gösterilmektedir.

Bu gruba giren standartlar şunlardır:

- Denetimin planlanması ve gözetim standardı,
- İç kontrol yapısının incelenmesi standardı,
- Kanıt toplama standardı.

1. Denetimin Planlanması ve Gözetim Standardı

Her denetim çalışması kendine ait özellikleri olan bir projedir. Bu proje bir faaliyet olarak başlatılır ve bitirilir. Bu sürecin hayata geçirilmesi için ilk aşama bir denetim planının hazırlanmasıdır. Denetim planlaması yapılmasının temelde üç nedeni vardır:

- Yeterli sayı ve kalitede kanıt elde edebilmek,
- Denetim maliyetlerini mantıklı bir düzeyde tutabilmek,
- Denetlenen işletme ile ilgili yanlış anlaşılmalara olanak vermemek.

Bu amaçları gerçekleştirebilmek için düzenlenen denetim planında yer alması gereken unsurlar şunlardır⁴⁷:

- Uygulanacak denetim politikası ve prosedürleri,
- Elde edilen bilgilere göre hazırlanan denetim programları,
- Gerekli niteliklere sahip kişilerden oluşan denetim ekibi,
- Denetim çalışmalarının zamanlaması ve zaman bütçesi,
- İşletmenin iç denetçisinden yararlanma biçimi,
- Gerekliğinde uzmanlığına başvurulacak kişiler.

Bu standartta istenecek diğer bir özellik de, denetçi yardımcılarının gerektiği gibi gözetim altında tutulmasıdır. Denetim ekibinde yer alan denetçilerin hepsinin yeterli bilgi ve deneyime sahip olması beklenemez. Bu nedenle denetim ekibinin

---

⁴⁷ Nejat BOZKURT; "Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Yeni Bir Alan "Adli Muhasebecilik", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı 94, Ekim 2000, s.61.

başı olan bağımsız denetçinin, ekibinde yer alan yardımcılarının çalışmalarını gerektiği biçimde gözlemesi gerekmektedir.

2. İç Kontrol Yapısının İncelenmesi Standardı

Bir işletmede etkin bir iç muhasebe kontrol sisteminin bulunması, yayınlanan finansal raporların doğruluk ve güvenilirlik derecesini artırır. Etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı finansal tabloların hatalı olma riskini azaltır. Denetim riskinin az olması ise, denetim görüşüne ulaşmada gerekli olacak denetim işlemlerinin sayı ve kapsamının daraltılmasına neden olur.

Bu standart, denetçinin iç kontrol sistemini gözden geçirip bir değerlendirme yapmasını öngörmektedir. İç kontrol sisteminin gözden geçirilip değerlendirmesinin yapılmasında iki amaç vardır. Birinci amaç, sistemin kendisine olan güveninin araştırılarak sistemin etkinliğinin saptanmasıdır. Denetçiler denetlenen dönemde meydana gelmiş her bir kıymet hareketlerine ilişkin muhasebe kayıtlarını yeni baştan tek tek ele alıp inceleyemezler. Denetçiler işletmedeki iç kontrol sisteminin etkinliğini araştırarak, olayların uygun biçimde muhasebe kayıtlarına aktarıldığına ve düzenlenen finansal tabloların bu olayların sonucunu yansıttığına genel olarak güven getirmek isterler. Kurulup işletilen sistem ne kadar etkin ise, denetçinin güveni o kadar fazla olacak ve buna bağlı olarak da denetim riski azalacaktır⁴⁸.

3. Kanıt Toplama Standardı

Denetçiler, uluslararası denetim kurallarına göre, denetim ile ilgili kanıt niteliğindeki önemli kayıtları tutmak ve saklamak suretiyle denetimin temel ilke ve kurallara uygun yapıldığını kanıtlamak zorundadırlar⁴⁹. Bu standart, bağımsız denetçilerden mali tablolar hakkında görüş oluşturabilmeleri için yeterli sayı ve kalitede kanıt toplamaları gerektiğini belirtmektedir. Standart ayrıca bu kanıtların toplanabilmesi için uygun denetim tekniklerinin kullanılmasını önermektedir. Denetim teknikleri, denetim kanıtı elde etmeye yarayan çeşitli araçlardır. Örneğin; sayım, gözlem, soruşturma ve doğrulama gibi denetim teknikleri kullanılmalıdır. Toplanacak kanıtların sayısının ve kalitesinin belirlenmesi kararı denetçiye bırakılmıştır. Bu standartta yer alan önemli unsurlar şunlardır⁵⁰:

- Denetçi, mali tablolara ilişkin görüşüne etki edecek kanıtları toplamalıdır.

⁴⁸ GÜREDİN; a.g.e., s.30.

⁴⁹ Adnan DÖNMEZ, Başak P. BERBEROĞLU, Ayten ERSOY; "Ülkemiz Bağımsız Dış Denetim Standartlarının ABD Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları – AB Sekizinci Yönergesi ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla Karşılaştırılması", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:9, 2005, s.56.

⁵⁰ KEPEKÇİ; a.g.e., s.18.

- Kanıtlar, standartta sayılan belge incelemesi, gözlem, soru sorma ve doğrulama prosedürleri ile gerekli diğer denetim prosedürlerinin kullanılmasıyla elde edilir.
- Kanıtlar görüşe varmak için yeterli sayıda toplanmalıdır. Toplanacak kanıtın sayısını etkileyen başlıca faktörler; denetlenen kalemin önemlilik derecesi ve riskli olma derecesi, işlemlerin büyüklük derecesi ve niteliği ile kanıt toplama maliyetidir.
- Toplanan kanıtlar güvenilir olmalıdır. Kanıtın güvenilirliğini etkileyen başlıca faktörler; kanıtın konuyla ilgili olması, kanıtın elde edildiği kaynak, kanıtın tarih açısından uygunluğu ve kanıtın objektifliğidir.

C. Raporlama Standartları

Bu bölümde yer alan standartların tümü, her denetim çalışmasının sonunda düzenlenen denetim raporunda bulunması gereken özelliklere ayrılmıştır.

Bu gruba giren standartlar şunlardır:

- Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk standardı,
- Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinde değişmezlik standardı,
- Mali tabloların açıklamalarının yeterliliği standardı,
- Görüş bildirme standardı.

1. Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uygunluk Standardı

Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk standardı; denetçiden, incelenen işletmenin mali tablolarında yer alan bilgilerin genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile olan uygunluk derecesini belirtmesini istemektedir.

İşletmenin mali tablolarının sağlıklı olup olmadığının belirlenmesinde muhasebe ilkeleri anahtar konumdadır. Bu nedenle denetçiler, işletmenin iddiaları ile muhasebe ilkelerini karşılaştırırken çok dikkatli olmak zorundadırlar. İlkelerden sapmalar varsa, denetçiler bunları önem düzeyine göre raporlarında belirteceklerdir. Sonuç olarak bu sapmaların önemliliği, denetçinin işletmenin mali tabloları hakkındaki görüşünü oluşturmasında temel dayanak olacaktır⁵¹.

---

⁵¹ BOZKURT; a.g.m., s.40-41.

Bağımsız denetçi, denetim sonunda hazırladığı raporunda finansal tabloların işletmenin finansal durumunu, finansal durumundaki değişiklikleri ve faaliyetlerle ilgili sonuçları doğru ve dürüst bir biçimde sunduğu konusunda bir yargı bildirir. Denetçinin yargısını oluştururken dikkate alacağı temel kriter ise, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleridir⁵². Bu nedenle denetçi genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyulduğunu denetim raporunda belirtmelidir.

2. Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerinde Değişmezlik Standardı

Raporlama standartlarından ikincisi, muhasebe ilkelerinin değişmezlik standardıdır. Bu standart süreklilik ilkesiyle ilgilidir. Bazı kaynaklarda devamlılık ya da tutarlılık kavramlarıyla da açıklanabilmektedir. Bu standart muhasebe ilkelerinin uygulanmasında iki ya da daha fazla muhasebe dönemleri arasında süreklilik olup olmadığının denetçi tarafından araştırılmasını öngörür.

Süreklilik ilkesinin amacı, farklı muhasebe dönemlerine ait mali tabloların birbirleri ile karşılaştırılabilmesini sağlamaktır. Dönemler arasındaki farklılıklar, muhasebe ilkelerinde ve uygulamalarında olduğu gibi bunların uygulanış yöntemlerinde de olabilir⁵³. Eğer bir farklılık mevcut ise ve karşılaştırma bunlardan dolayı önemli ölçüde etkileniyorsa, denetçi farklılıkları ve sonuçlarını denetim raporunda mutlak suretle açıklamalıdır.

3. Mali Tabloların Açıklamalarının Yeterliliği Standardı

Muhasebenin temel kavramlarından biri de tam açıklama kavramıdır. Bu kavram, mali tabloların bu tablolardan yararlanacak kişi ve kuruluşların doğru karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde yeterli, açık ve anlaşılır olması gerektiğini ifade etmektedir. Muhasebe bilgilerini kararlarında kullanacak olanlar, özellikle, ortaklar, potansiyel yatırımcılar ve kredi verenlerdir. Bu kişi ve kuruluşların kararlarında kullanacakları tüm bilgilerin önceden bilinmesi ve mali tablolarda açıklanması olanaksız olduğundan, tam açıklama yerine yeterli açıklama kavramı tercih edilmektedir. Denetçi, mali tablolardaki bilgileri kullanacak kişi ve kuruluşların bilgi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde mali tablolarda açıklama yapılıp yapılmadığına kendi mesleki yargısını kullanarak karar verecektir. Denetçi bu kararını verirken, Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği hükümlerini de göz önünde

⁵² Hidayet BERKSOY; **Muhasebe Denetimi**, Mayıs 2000, İzmir, s.12.

⁵³ Maliye Hesap Uzmanları Derneği; **Denetim İlke ve Esasları**, Yıldız Ofset, 2.Baskı, Ankara, 2004, s.15.

bulundurur. Denetçi açıklamaları yeterli bulduysa, bunu raporunda belirtmez; şayet yetersiz bulursa, yetersiz bulduğu konulara ilişkin açıklamalara raporunda yer verir⁵⁴.

4. Görüş Bildirme Standardı

Denetim sürecinin tamamlanmasıyla birlikte denetim sonucu denetim raporunda açıklanır. Denetim raporu ya bir bütün olarak finansal tablolarla ilgili bir görüşün bildirilmesini kapsmalı ya da bir görüş bildiremiyorsa bu durumu, nedenlerini de belirterek, açıklamalıdır. Finansal tablolarla birlikte denetçinin adının geçtiği bütün durumlarda, denetim çalışmasının niteliği ve varsa denetçinin üstlendiği sorumluluk derecesi denetim raporunda yer almalıdır. Bu standart denetçinin finansal tablolarla olan ilişkisinin ve aldığı sorumluluğunun derecesinin belirtilmesini de zorunlu kılmaktadır. Denetim raporuyla finansal tabloların kullanıcıları, denetçinin görüşüne güvenerek, finansal tablolardaki bilgileri doğru ve güvenilir kabul ederler ve alacakları kararlarda kullanırlar.

Görüş bildirme seçenekleri şunlardır;

- Olumlu Görüş Bildirme,
- Şartlı Görüş Bildirme,
- Olumsuz Görüş Bildirme,
- Görüş Bildirmekten Kaçınma.

Olumlu Görüş Bildirme: Görüşün olumlu bildirilmesinde standart denetim raporu kullanılır. Standart denetim raporu mali tabloların, işletmenin mali durumunu, faaliyet sonuçlarını ve nakit akımını, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak doğru yansıttığını belirtir⁵⁵.

Şartlı Görüş Bildirme: Şartlı görüş bildiren denetim raporu⁵⁶, mali tablolardaki bir kalemi ayrıntılı açıklayarak, denetçinin olumlu görüşünden bu kalemi ayırır. Mali tabloların, bazı istisnaların saklı tutulması şartıyla bir bütün olarak doğru sunulduğunu ifade eden görüşe şartlı görüş denir. Denetçi raporunda “şu şartla” veya “şu istisna ile “ gibi ifadelerle başlayan çekincelerini açıklar.

Olumsuz Görüş Bildirme: Denetçinin, denetlenen mali tabloların bir bütün olarak işletmenin gerçek durumunu göstermediğine kanaat getirmesi halinde olumsuz

---

⁵⁴ KEPEKÇİ; a.g.e., s.20.

⁵⁵ Bkz. Ek 1.

⁵⁶ Bkz. Ek 2.

denetim görüşü içeren rapor tanzim etmesi gerekir. Aşağıdaki durumların varlığı halinde denetçi raporunda olumsuz görüş⁵⁷ verir:

- Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden sapmalar varsa,
- Tam açıklama kuralına uyulmamışsa,
- Muhasebe ilkelerinde değişiklik yapılmışsa (devamlılık ilkesine uyulmamışsa).

Görüş Bildirmekten Kaçınma: Denetçinin ve müşterinin iradesi dışında oluşan, çalışma alanını sınırlayan önemli bir hususun var olması nedeniyle mali tablolara ilişkin bilgi ve belgelerin elde edilememesi durumunda olumlu veya şartlı görüşlerden birine ulaşılamıyorsa görüş bildirmekten kaçınılır⁵⁸.

VI. BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİ GEREKTİREN NEDENLER

Mali tabloların bağımsız denetimi şöyle tanımlanabilir:

Bir işletmenin mali tablolarında sunulan bilgilerin doğru, dürüst, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile yasalara uygun olup olmadığı konusunda bir kanaate ulaşmak amacıyla, işletmenin iç kontrol sistemi ve muhasebe kayıtlarının tahlilci gözü ile konusunda uzman bağımsız denetçi tarafından incelenmesidir.

Bu denetim türü aynı zamanda en güvenilir denetim türüdür. Yaygın ve güvenilir denetim türü olması nedeni ile mali tabloların bağımsız denetimi konusu günümüzde bir hayli önem kazanmış bulunmaktadır.

Günümüzde mali tabloların bağımsız denetimini gerektiren birçok neden bulunmaktadır. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde çeşitli çıkar gruplarını yakından ilgilendiren bir konudur. Mali tabloların bağımsız denetimini gerektiren bu nedenleri şöyle sıralamak mümkündür:

A. Çıkar Çatışması

Bilindiği gibi, bağımsız denetim önce sanayileşmiş batı ülkelerinde önem kazanmıştır. Sanayinin gelişmesine paralel olarak büyük işletmeler kurulmuş, büyük işletmelerin kurulması da bir taraftan yeni çıkar gruplarının oluşmasına neden olurken, öte yandan mevcut çıkar gruplarının ilgisini daha da artırmıştır.

---

⁵⁷ Bkz. Ek 3.

⁵⁸ Bkz. Ek 4.

Yeni çıkar gruplarının oluşması ve mevcut çıkar gruplarının etkilerinin artması, özellikle büyük işletmelerin sahasında uzman denetçilerce denetlenmelerini zorunlu duruma getirmiştir. Çünkü bu çıkar gruplarını esas ilgilendiren konu, bu işletmelerde olup bitenleri yakından izleyebilmektir. Bu çıkar grupları ne kadar güvenilir bilgi elde ederlerse alacakları kararlarda o derece isabet kaydederler. Bu güvenilir bilgileri en iyi şekilde sağlayan denetim türü, mali tabloların bağımsız denetimidir.

Bu güvenilir bilgileri kullanan çıkar grupları; işletmenin şimdiki sahip ve ortakları ile müstakbel ortakları-yatırımcılar, kredi kuruluşları, müşteriler, mali müşavirler, mali tahlil uzmanları, borsa acenteleri vb. meslek elemanları, rakip işletmeler, devlet ve diğer kamu kuruluşları, işletmede çalışan memur ve işçiler ile kamuoyudur.

Bu çıkar gruplarından her biri kendi çıkarını ön planda tuttuğundan ve sürekli güvenilir bilgiye ihtiyaç duyduklarından, işletmenin bağımsız denetimini isterler⁵⁹.

Mali tabloların kullanıcıları ile mali tabloların hazırlanmasından sorumlu şirket yöneticileri arasında gerçek veya olası bir çıkar çatışması olabilir. Mali tablolardaki bilgiler, kasıtlı veya kasıtsız olarak şirket yönetiminin çıkarı doğrultusunda hazırlanmış olabilir. Bu konuda birçok örnek verilebilir: Şirket yönetimi sahip olduğu hisse senetlerinin bir kısmını satmak istediğinde, şirketin mali durumunu ve karlılık durumunu, mali tablolarla gerçek durumundan daha iyi göstermek suretiyle borsada şirketin hisse senedi fiyatının gerçek değerinin üstüne çıkmasını sağlayabilir. Böylece, şirket yöneticileri hisse senedi satın alan yatırımcıların aleyhine haksız kazançlar elde edebilirler. Şirket yöneticileri kar payı dağıtmamak veya hisse senetlerini düşük fiyatla piyasadan toplamak istediklerinde, şirketin mali tablolarında şirketin durumunu gerçek durumundan daha olumsuz göstererek, borsada hisse senedi fiyatının düşmesini sağlamak suretiyle hisse senedini satan yatırımcıların aleyhine haksız kazanç elde edebilirler.

Çıkar çatışması mali tabloların kullanıcıları arasında da olabilir. Örneğin, hisse senedi sahipleri kar payı dağıtımını beklerken, şirkete kredi veren bankalar kar payı dağıtılmamasını isteyebilirler. Kullanıcılar arasındaki çıkar çatışması nedeniyle, açıklanan muhasebe bilgilerinin doğruluğuna ilişkin kuşkuları gidermek amacıyla şirket yönetimiyle çıkar ilişkisi içinde olmayan ve görüş bildirmede her kullanıcı

---

⁵⁹ Hasan TÜREDİ; **Muhasebe Denetimi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1992, s.12.

grubunun ihtiyaçlarını eşit olarak göz önünde bulunduran, bağımsız ve uzman bir kişi tarafından mali tablolardaki bilgilerin güvenilirliğine ilişkin görüş bildirilmesi gerekir.

B. Muhasebe Sisteminin Karmaşıklığı

Muhasebe süreci ve mali tabloların hazırlanması, işletmeler büyüdükçe ve teknoloji ilerledikçe daha karmaşık hale gelmekte ve mali tablolarda hata olma olasılığı artmaktadır. Bu durumda bilgi kullanıcılarından, mali tabloların kalitesini değerlemeleri, muhasebe ilkelerine ve yasalara uygunluk derecesini ölçmeleri beklenemez. Bu bakımdan bilgi kullanıcıları, mali tabloların kalitesi hakkında görüş bildiren bağımsız ve mesleğinde uzman olan denetçiye güveneceklerdir⁶⁰.

C. Alınacak Kararlarda Güvenilir Bilgi İhtiyacı

Mali tabloların bağımsız denetimini gerektiren diğer bir sebep ise, güvenilir bilgi ihtiyacıdır.

Bilindiği gibi, çeşitli çıkar gruplarının alacakları kararlarda isabet kaydetmeleri, muhasebe verileri ve mali tabloların güvenilir olmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle, güvenilir bilgiyi, ancak geçerli ve kaliteli yeterli sayıda denetim delili sağlar. Mali tabloların güvenilir olduğunun delili, onların bağımsız muhasebe uzmanlarınca denetlenmiş olmalarıdır. Güvenilir bilgiye dayanmayan kararlarda isabet derecesi düşük olacağından bu durumdan hem toplum hem de ilgili taraflar zarar görürler⁶¹.

İşletme faaliyetleri yöneticilerin ve işletmede çalışan kişilerin işbirliğini gerektirmektedir. Oysa bir işletmenin faaliyetini sürdürebilmesi, işletme dışındaki kişilerin de sürekli desteğini gerektirir. Yatırımcılar devamlı ve uzun vadeli fonlarla, borç para verenler kısa vadeli fonlarla, müşteriler mal ve hizmet talebi ile satıcılar mal ve hizmet arzı ile işletmeye destek olurlar. Dıştan gelen bu desteğin devamı, desteği sağlayan grupların bu destek karşılığında elde ettikleri çıkarların korunmasına bağlıdır. Potansiyel yatırımcılar sadece kazanacakları parayla değil, aynı zamanda karşılaştıkları riskle de ilgilenirler. Bu nedenle, yatırımcılar hem iştirak için alacakları kararlara ilişkin hem de bu iştiraktan bekledikleri kazançlara ve risklere dayanak teşkil edecek bilgi isteyeceklerdir. Bu kişilerin işletmeye desteğini sağlamak amacıyla mali tabloların bu kişilerin kararları ile ilgili bilgileri içermesi

---

⁶⁰ KEPEKÇİ; a.g.e., s.9.

⁶¹ TÜREDİ; a.g.e., s.14.

gerekecektir. Böyle bir bilgi mevcut olduğu sürece destek devam edecektir. Yatırımcılara iletilen bilgi, bu kişilere güven verirse, ekonomide geçici tıkanıklıklar olduğu durumlarda dahi yatırımcılar yeni yatırımlara gitmekte veya mevcut menkul kıymetlerini ellerinde tutmaktadırlar. Bu güvenin sağlanması yıllık raporların bir fonksiyonudur.

İşçiler, satıcılar, müşteriler ve devlet daireleri gibi kullanıcıların bilgi ihtiyaçları iyi tanımlanmadığı için, yatırımcılara ve borç para verenlere yararlı olacak bilgilerin bu kullanıcılara da yararlı olacağı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Borç para veren kurumlar ve devlet daireleri ihtiyaç duydukları ek bilgileri işletmelerden isteme gücüne sahiptirler. Bu nedenle, mali tabloların hazırlanmasında, sadece iki dış kullanıcı grup olan ortaklar ve potansiyel yatırımcıların amaçları göz önünde bulundurulur.

Günümüzde en çok kabul edilen görüş, değişik amaçları olan çeşitli kullanıcı grupları için bir tip genel amaçlı mali tablolar hazırlamaktır. Muhasebe bilgilerinin bu tür raporlanmasındaki amaç, işletme dışındaki birçok kişi ve grup tarafından alınacak ekonomik nitelikteki kararlara ilişkin gerekli ortak bilgileri sağlamaktır.

Bilgi kullanıcıları, mali tabloları elde ettiğinde iki tür karar almak zorunda kalır: Bunlardan birincisi, kullanıcının ihtiyaçlarına ilişkin konularda bilgi sahibi olabilmesi için elde ettiği bilgiyi yorumlamasıdır. Mali tablolardan sağlanan bilgiler gelecekteki olayların tahmininde kullanıcılara yardımcı olmakla birlikte, geleceğe ilişkin tahminler ve yorumlar mali tablolarda yer almaz. Bu işlev kendi amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda bilgileri yorumlayan kullanıcının görevidir. Çünkü, geleceğin tahmini ve yorumu, riske katlanmanın bir özelliğidir. Örneğin, bir yatırım kararında riske katlanan, gerektiğinde kar veya zarar edecek olan yatırımcıdır. Bu nedenle yatırımcıların ve diğer kullanıcıların, mali tabloların içerdiği bilgileri anlayacak ve yorumlayacak bilgi ve yeteneğe sahip olmaları gerekir. Kullanıcılar, gerekli yeteneğe sahip değilse veya bu yeteneklerini yanlış kullanırlarsa, muhasebe bilgilerini istenen doğrulukta yorumlamakta başarısız olacaklardır.

Mali tablolar kullanıcı tarafından alındıktan sonra, kullanıcının alacağı ikinci karar, elde ettiği bilginin kalitesini değerlendirmeye ilişkindir. En geniş anlamda denetim fonksiyonu, kullanıcının bu ikinci kararını almasına yardım etmektir. Muhasebe bilgisinin iletişimine denetim sürecinin uygulanması, muhasebe bilgilerinin değerini artırır. Bu nedenle denetim sürecinin başlıca yararlanıcıları, muhasebe bilgilerinin kullanıcısı olan kişi ve örgütlerdir.

Mali tablo kullanıcılarının bazıları, bilgileri analiz etme ve yorumlama yeteneğine sahip olsa bile, çeşitli nedenlerle mali tablolardaki bilgiler yanıltıcı olabilir. Böyle bir durumda kullanıcı, yanıltıcı bilgiyi doğru bilgiden ayıramaz. Bu nedenle bilgilerin bir kararda kullanılmak amacıyla analiz edilip yorumlanmasından önce doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılmasında ve bilgi kullanıcılarının kararları ile ilgili bilgilerin mali tablolarda açıklanmış olup olmadığının belirlenmesinde bağımsız denetçiye güvenilir⁶².

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, işletme ile ilgili çıkar grupları alacakları kararlarda isabet kaydedebilmek için, ilgilendikleri işletmelere ait sağlanan bilgilere güvenmek isterler. Çıkar çevrelerinin güvenilir bilgi ihtiyacına karşılık, işletmelerin muhasebe verileri veya mali tabloları birçok nedenden dolayı güvenilir olmayabilir. Bu nedenleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Uygulanmakta olan muhasebe ilkeleri, hesap planı ve muhasebe yönetmeliği uygulayıcılar tarafından iyi kavranmamış olabilir.
- Mali tablolar, işletme yönetiminin isteklerine hizmet edecek şekilde kasıtlı olarak genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine aykırı bir şekilde düzenlenmiş olabilirler.
- Muhasebe verilerinin ve mali tabloların hazırlanmasında gerekli özen ve dikkat gösterilmemiş olabilir.
- Muhasebe verilerini ve mali tabloları düzenleyenler mesleki bilgi ve tecrübeden yoksun olabilirler.
- Bazı yolsuzlukları gizlemek amacı ile kasıtlı olarak mali tablolar gerçeğe aykırı olarak düzenlenmiş olabilir.
- Vergi kaçırmak amacı ile çeşitli işlemler yapılmış ve mali tablolar yanlış düzenlenmiş olabilir.

D. Diğer Nedenler

Mali tablolardaki bilgilerin kullanıcıları ile mali tabloları düzenleyen şirketin farklı yerde olmaları, kullanıcıların şirket yönetiminden sürekli veya sık sık bilgi almasında veya şirkette denetim çalışmasını kendilerinin yapmalarında yasal engeller olması veya her bir kullanıcının denetim çalışmasını kendisinin yapmasının zaman ve maliyet yönünden rasyonel olmaması durumlarında kullanıcılar mali

---

⁶² KATKAT; a.g.t., s.152.

tabloların kalitesini kendileri değerleyemezler. Böyle durumlarda kullanıcılar bağımsız denetçinin mali tablolara ilişkin görüşüne güvenmek zorunda kalacaklardır⁶³.

VII. MALİ TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNİN AMAÇLARI

A. Mali Tablolarla İlgili Bir Görüşe Ulaşmak

Denetim görevini veren makam ya da kişinin temel amacı, düzenlenmiş olan mali tablolarla ilgili bir kanaate varmaktır. Denetçi yaptığı bağımsız denetim çalışmaları sonucunda oluşturduğu kanaatini denetim raporu kapsamında denetim görevini verenlere sunar. Ancak bu temel amaç dışında, denetim görevini verenlerin denetimden bekledikleri ikinci derecede önemli amaçları olabilir⁶⁴. Bu amaçlar aşağıdaki maddelerde açıklanmıştır.

B. Hata ve Hileleri Ortaya Çıkarmak

Denetimin konusu bir muhasebenin düzgünlüğünün değerlendirilmesidir. Bir muhasebeye düzenli diyebilmek için onda ne yanılma ne de yanılma olmaması gerekmektedir.

Yanılma ve yanılma, yerleşik kurallara ve muhasebe ilkelerine aykırılıktır. Aralarındaki tek ayrım, düzensizlikte bilinç ve isteğin varlığıdır. Bir makine alımını genel giderler arasında yazmak muhasebe ilkelerine uymada bilgisizlikten doğmuşsa yanılmadır. Ancak dönem kazancını azaltmak amacını güdüyorsa yanılma olur.

Pek çok durumda yanılma ve yanılma eş biçimde görülür. Bundan ötürü düzensizlik deyiminin içinde her ikisini ele alacağız. Denetçinin ilk görevi düzensizliği araştırıp bulmaktır. Durumun karşı gelinmez bir biçimde saptanması gereklidir. Daha sonra bilinç ve isteğin saptanmasına sıra gelir. Bu aşamada, sonuçları her zaman o kadar kesin olmayan, öznel bir çözümlene yapılır. Bilinç ve isteğin varlığının saptanması bazen rastlantıya bağlıdır. Bununla birlikte yanılma ve yanılma arasında ayrım yapmak bazen daha kolay olmaktadır.

Bazı ender olaylar dışında, büyük önemdeki düzensizliklere yanılma gözüyle bakılır. Bir muhasebe yöneticisinin bazı genel kuralları bilmemesi düşünülemez. Hesabın karşıtıyla düzensizliğin hemen anlaşılmasının olanağı varken, bunu örtmeyi

---

⁶³ KEPEKÇİ, a.g.e., s.10-13.

⁶⁴ KATKAT; a.g.t., s.153.

sağlayıcı bir yanlışlık yapılırsa, o kişinin iyi niyetli olmadığı düşünülür. Artık burada bir yanlışlık vardır denir.

Düzensizlikler sık sık hep eş yönde olursa, bilinç ve istek varsayılabilir. Düzensizliklere az rastlanır, işleyene bir çıkar sağlanmaz ise, bu gibi durumlarda basit yanlışlıkların bulunduğu ileri sürülebilir.

İç kontrol sisteminin oluşturulması ve etkin bir şekilde işleyip işlemediğini anlamak için muhasebenin iyi yönetilip yönetilmediğinin, hile türleri ile bunların ne şekilde önleneceğinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasında en etkin yöntem, denetlenen işletmenin muhasebe düzeni ve kurulmuş bulunan iç kontrol sistemini tahlilci gözü ile inceleyip değerlendirmektir. İster kasıtlı olsun isterse kasıtsız olsun, kayıtlardaki bu düzensizliklerin nedenleri şunlardır:

- Bilgisizlik,
- Dikkatsizlik ve ihmal,
- Herhangi bir çıkar sağlama,
- Vergi kaçırma,
- Gerekli dikkat ve özenin gösterilmemesi.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, esas amaç iyi düzenlenmiş ve iyi işleyen bir iç kontrol sistemi kurmaktır. Kısaca, mali tabloların hazırlandığı kayıt ortamının hata ve hile içerip içermediği hakkındaki güven, uygun muhasebe düzeni ve yeterli iç kontrol sistemine dayanır.

Denetçinin esas amacı, mali tablolar hakkında bir görüşe ulaşmak olmakla birlikte, günümüz denetim çalışmalarında denetçinin bütün yolsuzlukları ortaya çıkarma sorumluluğu da bulunmaktadır.

Denetlenen işletmenin düzenli bir muhasebe organizasyonu ve etkin bir iç kontrol sistemi varsa, denetçi hata ve hile ihtimalinin küçük olduğu görüşüne varabilir. Eğer iç kontrol sistemi zayıf ve muhasebe organizasyonu düzensiz ise, denetçi hata ve hile ihtimalinin yüksek olacağını düşünmelidir. Bu takdirde de denetçi, denetim çalışmalarının kapsamını genişletir.

Özetleyecek olursak, denetçi, iç kontrol sisteminin zayıf olması durumunda ya da zayıf olduğu alanlarda denetim çalışmalarının kapsamını genişletir, güçlü alanlarda ise daraltır.

C. Hata ve Hileleri Önlemek

Bir işletmenin denetlenmesinde o işletmenin muhasebe düzeni ve iç kontrol sisteminin önemi bilinmektedir. Böyle bir ortam içinde iyi planlanmış ve iyi uygulanan bir denetim çalışması hata ve hileleri ortaya çıkarmakla kalmaz, denetimin yaptığı psikolojik baskı ile gelecekteki hata ve hileler de önlenmiş olur.

“Muhasebe kayıtları ve mali tablolardaki düzensizlikler bir gün mutlaka denetlenir ve ortaya çıkar” düşüncesi ilgili kişileri bu tür hata ve hileleri yapmaktan alıkoymaz.

D. Denetlenen İşletme Yönetimine Önerilerde Bulunmak

Mali tablolarla ilgili olarak yapılan denetim çalışmalarının bir başka amacı da, denetlenen işletmenin muhasebe kayıtları ve iç kontrol sistemi hakkında o işletmenin yönetimine birtakım önerilerde bulunmaktır. Bu öneriler; genellikle muhasebe kayıtlarındaki hata ve hilelerin önlenmesinde önemli bir katkısı olan iç kontrol sistemi ile ilgilidir. Denetçi, “yönetim mektubu” adı verilen bir belge ile iç kontrol sisteminin zayıf ve güçlü yönlerini belirtir, bunlarla ilgili olarak alınması gereken tedbirler konusunda yönetime önerilerde bulunur.

Denetçi yalnız iç kontrol sistemi hakkında değil, işletmenin aksayan her faaliyeti hakkında yönetime önerilerde bulunabilir. Aslında günümüzde “yönetim denetimi” ya da “faaliyet denetimi”nin amacı da işletmenin bütün faaliyetlerini (pazarlama, üretim, kaynak bulma vb.) denetlemek ve bunların zayıf yönleri ve alınması gereken tedbirler konusunda yönetime önerilerde bulunmaktır.

Mali tabloların denetlenmesi sırasında bütün faaliyetlerin aksak yönlerinin denetçi tarafından ortaya çıkarılması aslında önemli bir imkandır ve işletme yönetimi bu imkanı değerlendirerek aksaklıkları giderebilir. Böylece gelecekteki daha büyük hata ve hile ihtimalleri de ortadan kalkmış olur⁶⁵.

VIII. BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN TARİHSEL GELİŞİMİNE YÖNELİK ÜLKE ÖRNEKLERİ

Bağımsız dış denetim ihtiyacının ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler değişik ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır.

Denetim olgusu daha ziyade sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmış ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Sanayi devrimine kadar olan süreçte mali

---

⁶⁵ TÜREDİ; a.g.e., 15-17.

sorumluluk üstlenmiş olan kişilerin dürüstlüğünün tespit edilmesi için devlet bu kişilerin muhasebe kayıtlarını kontrol etmekteydi. Ancak sanayi devriminden sonra hızla gelişen muhasebe sistemiyle birlikte muhasebe denetimi de hızla gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Muhasebe denetiminin özellikle yüksek düzeyde bilgi gerektiren ve uzmanlık gerektiren bir meslek dalı kimliği de yine sanayi devrimi sonrasındaki gelişmelerle ortaya çıkmıştır.

Sanayi devriminden 20. yüzyılın başına kadar olan sürece bakıldığında; teknolojik ve ekonomik gelişmelerin etkisi ile büyük işletmelerin kurulmaya başlandığını ve işletme sahiplerinin yönetimi profesyonel kişilere bıraktığı görülmektedir. Böylelikle ilk kez bu dönemde mesleki profesyonellikler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemdeki gerçekleştirilen işletme denetimlerinin amacı yalnızca muhasebe kayıtlarındaki hata ve hileleri bulmaya yönelikti.

Ancak 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren denetimin de kapsamı gelişmeye başlamıştır. Artık muhasebedeki hata ve hilelerin tespiti dışında mali tablolarda yer alan bilgilerin de doğruluğu sorgulanmaya ve denetlenmeye başlanmış idi. Bu denetime ihtiyaç duyulma sebebi ise, hızla gelişen ekonomiyle birlikte işletme sahiplerine kredi verenlerin ve mali tablo kullanıcıları gibi ek çıkar gruplarının ortaya çıkmış olmasıdır.

Denetim amaçlarındaki değişimler ve gelişimler, denetim tekniklerinin de aynı hızla değişmesine ve gelişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde özellikle denetlenen işletmenin dışından sağlanan delillere ve bu delillerle ilgili olan mutabakatlara son derece önem verilmiştir.

A. İngiltere’de Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi

Bağımsız denetimin ilk olarak ortaya çıktığı ülke İngiltere’dir. Bağımsız dış denetim kuruluşları yasal olarak ilk defa İngiltere’de görülmüştür. Denetçi kelimesi ilk olarak 1289 yılında İngiltere’de kullanılmıştır⁶⁶. 1845 yılında demiryolu şirketlerinin bilançolarının denetlenmesi yasal olarak zorunlu tutulmuştur.

Muhasebe ve denetim mesleği ile ilgili ilk yasal düzenleme 1854 yılında İskoçyalı denetçilerin kraliyet izni ile kurduğu Muhasebeciler Birliği’dir. 1870 yılında Londra’da kurulan Muhasebeciler Enstitüsü ile 1885 yılında kurulan Denetçiler ve Muhasebeciler Birliği’nin birleşmesi sonucu ICAEW – The Institute of Chartered

⁶⁶ AKTUĞLU; a.g.e., s.8.

Accountants in England of Wales (İngiltere ve Galler Bölgesi Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü) kurulmuştur. Bu enstitüleri İrlandalı Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü ve İskoçya Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü izlemiştir. Enstitülerin İngiltere'de muhasebe ilkelerinin belirlenmesi, ülke çapında uygulamaya konulması ve ortakların denetlenmesi gibi önemli fonksiyonları bulunmaktadır. İngiltere Şirketler Kanunu'na göre sanayi ve ticari kuruluşlar ICAEW üyelerine denetimlerini yaptırmak zorundadırlar. Bu enstitüye bağlı muhasebe uzmanları denetim dışında müşterilerine mali ve yönetim danışmanlığı ve vergi uzmanlığı gibi konularda da hizmet sunmaktadırlar⁶⁷.

B. Amerika Birleşik Devletleri'nde Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi

Amerika'da muhasebe ve denetim mesleğinin ilk yasal dayanağı 1887 yılında CPA - Certified Public Accountants (Amerikan Kamu Muhasebe Uzmanları Birliği)'nin kurulmasıyla oluşturulmuştur. Amerika'da genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin yaygınlaşması ve dış denetim faaliyetlerinde standartların oluşmasını sağlayan kuruluş AICPA olmuştur. 1917 yılında kurulan yarı resmi nitelikteki bu kuruluş, özellikle mali tabloların hazırlama yöntemlerini standartlaştırması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. AICPA'nın üç önemli organı bulunmaktadır. Bunlar;

- Denetim Standartları Kurulu,
- Uygulama ve Gözden Geçirme Kurulu,
- Mesleki Davranış Kuralları Kurulu'dur.

1959 yılında AICPA bünyesinde kurulan Muhasebe İlkeleri Kurulu, bu alanda etkin çalışmalar ve yayınlar yaparak, AICPA'nın yayınlarının geniş uygulama alanı bulmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Bağımsız denetim konusunda tek kural koyucu AICPA'dır. Denetim konusunda mesleki sınavların düzenlenmesi, uzmanların üyelikleri ile ilgili düzenlemelerin yapılması, denetim ve muhasebe konularında araştırma ve denetleme yapılması ve ilgili yayınların sürdürülmesi vb. faaliyetlerde bulunmaktadır⁶⁸. 1973 yılında AICPA'nın muhasebe konusunda kural koyucu özelliği yanı sıra yarı resmi bir kuruluş olan FASB'a (Financial Accounting Standards Board) geçmiştir.

⁶⁷ Müslim DEMİRBİLEK; **İngiltere Muhasebe Uzmanlığı Mesleği ve Bağımsız Dış Denetim**, SPK Araştırma Raporu, Ankara, 1986, s.35.

⁶⁸ Tülay ZAIMOĞLU; **ABD'de Finansal Muhasebe ve Standartların Gelişimi**, SPK İnceleme Raporu, Ankara, 1987, s.12.

Tarihsel sürece bakıldığında vergi denetiminin ilk olarak ortaya çıkması yönüyle İngiltere önemli bir ülkedir. Ancak sonraki sürece baktığımızda vergi denetiminin geliştirilmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli bir payı olduğu görülmektedir. Nitekim günümüzdeki büyük denetim kuruluşlarının büyük bölümünün de merkezi Amerika Birleşik Devletleri'dir .

ABD bağımsız dış denetim uygulamalarında yakaladığı başarının yanı sıra; vergi denetiminde de başarıyı yakalamıştır. Dünya üzerinde uygulamalarıyla mükelleflerine vergi bilincini başarıyla aşıl原因 bir ülkedir. Bu başarılı uygulamaları nedeni ile denetimde bizim de örnek aldığımız bir ülkedir.

C. Fransa'da Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi

İngiltere ve Amerika'dan sonra ilk dış denetim uygulamasını 1879 yılında Fransa yapmıştır⁶⁹.

1942 yılında Uzman Muhasebeciler ve Yetkili Muhasebeciler Milli Birliği kurulmuştur. 1945 yılında imzalanan bir kararname ile uzman muhasebeci ve yetkili muhasebeci ayrımı yasal bir dayanağa kavuşturulmuştur. Ancak daha sonra yetkili muhasebeci çıkarılan kararname ile tamamen ortadan kaldırılmıştır.

1967 yılında çıkarılan bir kararname ile uzman muhasebeci, bağımsız olarak bir işletmeyi denetleme ve değerlendirme yetkisi taşıyan kişi olarak tanımlanmıştır.

D. Almanya'da Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi

Almanya'da dış denetim ile ilgili yasal düzenlemeler 1896 yılında uygulamaya konulmuştur. 1928 yılında Yeminli Denetçiler Odası kurulmuştur. Yeminli denetçiler ile ilgili mesleki düzenlemeler halen bu oda tarafından sürdürülmektedir. Yeminli denetçiler, denetim işlerinin yanı sıra vergi danışmanlığı, hukuki danışmanlık, vergi organları önünde müşterinin temsil edilmesi vb. hizmetleri sunmaktadırlar⁷⁰.

E. Diğer Ülkelerde Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi

Japonya'da bağımsız dış denetim ile ilgili yasal düzenlemelerde Amerikan Yeminli Muhasebe Enstitüsü'nün büyük katkıları olmuş ve 1948 yılında Bağımsız ve Yeminli Kamu Muhasebeciliği Kanunu çıkarılmıştır. Denetim mesleği yasal olarak,

⁶⁹ Selami ŞENGÜL; **Bağımsız Dış Denetçilik ve ABD, İngiltere, Fransa, Almanya Uygulaması ve IFA'ya Göre Muhasebecinin Nitelikleri**, SPK Araştırma Raporu, Ankara, 1987, s.27.

⁷⁰ Peyami ÇARIKÇIOĞLU; "Türkiye'de Muhasebe Denetiminin Gelişimi", **I. Türkiye Muhasebe ve Denetim Sempozyumu**, Silivri, 6-8 Nisan 1995, İstanbul SMMMO Yayınları, Yayın No: 16, İstanbul 1995, s.149.

Hollanda'da 1893, Hindistan'da 1909, İsviçre'de 1941, Arjantin'de 1945, Brezilya ve Meksika'da 1946, İtalya, Yunanistan ve Nijerya'da 1955 yılında uygulamaya konulmuştur⁷¹.

---

⁷¹ Gülden TÜRKTAN; "Çağdaş Bağımsız Denetim ve Türkiye'deki Durum", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1989, s.33.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ

Bu bölümde kayıt dışı ekonominin tanımı, kapsamı, özellikleri, ortaya çıkmasına neden olan faktörler, ekonomiye olan etkileri, tahmin yöntemleri ve kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik teori ve politikalardan bahsedilecektir.

I. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI KAPSAMI VE ÖZELLİKLERİ

Gelişme yolunda olan ülkelerin iktisadi sorunları içerisinde kayıt dışı ekonominin diğerlerine nazaran ayrı bir yeri ve önemi vardır. Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında diğer ekonomik sorunlardan etkilendiğini ve bu sorunları etkilediğini, son derece kompleks yapılı; bazen bağımlı bazen de bağımsız değişken bir olgu olduğunu görmekteyiz. Fakat daha da önemlisi içerisinde iktisadi faktörler dışında sosyal, psikolojik, siyasi ve ahlaksal boyutların tamamıyla yakın ilişki içinde olduğu bilinen kayıt dışı ekonomi, teorik çapta birçok çözüm önerileri sıralanan fakat bir türlü ortadan kaldırılamayan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

A. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı Ve Kapsamı

Yer altı ekonomisi, illegal ekonomi, kara ekonomi, resmi olmayan ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, paralel ekonomi, enformel ekonomi, vergi dışı ekonomi ve benzer anlamlara gelen kayıt dışı ekonomi kavramı; bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılamayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi, belgeye hiç bağlanmamış ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır⁷².

Kayıt dışı ekonomi kavramının yeni olması, onun kapsamı ile ilgili düşüncelerin ancak son zamanlarda sistematikleşmesine ve dolayısıyla yakın bir zamana kadar bu kavramla ilgili tanımlamaların da eksiklikler taşımasına sebep

⁷² Yusuf KILDİŞ; "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyut ve Çözüm Önerileri", http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/kildis-kayit-disi.pdf, (Erişim: 15.02.2010).

olmaktadır. Ancak gerçekten ekonomiyi çok önemli derecede etkilemesi ve ülke yöneticilerinin kalkınma politikalarını istedikleri gibi belirleme sorunu yaşamaları, araştırmacıların da dikkatlerini bu yöne çekerek ilgili çalışmalara oldukça fazla yer vermesine ve kayıt dışı ekonomi tanımlamalarında çeşitliliğe neden olmuştur.

Kayıt dışı ekonomi çok değişik alanlar üzerinde etki doğuran geniş kapsamlı bir olgudur. Bu sebeple söz konusu olgu değişik alanlardaki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Nitekim kayıt dışı ekonomi ile sadece iktisatçılar ve maliyeciler değil; antropologlar, sosyologlar, siyasetçiler, hukukçular, istatistikçiler de ilgilenmişlerdir. Değişik alanlardaki araştırmacıların ilgilendikleri ve ön plana çıkarmak istedikleri taraflar birbirinden farklı olmuştur. Örneğin, maliyeciler kayıt dışı ekonominin doğurduğu vergi kaybını, istatistikçi ve iktisatçılar kayıt dışı ekonominin boyutu ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini, iş hukukçuları kayıt dışı istihdam ve çalışanların güvenliğini, para ve finans piyasalarında bulunanlar, para piyasalarını etkileyen ve kontrol edilemeyen kayıt dışı para miktarını, güvenlik ile uğraşanlar yasa dışı ekonomik faaliyetler, sosyologlar ve hukukçular kişiler arası ilişkiler ve kişilerin devletle ilişkileri ile hukuk devleti demokrasi ve toplumun bilincini ön plana çıkartmışlardır⁷³.

Kayıt dışı ekonomi genel olarak karşılaştırılabilir dört gruba ayrılmıştır. Bunlar; suça ilişkin olanlar, kurallara aykırı olanlar (kuralsız sektör), hane halkı ile ilişkili olanlar ve enformel sektörlerdir. Suç ekonomisi, yasa dışı uyuşturucu ticareti ve üretimi gibi, illegal olarak üretilen mal ve hizmetleri içermektedir. Kuralsız sektör, yasal olarak üretilen, ancak, ilgili yasal kurumlardan gizlenen (vergi kaçırma gibi) mal ve hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Hane halkı sektörü ise, hane halkı üretimini içermektedir. Enformel sektör, düzenlenmemiş mikro teşebbüsler gibi, yasanın avantajlarından yararlanamayan ancak maliyetlerinden de sakınabilen ekonomik faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır⁷⁴.

OECD, Eurostat, ILO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan tanım çalışmaları da bulunmaktadır. Eurostat tarafından benimsenen tanım ve kavramlar 1980'lerin ilk yarısında Eurostat Ulusal Hesaplar Çalışma Grubu'nun yaptığı çalışmaların sonucunda oluşturulmuştur. Eurostat, yasal beyan edilmemiş üretken faaliyetleri kara ekonomi olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre yer altı ekonomisi

⁷³ Şinasi AYDEMİR; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s.21.

⁷⁴ İbrahim Halil SUGÖZÜ; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya 2008, s.4.

ise beyan edilmemiş yasal üretim faaliyetleri (kara ekonomi) ile yasal olmayan (yasa dışı) üretim faaliyetlerinden oluşmaktadır. UNECE ve OECD tarafından geliştirilen saklı ekonomi tanımı ise, girişimlerin kasten gizledikleri yasal üretimlerini, ev hizmetlerinde ücretle çalışan kişilerin beyan edilmeyen hizmetlerini ve yasa dışı üretim faaliyetlerini içermektedir.

Türkçe kayıt dışı ekonomi kavramını ilk kez kullanan ve Türkiye’de bu konuda önemli çalışmalara imza atan Prof. Dr. Osman Altuğ, kayıt dışı ekonomi kavramı hakkında vergisel anlamda kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetler bütünüdür⁷⁵ ifadelerini kullanmaktadır. Altuğ’un tanımında olduğu gibi tanımların çoğunda, vergilendirilmemiş olmalı özelliğine ağırlık verilmektedir. Vergi ödeme sorumluluğundan kurtulmanın kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni olması ve vergi kaybının da kayıt dışı ekonominin en önemli sonuçlarından biri olması, vergi olgusunun onun tanımında da sürekli vurgulanmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da kayıt dışı ekonominin birincisi dar ikincisi geniş olmak üzere iki farklı anlamda tanımlanması zorunlu hale gelmiştir.

Geniş ve en fazla kullanılan anlamda kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilemeyen, yetkili kamu organlarınca kontrol edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplamalarında dikkate alınamayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamına denmektedir. Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür⁷⁶.

Kayıt dışı ekonominin en belirgin niteliği, kayıtlı ekonomi ile birlikte ikinci bir sektörün oluşması ve bu sektörün kayıtlı olmaması dolayısıyla ne yükümlülük getirmesi ne de yasal olmaması dolayısıyla birtakım avantajlardan yararlanmasının söz konusu olmasıdır. Ancak kayıt dışı sektörün varlık sebebi yalnızca vergi yükümlülüğünden kurtulma düşüncesi değildir. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, yasanın men ettiği birtakım faaliyetleri yapma düşüncesi de kayıt dışı sektörün oluşumunda rol oynayan etkenlerden biridir. Karmaşıklık özellikle bu ekonominin

---

⁷⁵ Osman ALTUĞ; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999, s.48

⁷⁶ Türkmen DERDİYOK; “Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, **Türkiye İktisat Dergisi**, Mayıs 1993, s.54.

yasa dışı işlemler ile ilişkili olmasıyla daha fazla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin kapsadığı alanın çok net sınırlarla çizildiği söylenemez⁷⁷.

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili unsurlar konuyu inceleyen yazarların yaklaşımlarına göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bunlardan en genel çerçevede olanı gelir elde edenler açısından yapılan sınıflamadır. Kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alan ve birbirinden farklılık gösteren unsurlar, gelir elde edenler açısından üç grupta toplanabilir. Bunlar⁷⁸;

- Yer altı ekonomisi (veya yasa dışı faaliyetler),
- Yarı kayıtlı ekonomi,
- Hiç kayıtlara girmeyen ekonomidir.

Yukarıda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden de ödemesi gerekenden daha az vergi ödüyor veya hiç vergi ödemiyor olmalarıdır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi kavramının da en önemli özelliğinin, unsurlarına konu olan kişilerin vergiyi olması gerekenden az ödemesi veya hiç ödemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin kapsamına detaylı bir şekilde göz atacak olursak, kayıt dışı ekonomi aşağıdaki şekillerde karşımıza çıkabilmektedir⁷⁹:

- Vergi ödememek amacıyla muhasebe kayıtlarında yer almayan ve maliye idaresinden saklanan işlemler,
- Yasa dışı olması nedeniyle maliye idaresine bildirilmeyen işlemler,
- Gümrük vergisini az ödemek için noksan beyan olunan ihracat ve ithalat işlemleri,
- Piyasaya intikali gerekmeyen ve evlerde aile fertlerinin yaptıkları faaliyetler,
- Aile bütçesine direkt katkı sağlayan küçük çaplı faaliyetler.

---

⁷⁷ SUGÖZÜ; a.g.t.,s.9.

⁷⁸ Mustafa Ali SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002, s.33.

⁷⁹ ALTUĞ; a.g.e.,s.113.

B. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonominin en temel özelliklerini; nizamsız olmaları, vergilendirilmemiş olmaları ve ölçülemez bir özellik taşımaları olarak saymak mümkündür.

Kayıt dışı ekonomi her şeyden önce nizamsızdır. Kayıt dışı ekonominin iştirakçileri (işveren, işçi ve mal ve hizmet alıcısı ile satıcısı) ekonomik faaliyetlerini kamu yönetiminden saklayarak kamunun zorunlu tuttuğu her türlü kanun ve yaptırımdan kurtulma şansını elde etmektedirler. Bunun sonucunda kayıt dışı çalışan işçi; iş güvenliği, asgari ücret seviyesi, ek bir işte çalışma yasağı, azami çalışma süresi ve iş ve işçi sağlığı standartları gibi birçok haktan mahrum kalmaktadır. Çünkü bu tür haklar kayıtlı ekonomilerde kamu yönetimi ve/veya işçi sendikalarınca sağlanmaktadır. Kayıt dışında çalışan işverenler ve tüketiciler ise çevre koruma, ruhsat alma gibi düzenlemelere uyma zorunluluğundan kurtulmaktadır.

Kayıt dışı ekonomide ortaya konulan işlemler vergilendirilmemektedir. İşçi ve işveren arasında devletin mali rolüne karşı kurulan bir nevi ittifak söz konusudur. Çünkü kayıtlı ekonomi içerisindeki iş ilişkisinde işveren vergi sorumlusu sıfatıyla işçi adına gelir vergisi stopajı yapmak, işçi adına sosyal sigorta primi yatırmak zorundadır. Bu işlemlerin gerçekleştirilmesi işçilik maliyetlerini yükseltmektedir. Fakat bazı işverenler işlemlerini kayıt dışına taşıyarak işçilik maliyetlerini azaltma sansına ulaşmakta ve devlete yatırması gereken paranın bir kısmını işçinin net ücretine yansıtarak devlete karşı ittifakın oluşturulmasını sağlamaktadırlar. Yapılan işin kayıt dışına taşınması sonucunda işçi sosyal güvenlik, azami çalışma süresi, asgari ücret, iş ve işçi sağlığı standartlarından faydalanamamasına rağmen eline geçen net ücretin kısa dönemde artış göstermesinden dolayı tüm bu maliyetlere rağmen ittifakı kabul etmektedir.

Kayıt dışı ekonominin bir diğer temel özelliği ise ölçülemezliktir. Kayıt dışı olarak gerçekleştirilen işlemler devletin bilgisinin haricinde ortaya çıkarıldığı için ekonomiyle ilişkin olan hesaplamalarda, örneğin milli gelir hesaplamalarına doğrudan yansıtılamamaktadır. Ancak ekonominin bir bütün olduğu dikkate alındığında gelir, kayıt içinde ya da kayıt dışında elde edilmiş olsa da yine ekonomi içerisinde (yurt dışına çıkarılması söz konusu olmayacaksa) tüketileceği için dolaylı da olsa milli gelir hesaplamaları içerisinde kendisine yer bulacaktır. Kayıt dışı ekonomiyi analiz eden kimi uzmanlar; ekonomide görülen iktisadi bunalımların

aslında geniş oranda üretimin ve istihdamın kayda geçmemesinden kaynaklanan bir yanılgıdan ibaret olduğunu iddia etmektedirler. Bu görüşü savunanlar kayıt dışı faaliyetleri de içermek suretiyle, ekonominin gerçek durumunun düşünülenden daha sağlıklı ve çok daha geniş olduğunu ve hatta kayıt dışı ekonominin önünün açılması gerektiğini, kayıt dışılığın ekonominin lokomotifi olduğunu ileri sürmektedirler.

Kayıt dışı ekonominin beş unsuru bulunmaktadır. Bunlar⁸⁰;

- Yasalara aykırılık,
- Ahlaki normlara aykırılık,
- İstatistiksel olarak ölçülemezlik,
- Gelir ya da fayda elde etmek,
- Ekonomik sisteme uymak olarak sıralanabilir.

Yasalara aykırılık: Faaliyetlerin yasal olup olmaması faaliyetin gerçekleştirildiği ülke kanunlarına göre belirlenmektedir.

Ahlaki normlara aykırılık: Bazı ekonomik faaliyetler yasal olmalarına karşın ahlaki normlara uygun olmayabilirler.

İstatistiksel olarak ölçülemezlik: Kayıt dışı ekonominin temel belirleyici özelliklerinden bir diğeri de istatistiksel olarak ölçülemezlik kriteridir. Eğer faaliyet milli gelir hesaplamalarına doğrudan ve net bir şekilde yansıtılmıyorsa, kaynağı kanunlarca suç addedilmemiş olsa dahi, kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alacaktır. Kayıt dışı ekonominin en büyük etkilerinden birisi ulusal hesaplamalar içerisinde yer almamasından dolayı kamu idaresinin hareket alanının kısıtlanması ve ileriye yönelik yapacağı planlamalarda ve uygulamalarda yanılgıya düşmesidir.

Gelir ya da fayda elde etmek: Kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetin piyasa kavramı çerçevesinde bir kimliğe sahip olması gerekmektedir. Faaliyeti gerçekleştirenlerin bir gelir ya da bir fayda sağlamaları söz konusu olmalıdır, aksi halde ekonomik bir kavramdan söz etmemiz mümkün olmayacaktır.

Ekonomik sisteme uymak: Bu kıstas serbest piyasa ekonomisinin geçerli olmadığı 1990 öncesi Doğu Bloğu ülkelerindeki durumu açıklamada kullanılmıştır⁸¹. Bu ülkelerde üretim araçlarının tamamı devlete ait olduğu için özel sektörün gerçekleştirdiği tüm üretimler kayıt dışı olarak kabul edilmiştir. Türkiye' de 24 Ocak

⁸⁰ Sedat YETİM; **Türkiye' de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul 1999, s.5.

⁸¹ Ahmet F. ÖZSOYLU; **Türkiye' de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.11.

1980 kararları öncesi döviz ile alış verişe tabi -örneğin sigara ticareti- kayıt dışı ekonomiye dahil edilirken günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda saydığımız özellikleri bünyesinde barındıran kayıt dışı ekonomi olgusunun anlaşılabilmesi kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenleri kavramakla mümkündür.

II. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının küçültülmesi ve kayıt altına alınabilmesi için, öncelikle kayıt dışılığa yol açan sebeplerin ortaya konması gerekmektedir. Kayıt dışılığın ortaya çıkmasına yol açan faktörler toplumun tüm kesimleri tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte; kayıt dışılığı ortaya çıkaran en temel sebep kıtlıktır. Fayda maksimizasyonu peşinde koşan ekonomik bireyler, daha çok gelire sahip olarak daha çok tüketim yapma arzularından dolayı, gelirlerini devletle paylaşmak istememektedirler. Fayda-maliyet analizi açısından bakıldığında da; ekonomik ajanların, kayıt dışı kalarak daha fazla kazanç elde ettikleri müddetçe, kayıt dışı faaliyetlerde bulunma isteklerinin artacağını söylemek mümkündür⁸².

Oldukça kapsamlı bir olgu olan kayıt dışı ekonominin daha detaylı olarak incelenebilmesi için, ekonomik ve mali, idari ve hukuki, sosyal ve psikolojik, siyasal açıdan ve çalışma koşulları açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

A. Ekonomik ve Mali Nedenler

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli nedenlerin başında vergilendirme ile ilgili sorunlar gelmektedir. Bunlardan ilki vergi oranlarının yüksek oluşu ve vergiye karşı oluşan direnç olarak belirtilebilir. Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.

Vergi oranlarının gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran yüksek olması kayıt dışı ekonominin boyutlarını genişletmiştir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde para talebi yaklaşımına göre 1990 yılında kayıt dışı ekonominin oranı %5.1 - 8.0 arasında tahmin edilmektedir. Bu ülkenin vergi tarifesi ise artan oranlı olup %15'den başlayıp %28'de son bulmaktadır. Gelişmekte olan ülkemizde ise o yılda vergi oranları %25'den başlayıp %55'de bitmekte idi ve kayıt

⁸² Özer ÖZÇELİK, Emre ÖZCAN; "Kayıt Dışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği", <http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=34>, (Erişim:15.02.2010).

dışı ekonominin de çeşitli hesaplamaların ortalaması olarak %14.8 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin büyümesinde önemli bir role sahip olan yüksek vergi oranlarının düşürülmesinin, kayıt dışı ekonominin boyutunu önemli ölçüde düşürebileceğini söylemek mümkündür⁸³.

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran mali nedenlerden ikincisinin vergi ortamının belirsizliği olduğunu söyleyebiliriz. Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının son cildinde yer alan vergileme ile ilgili prensiplerden biri de vergide kesinlik ilkesidir. Bu ilkeye göre mükellefin ödeyeceği verginin miktarını, zamanını ve ödeme şeklini daha önceden bilmesi gerektiği esası vardır.

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran mali nedenlerden biri de, muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin yetersizliğidir. Mükellefle vergi idaresi arasında köprü vazifesi gören muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde çok önemli role sahiptirler. Vergi kaçakçılığının önlenmesinde; bilhassa sahte fatura temininde, mal bedeli yüksek gösterilerek maliyet ve giderler şişirilmektedir. Dolayısıyla, muhasebeci ve müşavirlik hizmeti yapanlar, bu hususta çok hassas davranmalı, davranmayanlar hakkında da ağır müeyyideler getirilmelidir. Bu konuda en önemli problemlerden biri de bu mesleği icra edenlerin nitelikleridir. Vergi ve muhasebe ile çok fazla ilgisi olmayan çeşitli meslek mensuplarının, mesleğin çekiciliği noktasından hareketle yapmış oldukları baskılar sonucu, bir uzmanlık niteliği gerektiren Yeminli Mali Müşavirlik mesleğine kolayca geçebilmelerine olanak tanınmış olması bu mesleği sıkıntıya düşürmeye başlamıştır.

Kayıt dışı ekonominin yoğun bir şekilde yaşandığı ülkelerde en önemli ekonomik sorunlardan birisi de enflasyondur. Çünkü enflasyon mükelleflerin fiktif karlarının da vergilendirilmesine neden olmaktadır. Özellikle artan oranlı gelir vergisi tarifesine sahip olan ülkelerde gelir dilimi kaymasıyla mükellefler, reel gelirleri artmasa da daha üst bir gelir dilimine kayarak vergi yükleri hızlı bir artış trendine girmektedir. Bu durum da mükelleflerin bazı kazançlarının vergi idaresinden gizlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bunun sonucu olarak devlet yetersiz kalan vergiler sebebiyle sınırsız bir şekilde borçlanma ve para basımına gitmekte, faiz oranlarının yükselmesiyle enflasyon oranı artmakta ve akabinde de gelir dağılımındaki denge bozulmaktadır.

---

⁸³ Burak Ali Han TECİM, "Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2008, s.13.

Kayıt dışılığın ekonomik sebeplerinden birisi de, milli gelirin ülke içerisinde bireyler ve firmalar arasında adil dağılmamasıdır. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı, alt ve üst tabakaların yoğunluğu kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu durum özellikle küçük aile şirketlerinde görülmektedir. Küçük şirketler, büyük firmalarla rekabet edebilmek için vergi kaçakçılığına imkan buldukları anda bu fırsatı değerlendirmektedirler. Bu firmalarda, denetim ve belge düzeni büyük ölçekli firmalara göre daha düşük seviyede olduğundan kaçakçılık eğilimi de artış göstermektedir. Bunun yanında gelir dağılımındaki bozukluk küçük yaştaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açtığı gibi marjinal kesimi (ayakkabı boyacılığı, işportacılık vb.) genişletmekte, bu sektörde de işlemlerin kayıt dışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları artmaktadır⁸⁴. Dolayısıyla istikrarlı bir istihdam politikasıyla yeni iş yerlerinin açılması marjinal kesimi azaltacağı gibi işgücünün kayıt altına alınmasında önemli bir politik araç vazifesi de görecektir. Tabii ki bu bağlamda nüfus politikasının da düzenlenmesi ve aile planlamasına önem verilmesi gerekmektedir. Çünkü nüfusun kontrolsüz bir şekilde artması kayıt dışı istihdamı ve ardından da kayıt dışı gelirleri artıracaktır.

B. İdari ve Hukuki Nedenler

Türkiye’de temel sorunlardan birisi de idari ve hukuki yapılanmadaki eksikliklerdir. İdari yapılanmada öteden beri var olan bürokrasinin karmaşıklığı, çok başlılıktan kaynaklanan denetim yetersizliği ve birimler arası eşgüdüm eksikliği gibi olumsuzluklar kayıt dışı çalışanların tespitini ve kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır.

Kamu harcamalarının denetimsizliği bir diğer kayıt dışı ekonomi nedenidir. Çünkü, devlet kamu hizmetlerini ifa ederken piyasa değerinin üzerinde bir ödeme gerçekleştirmektedir ve bu da fiktif belge düzeninin oluşmasına yol açmaktadır. Toplanan vergilerin hesabının sorulmadığı bir ekonomide mükellefler, ödedikleri verginin yerinde kullanılmadığını gördüklerinde vergi ödemekten vazgeçecekler ve vergiye karşı direnç oluşturacaklardır⁸⁵.

Gelir idaresiyle ilgili olarak, vergi sisteminin basitlik, açıklık ve kolay anlaşılabilirlik ilkelerinden uzaklaşarak karmaşık bir hale dönüşmesi vergi dışı piyasa ekonomisinin de genişlemesi sonucunu doğurur⁸⁶. Ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade,

⁸⁴ TECİM; a.g.t.,s.20.

⁸⁵ Selami ŞENGÜL; **Bir Hurafe: Kayıt Dışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, Ankara 1997, s.26.

⁸⁶ Coşkun Can AKTAN; **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 2000, s.10.

kolay ve anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kaçağı artar. Dolayısıyla vergilendirmede basitlik ilkesi çok büyük önem taşımaktadır. Vergilerin basit olması, hem vergi idaresinin hem de vergi mükelleflerinin işini kolaylaştırmaktadır.

Vergilerin dağınıklığı birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Vergi türünün ve sayısının fazlalığı mükellefler arasındaki bireysel vergi yükündeki dağılımı olumsuz etkilemekte ve çifte vergilendirmeye yol açabilmektedir. Ayrıca, bu dağınıklık vatandaşlar nezdinde vergileri anlaşılabilir hale getirmekte, vergi ödeme isteğini (tax compliance) azaltarak vergiye muhalefeti artırmaktadır. Vergi mevzuatının karmaşıklığının vergi işlemleri konusunda uzman kişilerden faydalanma zorunluluğu doğurması, vergi mükellefleri için ek maliyetlere yol açmaktadır⁸⁷.

Mali aflar, vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirmemiş olan vergi yükümlülükleri için yasalarda öngörülmüş olan cezaların kısmen ve/veya tamamen kaldırılmasına olanak sağlayan girişimlerdir. Mali aflara çok sık olarak başvuru yapılan vergi sistemlerinde, vergi yükümlülerinin af beklentisi içerisinde kalarak vergi ile ilgili ödev ve sorumluluklarını yerine getirmeme eğilimi içerisinde olmaları ya da vergi dışı piyasa ekonomisinde faaliyette bulunuyorlarsa bu faaliyetlerini sürdürmeleri söz konusu olabilir. Buna karşın mali afların anayasa ve/veya yasalarda yasaklanmış olduğu ya da teamül olarak mali aflara yer verilmeyen ülkelerde ise vergi yükümlülerinin vergi ile ilgili görev ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda daha fazla gayret içerisinde olacakları söylenebilir⁸⁸.

Vergi aflarının diğer olumsuz bir etkisi de vergilendirmede adalet ilkesinde görülmektedir. Vergisini zamanında ödeyen mükellefler, vergisini ödemeyip cezalı duruma düşen fakat sonra da bu cezaları affedilen mükellefleri gördüklerinde, gelecek vergilendirme dönemlerinde ödemeleri gereken vergiyi ödememe yollarını aramaktadırlar. Özellikle vergi yükünün ağır olduğu ekonomilerde bu olgu daha fazla kendini göstermektedir. Çünkü ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalma pahasına vergisini zamanında ödeyen kurumlar, vergi afları sonucu devlete küskün bir hale gelebilmektedirler.

Vergi mükelleflerinin vergi kaçakçılığı yapma düzeyini dört değişken belirlemektedir. Bunlardan birincisi bir vergi denetimi geçirme ihtimali, ikincisi beyan dışı kalan gelir sebebiyle ödenecek vergi cezasıdır. Üçüncü olarak mükelleflerin

---

⁸⁷ SUGÖZÜ; a.g.t., s.39.

⁸⁸ AKTAN; a.g.e., s.11.

muhatap oldukları marjinal gelir vergisi oranı sayılabilir. Son sırada ise mükelleflerin risk alma eğilimi bulunmaktadır. Mükellefler, yakalanma ihtimaline göre ödeyecekleri vergi cezası, tam beyan yapmaları halinde ödeyecekleri vergi miktarından daha düşükse, vergi kaçırma eğiliminde olabileceklerdir. Denetim geçirme ve ceza görme ihtimali yüksek ise vergi kaçakçılığı düzeyi düşecektir⁸⁹.

Vergi denetimlerinin etkinliği ile vergi dışı piyasa ekonomisi arasındaki ilişki de son derece önemlidir. Yoğun ve yaygın vergi denetimlerinin mevcut olması durumunda vergi yükümlüleri vergi ile ilgili ödev ve yükümlülüklerini zamanında ve doğru olarak yapmaya daha fazla özen gösterirler. Bunun tersinin söz konusu olduğu durumlarda ise vergi kaçakçılığının azaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılması güçleşir. Denetimi yapan inceleme elemanlarının çok iyi eğitim almış olması, rüşvet ve benzeri yasa dışı eylemlerden uzak olması da son derece önem taşımaktadır. Denetim elemanlarının görevlerini ihmal ya da suiistimal etmeleri, rüşvet almaları gibi suç teşkil eden eylem ve davranışları, mutlaka ilgili yasalarda yer almalı ve bu konularda ağır cezalar öngörülmelidir⁹⁰.

Mükellefle vergi idaresi arasında köprü vazifesi gören muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde çok önemli bir role sahiptirler. Dolayısıyla vergi kaçakçılığının önlenmesinde muhasebecilik ve mali müşavirlik yapanlara çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Burada en önemli problem ise bu hizmeti verenlerin, işletme sahiplerinin baskısı altında kalarak giderleri yüksek gösterme vb. yöntemlerle kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir aracısı haline gelmeleridir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işletme sahipleri muhasebecilerinin asıl fonksiyonunun kendilerini vergi yükümlülüğünden kurtarmak olduğuna kendilerini tam anlamıyla inandırdıkları gibi muhasebecilerin de kendilerini bu şekilde hissetmelerine sebep olmaktadır. Tabii ki burada yine denetim ön plana çıkmaktadır.

Fakat denetim elemanlarının sayısındaki yetersizlik, devleti, başka çözümler üretmeye yöneltmiştir. Örneğin; yeminli mali müşavirlik müessesesi ihdas edilerek, kimi vergisel işlemlerin gerçekleşmesi, bunların tasdik raporunun varlığı koşuluna bağlanmıştır⁹¹. Böylece; mükelleflerin, sorumluluk taşıyan bu meslek grubu tarafından denetim altında tutulacağı düşünülmüştür. Oysa karşıt inceleme yetkileri

---

⁸⁹ KILDİŞ; a.g.m., s.15.

⁹⁰ AKTAN; a.g.e., s.13.

⁹¹ Mehmet TOSUNER; "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", **Vergi Sorunları**, S.85, Ekim 1995, s.65.

olmadığından, bu meslek grubunun mükelleflerin işlemleri üzerindeki denetimi, biçimsel olmaktan öteye geçememiştir. Bunun ötesinde bazen bunlar tarafından düzenlenen sahte tasdik raporları kullanılarak gerçekleştirilen vergi kaçırma olaylarına da rastlanmaktadır.

Kayıt dışı ekonomiyi genişleten bir diğer faktör, o ülkedeki bürokrasinin yoğunluğu ve karmaşıklığıdır. Gerek sektöre girişte, gerekse girişten sonra harcanan zaman ve masraf kayıtlı sektörde kalmak için ek maliyete sebep olmaktadır. Ayrıca bürokraside kurumlar arası koordinasyon eksikliğinin ve kurumlar arası rekabetin de kayıt dışı ekonominin artmasına sebep olduğu bilinmektedir. Kurum içerisinde bürokrasiye kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluk da eklenince bürokraside eşgüdüm de ortadan kalkmakta ve işlemler tam bir çileye dönüşmektedir. Bu tür bürokrasi de yine en fazla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden biri de belgelerin nama yazılı değil de hamiline yazılı olmasıdır. Hamiline yazılı belgeler kimin elinde ise o kişiye ait sayılır. Dolayısıyla hamiline yazılı olan ve iktisadi değer taşıyan belgelerin işletmeler arasında dolaşması kolaylaşmakta ve dolaşırken resmi kayıtların dışında kalması kolaylaşmaktadır. Oysa nama yazılı belgenin mutlaka kayda geçmesi gerekecektir. Burada ilginç olan başka bir durum daha vardır. Hamiline yazılılığın sadece çek veya senetlerle kalmayıp çok önemli sayılan bazı devlet borçlanma senetlerinde de geçerli olmasıdır. Bu belgelerin piyasada herhangi bir işleme gerek kalmaksızın kolaylıkla dolaşabilmesi kayıt dışı ekonomiyi artıran başka bir neden olmaktadır.

C. Sosyal ve Psikolojik Nedenler

Kayıt dışı ekonominin sosyal nedeni olarak ilk akla gelen sebep gelir dağılımı ve kayıt dışı ekonomi ilişkisidir. Gelir dağılımında bozulmalar gerçekleştiğinde gelir düzeyi düşük kesimler enformel (düşük ücret, kayıtsız çalışma vb.) çalışmaya, gelir düzeyi yüksek kesimler ise daha az vergi ödemek amacıyla muhasebeci, mali müşavir ve hukuk adamlarından profesyonel yardım alarak beyan dışına yönelmektedirler⁹².

Kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerine yapılan kimi çalışmalarda gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin gelişmiş ülkelerin aksine yoğun olarak vergi

---

⁹² Halil İbrahim DEMİR; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara para İlişkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007, s.34.

kayıp ve kaçaklarından değil daha ziyade cinayet, kumar, uyuşturucu, silah kaçakçılığı gibi suç ekonomisi faaliyetlerinden kaynaklandığı iddia edilmektedir⁹³.

Toplumun kültürel yapısı, moral ve ahlaki değerleri ile eğitim düzeyi ve özellikle kırdan kente göç olgusu gibi sosyal faktörler kayıt dışılığın gelişmesini ve boyutlarını etkileyen unsurlardır. Bölgesel geri kalmışlık, kontrolsüz nüfus artışı ve yaşanan göçler sonucu çarpık kentleşme içinde kamunun her alana yetişmesinin imkansızlaşması kayıt dışı faaliyette bulunmayı kolaylaştırmaktadır. Devlet hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı birtakım ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmış ve devletin yapamadığı her işi yapmak için bir mafya kurulmuştur. Devlet harcamalarının etkin ve yerinde yapamadığı görüşü, yapılacak olan her işlemin bir yığın bürokratik işlemi yanında getirmesi kayıt dışına yönelik nedenlerindedir. Hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç sonucunda ortaya çıkan gecekondulaşma, kayıt dışı yaşamı meşru olarak görme eğilimini arttırmıştır. Çünkü şehirlerde hazine arazisi üzerine yerleşme kabul edilebilir bir davranış olarak algılanmış ve hızlı şehirleşmeden kaynaklanan nüfus artışı sonucunda emek arzı fazlalığı ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu emek fazlası, kayıt içi çalışan firmalarca istihdam edilememesi sonucunda kayıt dışına çıkmayı ve kayıt dışı yaşamı meşru bir olgu olarak kabullenmiştir.

Devletin yaptığı harcamalara karşı duyulan şüpheler toplumdaki vergi bilincinin zayıflamasına neden olabilir. O toplumu oluşturan bireyler, devletin vergi gelirinin etkin olmayan verimsiz harcamaları artıracağını düşünebilir ve mümkün olduğunca daha az vergi ödemeye yoluna gidebilir. Bu davranış biçimi bir ülkedeki iktisadi faaliyet hacmini yükseltebilir ve ekonominin kayıtlı olmayan sektöründe kalabilmek için rüşvetin ve yolsuzluğun hacmini daha çok arttırabilir. Kayıt dışı ekonominin hızla genişlemesi devletin gelirlerini azaltacağından, devlet önceki vergi gelirine ulaşabilmek için vergileri arttırmak zorunda kalacaktır. Artan vergiler ise kayıt dışı ekonominin daha fazla büyümesine neden olacaktır. Böylece devlet kısır bir döngünün içine girecektir⁹⁴. Bir ülkede vergi oranları çok yüksek ve vergi de adil bir şekilde toplanmıyor ise, o ülkede yaşayanların bu borçtan kaçma eğilimi içinde olmaları beklenmelidir. Bununla beraber, vergi ve diğer kesintileri ödeyenlerin,

---

⁹³ Şükrü KIZILLOT; "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 2004, s.133.

⁹⁴ Hakan ÇETİNTAŞ, Hasan VERGİL; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt.4, Sayı. 1, 2003, s.15.

toplanan kaynakların yerinde harcanmadığına ilişkin görüşlerinin güçlenmesi, çalışan ve çalıştıranları kendi aralarında özel anlaşmalara itmektedir. O günün koşullarında elde edilecek daha yüksek gelir, daha sonraki yıllarda kazanılacak ekonomik ve sosyal menfaatlardan önemli hale gelmektedir. Bu anlayış da kayıt dışı ekonominin hiç durmadan büyümesine yol açmaktadır.

Birey ekonomik ihtiyacın haricinde duygusal tatmin amacıyla veya kimlik arayışı nedeniyle yasa dışı faaliyetlere katılabilmektedir. Ayrıca yapısı itibari ile kayıt dışı faaliyetlere uygun olan kısmi zamanlı çalışma kişilerde özgürlük hissi uyandırabilmektedir ve birey özgür olmak arzusuyla sürekli olmayan işlerde çalışabilmektedir.

Bireylerin başkalarının kayıt dışı faaliyet içerisinde olduklarını bilmesi kendilerinde de kayıt dışı faaliyette bulunma isteğini ve cesaretini arttırabilmektedir. Bireylerin vergi rejimine uyması, kendinden başkalarının da uyması halinde daha çok mümkün olmaktadır ve kayıt dışı istihdamla ilgili duyduklarının abartılı olması, kayıt dışı ekonomiyle ilgili şişirilmiş tahminlerin kamuoyuna açıklanması gerçekte kayıt dışı faaliyetleri teşvik edebilmektedir.

D. Siyasal Nedenler

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasının nedenlerinden bir diğeri de siyasi yapıdır. Gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaş da devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Türkiye’deki demokrasi anlayışına göre ise, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadır. Devlete bağlılığın azalması, devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörü ile karşılanmasına neden olarak kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır.⁹⁵

Kamu harcamalarının finansmanı için ne kadar vergi toplanacağı, vergi konularının neler olacağı, vergilemenin zamanı, kimden ve hangi kesimden ne kadar vergi alınacağı, hangi konu ve mükelleflerin vergileme dışı bırakılacağı, finansmanda alternatif yöntemlere başvurulup başvurulmayacağı birer siyasal karar alma sorunudur. Bu sorunların açıklanmasında, karar alıcıların tamamen etkinlik hedefleri doğrultusunda davranacağını, son derece önemli dağılım ve kuşaklar arası

⁹⁵ Yusuf BAYTAR; “Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Dikey Denetim Yöntemi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2006, s.21.

tercih sorunları doğuracak şekilde kişisel çıkar, partizan rant dağıtımı, rant sömürüsü ve yeniden seçilme gibi bir dizi etkinsiz-refah azaltıcı sonuçlar doğurabilecek güdüyle davranmayacaklarını varsaymak yetersiz kalmaktadır.

Kamu maliyesi ile siyaset bilimi arasındaki yakın ilişki popülist ekonomi anlayışının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Popülist ekonomi anlayışının egemen olduğu bir ülkede, makro ekonomik dengelerin önemli ölçüde bozulması ve kendi kendisini besleyen bir sürece girilmesi halinde bazı istikrar tedbirlerinin alınması kaçınılmaz olabilecektir. Popülist politikaların kalıcı bir istikrar anlayışı ile bağdaşması mümkün olmadığı gibi, bu politikalar aynı zamanda kısa dönemli olup kısa vadede sonuç verecek parasal ve mali işlemlere dayalı politikalarlardır. Siyasi iktidarlardan birisinin başlattığı bu kötü geleneği bir sonraki de sürdürmek zorunda hissetmektedir. Buna göre siyasi iktidarlar ömürlerinin kısa olacağı ve oylarının azalacağı kaygısıyla popülist politikaları sürdürdüklerinde kayıt dışı ekonominin hacmi daha da genişleyecektir⁹⁶.

III. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonominin, kamu sektörü gelir politikalarına ve özel sektörün çıkarları doğrultusunda olumsuz etkilerinin yanı sıra, varsayılan birtakım olumlu etkileri de bulunabilmektedir.

A. Kayıt Dışı Ekonominin Varsayılan Olumlu Etkileri

Kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinden ilki olarak kayıt dışı ekonomi ile GSMH seviyesi arasında gösterilen pozitif yönlü ilişki gösterilmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutunun arttığı durumda GSMH seviyesinin daha yüksek olması başlıca iki sebebe dayandırılmıştır. Bunlardan ilki, kayıt dışılığın arttığı dönemlerde ücret ödemelerinden vergi kesilmeyeceği için emek talebinin emek fiyatına esnekliğinin yüksek olduğu varsayımı altında, emek talebinin artacağıdır. Yani kayıt dışı ekonomi istihdamı artıracaktır. Çünkü işverenler daha düşük işçilik maliyetleriyle karşılaşacaklar, işçilerin ise reel ücretleri artacaktır. İkincisi ve daha da önemli olanı ise, GSMH kendi başına tüketim düzeyinden etkilenecek ve tüketimin artmasıyla çarpanın etkisiyle GSMH seviyesi yükseltecektir.

Kayıt altında bulunan ekonominin yüksek maliyetler, kapasitenin eksik kullanımı ve kaynakların sınırlı olması gibi nedenlerle herkese iş yaratma imkanı yoktur. Kayıt dışı ekonomi, açıkta kalan bu işsiz kitlelere iş imkanı sağladığı için

⁹⁶ Erdal TÜRKKAN; "Popülist Ekonomi Anlayışı ve Geniş Anlamda Siyasi Kirlenme", **Yeni Türkiye**, S: 15, Mayıs-Haziran 1997, s.565.

birçok insanın geçim kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Kayıt altında olan sektörlerde çalışanlar, eğitim düzeyleri belirli bir seviyede ve ayrıca kalifiye elemanlardır. Kayıt dışı ekonomide ise, her seviyeden insana istihdam olanağının sağlanması hem işsizliği azaltmakta hem de işverenlere daha düşük maliyette işgücü çalıştırma olanağı sağlamaktadır. Kayıt dışı ekonomi, bir yandan çalışanlar arasında haksız rekabet yaratırken, diğer taraftan da resmi ekonomiye göre üretim maliyetlerinin düşük olması nedeniyle iç ve dış piyasalarda rekabet gücünü artırmaktadır. Çeşitli nedenlerle kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayan gelirler, tasarruflar üzerinde çarpan etkisi yaratarak ekonomiye canlılık getirir ve rekabet gücünü artırır. Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirler kayıtlı ekonomide yer alan mal ve hizmetlere talep yaratmaktadır. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirlerin tüketim aşamasında kayıt altına alınma ihtimali söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, elde edilmesi aşamasında kayıt altına alınamayan gelirler harcanması aşamasında kayıt altına alınabilir. Yine kayıt dışı ekonomi, ekonomide katma değer yaratması bakımından da ekonomik büyüme oranının yüksek çıkmasına yardımcı olur⁹⁷.

Kayıt dışı ekonomi, vergiye tabi geliri azaltmak suretiyle fiili vergi oranında düşüş meydana getirir. Bu düşüş, kullanılabilir geliri artırır. Bu durumda ekonomide kullanılmayan yani atıl kapasite varsa marjinal tüketim eğilimine de bağlı olarak tüketim mallarına talep artar, dolayısıyla yatırım mallarına olan talep seviyesi yükselir ve sonuçta yatırımların artmasıyla milli gelir seviyesi yükselişe geçer. Bazı kişiler, ekonomik faaliyetlerini kayıt dışında tutarak daha az vergi öderler. Daha az vergi ödemenin sonucunda bu kişilerin yatırımlara yönlendirecekleri fonları artar. Bu fonlar yatırımlara yönlendirildiği takdirde üretim artar dolayısıyla elde edilen gelirler de artar. Devlete verilen vergiler yerinde kullanılmamakta (yolsuzluklar, yersiz harcamalar, gereksiz tüketim, çalışmayan kişilere maaş verilmesi vb.), kayıt dışı işlem sonucu devlete verilmeyen vergiler ise, üretime, istihdama, yatırıma kaynak teşkil etmekte, vergi kaçırarak kaçırıldığının (kazandığının) kıymetini daha iyi bildiğinden yerinde/zamanında harcamaktadır⁹⁸.

Kişiler ve kurumlar, vergiyi oto-finansman yöntemi olarak kullanarak büyümelerini sürdürebilmektedirler. Ekonomik büyümenin öncelikli tercih edildiği bir ülkede; eğer alınan vergilerle devlet tarafından gerçekleştirilen büyüme oranı, bu

⁹⁷ Mustafa SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, S.41, İstanbul, 2002, s.41.

⁹⁸ Osman ALTUĞ; "Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı", **Görüş**, Sayı:14, İstanbul 1994, s.67.

vergiler mükelleflerin elinde kalsaydı sağlanacak büyümeden daha düşük ise, kayıt dışı çalışmanın olumlu sonuçlar meydana getireceği ileri sürülebilir. Aynı zamanda, kayıt dışı çalışan ekonomik birimlerin kayıtlı ekonomik birimler karşısındaki rekabet avantajı ve hareket yeteneği dikkate alınırsa ekonomik büyüme ivme kazanabilir⁹⁹.

Her ne kadar teoride kayıt dışı ekonominin olumlu yanlarına değinilse de kayıt dışı ekonominin özellikle uzun dönemde birçok olumsuz etkiyi beraberinde getireceği açıktır.

B. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

İstatistiki anlamda kayıt dışılığın olumsuz etkileri, kaynağından eksik ve hatalı olarak gelen verilere göre hazırlanan göstergeleri temel alarak oluşturulacak politikaların ve alınacak önlemlerin uygulamada başarısız olması ve istenmeyen sonuçlara yol açması şeklinde dolaylı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yapılan düzenlemelere uyulmamasından kaynaklanan kayıt dışılığın etkileri ise daha çok doğrudan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Kayıt dışılık, planlama örgütleri ve araştırma kurumları ile iktisatçıların ve diğer akademisyenlerin, ekonominin mevcut ve geçmiş durumuna ilişkin açıklamalarını ve ileriye yönelik tahmin konusundaki saptamalarını da olumsuz etkileyebilecektir. Bir ekonomide ulaşılmaya çalışılan temel amaçlar; kaynak dağılımında etkinlik ve kaynakların verimli kullanılması, yeterli ve sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet, dış dengenin sağlanması olarak özetlenebilir¹⁰⁰.

Ülkenin refah düzeyi, istihdam ve fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı konularındaki iktisadi gerçeklerin doğru saptanamaması şeklinde ortaya çıkan istatistiki kayıt dışılığın, bu sayılan amaçlara ulaşma konusunda etkisi bulunmaktadır.

GSMH, istihdam, fiyatlar, gibi temel göstergelerin kayıt dışılık nedeniyle doğru olarak belirlenememesi, etkin ve doğru politikalar ile gerekli önlemlerin alınıp uygulanamamasına, uygulamaların başarısızlığına, kaynakların yanlış yönlendirilmesine ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ülkede kayıt dışı altın ve döviz bulunması nedeniyle döviz ve altın mevcutlarının eksik belirlenmesi söz konusu olmaktadır.

⁹⁹ TECİM; a.g.t., s.24.

¹⁰⁰ Devlet Planlama Teşkilatı; **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; Kayıt Dışı Özel İhtisas Komisyon Raporu**, DPT:2603-ÖİK:614, Ankara, 2001, s.6.

Belge ve kayıt düzenine uymamaktan, vergi ve sosyal güvenlik primi gibi mali yükümlülükleri yerine getirmemekten kaynaklanan kayıt dışılığın ekonomik etkileri ise aşağıdaki gibi özetlenmektedir¹⁰¹.

Hükümetler tarafından yapılan düzenlemeler, alınan vergiler ve yapılan diğer kesintiler ve bunların nasıl kullanılacağı, toplumun genel çıkarı ve bireysel olduğu kadar sosyal yararları da düşünülerek, ekonominin bütünü için etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmek amacıyla belirlenmektedir. Kayıt dışı faaliyetlerin genel olarak arzulanmayan faaliyetler olduğu, emek yoğun ve gelişmiş olmayan teknolojiler kullanılan alanlarda yoğunlaştığı dikkate alınır, kayıt dışı ekonominin kaynak dağılımında etkinliği bozduğu ve kaynakları verimsiz alanlara yönelttiği sonucu çıkmaktadır.

Faaliyetlerini kayıt dışı olarak yürütenler, faaliyetlerini kayıtlı olarak yürütenlerin kayıtlı olmaktan dolayı katlandıkları oldukça yüksek ek maliyetlere katlanmadıklarından, haksız rekabet avantajı elde edilmektedir. Bu ekonomideki rekabet yapısını bozmakta, sonuçta rekabetçi piyasanın etkin kaynak tahsisini gerçekleştirme fonksiyonu kaybedilmektedir.

Büyük firmalardan kaynaklanan kayıt dışılık dışında, kayıt dışı faaliyetlerin daha çok küçük organizasyonlar ve şirketleşmemiş birimler tarafından gerçekleştiriliyor olması, büyük firmaların da işlerini taşeronlar aracılığıyla veya küçülerek yürütme çabaları, ekonominin merkezilikten uzaklaşmasına yol açmakta, bu durum optimum ölçek büyüklüğünün sağlayacağı verimlilik artışı gibi avantajların elde edilememesi sonucunu doğurmaktadır.

Kayıt dışılığın en önemli nedenlerden birisinin de yüksek vergi oranları olduğu düşünülürse, kayıtlı kesimin vergi yükünün artırılması, bu kesim aleyhine olan adaletsizliği daha da artırmaktadır.

Açıkların kendisi enflasyonist beklentileri artırmakta, para basma ve/veya iç ve dış borçlanma yöntemleriyle açıkların kapatılmaya çalışılması da enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Kayıt dışılık enflasyona ve yüksek enflasyondan kaynaklanan gelir dağılımında bozulmalara, istikrarsızlığın yol açacağı üretim ve yatırımlarda düşüşe ve işsizliğe, durgunluk gibi krizlere ve diğer sosyal maliyetlere yol açabilmekte, kamu kesimi açıkları, hükümetlerin ekonomiyi

---

¹⁰¹ DPT, a.g.r.,s.7.

yönlendirmede kullanacakları para ve maliye politikalarının etkinliğini de azaltmaktadır.

Ayrıca, kayıtlı ekonomideki düzenleme ve vergilerden kaynaklanan yüksek maliyet, insanları kendi ihtiyaçlarını kendi üretimleri ile karşılamaya yöneltmekte ve hane halkı üretimi geliştirebilmektedir.

Kayıt dışı ekonomide ödemelerin daha çok nakit para kullanılarak gerçekleştiriliyor olması, fiyat istikrarının olmadığı durumlarda, kayıtlı ekonomi yanında kayıt dışı ekonomide de istikrarlı bir para birimi arayışına ve Dolar ve Euro gibi nispeten istikrarlı para birimlerinin ekonomide yaygın olarak kullanılmasına yol açmaktadır.

Kamu yönetiminin yerine getirmek zorunda olduğu savunma ve iç güvenlik ile adalet, eğitim, sağlık ve altyapı gibi pek çok hizmet bulunmaktadır. Kamunun asli gelir kaynağı olan vergiler yeterince toplanamayınca da büyüyen kamu açıkları sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bunun sonucunda kamusal hizmetlerin zamanında ve etkin olarak gerçekleştirilmesi zorlaşmaktadır. Bu da yaşam kalitesinde ve refah düzeyinde azalma anlamına gelmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, vergi sistemini ve vergi idaresini olumsuz etkilemekte, idarenin vergi toplama gücünü ve etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca, vergi tabanının aşınmasına ve kaynakların gözlem ve kontrol dışına çıkmasına yol açmaktadır. Vergide adalet ve eşitlik ilkesi, vergisini düzenli ödeyen kayıtlı kesim aleyhine bozulmaktadır.

Kayıtlı faaliyette bulunanlar, yaygın kayıt dışılığı gördükçe devlet otoritesine olan güvenlerini kaybetmekte, kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlar da, kayıt dışılığın doğası gereği ilişkilerini yasal düzenlemeler ve genel ve açık kurallar dışında yürütmektedirler. Bütün bunlar, hukuk ve adalet sisteminin etkinliğinin kaybolması, yer altı ilişkilerinin buradan doğacak boşluğu doldurması ve toplumda suç ve suçlu sayısının artması anlamına gelmekte, sosyal açıdan sakıncalı durumlar yaratabilmektedir. Toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği fuhuş ve kumar ile çeşitli kaçakçılık ve uyuşturucu satışı ve kullanımı gibi yasa dışı ve kayıt dışı faaliyetlerin artması toplumda ahlak çöküntüsüne neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler çoğu zaman çevre ile ilgili düzenlemelere uyulmadan gerçekleştirildiğinden, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden dolayı doğal

kaynakların tahribi ve sürdürülebilir kalkınma amacının gerçekleştirilememesi söz konusu olmaktadır. Gecekondu ve kaçak yapılaşma da çarpık şehirleşme sorununun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Kayıt dışı üretimler, belgesiz ve kayıtsız üretilmeleri sebebiyle standart dışı ve garantisiz olduğundan, söz konusu ürünleri tüketen tüketici kesimin de kayıt dışılıktan dolayı mağdur olması ve kayıtlı sektör tüketicilerini korumaya yönelik yasalardan ve satış sonrası hizmetlerden yararlanamaması söz konusu olmaktadır¹⁰².

Çalışma hayatı ile ilgili olumsuz sonuçlar büyük ölçüde kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı istihdamın büyük boyutta olmasıyla birlikte çalışan nüfus sosyal güvenlik şemsiyesi altında kapsanamamakta, yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da, başta finansman zorlukları olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri etkin olarak yerine getirememektedirler.

Kayıt dışı istihdamın bir diğer yönü de, kayıt dışı çalışanların sendikal haklardan yoksun olmalarıdır. Çeşitli gerekçelerle kayıt dışı çalışma durumunda olanlar, sendikasız ve sosyal güvenlik kapsamı dışında olma, çalıştıkları işyerinin ruhsatsız olması gibi nedenlerle, sağlıksız ortamlarda, işyeri ve iş güvenliği olmadan, pazarlık gücünden yoksun ve korumasız, istismara açık ve sigortasız olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da iş hayatında sağlıksız bir ortamın oluşmasına ve çalışma ilişkilerinin ve işgücü piyasasının işleyişinin bozulmasına yol açmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kadın ve çocuk işçilere de talep olduğundan, bu kesimin zor şartlarda çalışması söz konusu olmaktadır.

IV. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TAHMİN EDİLMESİ

Kayıt dışı ekonominin uluslararası bir olgu olarak ortaya çıkması 1980'li yılların başlarına rastlamaktadır. Temel amaçlarından biri kayıt dışı ekonomi kavramına ilişkin tanımsal problemler hakkında genel ilkelere ulaşmak olan ilk uluslararası konferans, 1983'te Almanya'nın Bielefeld şehrinde yapılmıştır. Konferansta birbirlerinden oldukça farklı tanımlar kullanılmış ve katılımcılar tarafından bir konsensüse varılamamıştır, ancak tüm katılımcıların paylaştığı bazı ortak noktalar oluşmuştur. Bunlar kayıt dışı ekonominin dünya ekonomisinin önemli

---

¹⁰² DPT, a.g.r., s.8.

bir bölümünü oluşturduğu ve uluslararası hesaplar sisteminin bütünlüğü açısından tehlike arz ettiği.

A. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesi

Gutmann'ın 1977 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaptığı çalışmada, 195 milyar dolar düzeyinde kayıt dışı ekonominin var olduğu, 1981 yılında yaptığı çalışmada ise A.B.D.'de kayıt dışı ekonominin düzeyinin GSMH' nin % 15'ine yakın bir düzeyde seyrettiği tahmin edilmiştir.

1990'lı yıllarda Scheneider Batı Avrupa ve OECD ülkeler üzerinde kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesine yönelik bir çalışma yapmıştır. Daha sonraki kısımda bahsedeceğimiz MIMIC (Multiple Indicators and Multiple Causes) yöntemiyle yaptığı çalışmanın sonucuna göre kayıt dışılık seviyesi GSMH' nin yaklaşık %10'u olarak belirlenmiştir.

Yine 1990'lı yıllarda Bhattacharya'nın, Vito Tanzi'den farklı olarak vergi değişkenlerini kullanmadan yaptığı çalışmada, kayıt dışı ekonominin GSMH' nin %8'ini oluşturduğu tespit edilmiştir.

1999 yılında Tedds'in MIMIC metodunu kullanarak yaptığı analizde Kanada'da kayıt dışı ekonomi düzeyi GSMH' nin %15'i olarak tespit edilmiştir. Aynı zaman diliminde Giles'in Yeni Zelanda ile ilgili yaptığı ve nakit para talebi yöntemini kullandığı çalışmada kayıt dışı ekonominin GSMH' nin %6.8'ini oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesi ile ilgili bir diğer örnek ise Bajada' nın 2002 yılında yaptığı Avustralya çalışmasıdır. Bu çalışmada kayıt dışı ekonomi ve GSMH oranı %14.1 gibi bir rakam olarak ortaya çıkmıştır.

Schneider'in 1960 ve 2005 yılları arasındaki OECD ülkelerindeki kayıt dışı ekonomi düzeylerini gösteren çalışmayı özetleyen tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: 1960/2005 Dönemi OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (%)

Ülkeler/Yıllar	1960	1978	1990	1993	1995	1997	2000	2001	2003	2004	2005
İsveç	5.4	13.2	15.8	17.0	18.6	19.5	19.2	19.1	18.3	17.9	17.5
Belçika	4.7	12.1	19.3	20.8	21.5	22.2	22.2	21.0	20.0	20.5	20.1
Danimarka	3.7	11.8	10.8	15.0	17.8	18.2	18.0	17.9	17.3	16.9	16.5
İtalya	4.4	11.4	22.8	24.0	26.0	27.2	27.1	27.0	25.7	25.1	24.4
Hollanda	5.6	9.6	11.9	12.7	13.7	13.8	13.1	13.0	12.6	12.3	12.0
Fransa	5.0	9.4	9.0	13.8	14.5	14.8	15.2	15.0	14.5	14.2	13.8
Norveç	4.4	9.2	14.8	16.7	18.2	19.4	19.1	19.0	18.4	17.9	17.6
Avusturya	4.6	8.9	5.1	6.1	7.0	8.6	9.8	10.6	10.9	10.6	10.3
Kanada	5.1	8.7	12.8	13.5	14.8	14.9	16.0	15.8	15.2	14.8	14.3
Almanya	3.7	8.6	11.8	12.5	13.5	14.8	16.0	16.3	16.8	16.3	15.6
Amerika	6.4	8.3	6.7	8.2	9.2	8.8	8.7	8.7	8.4	8.3	8.2
İngiltere	4.6	8.0	9.6	11.2	12.5	13.0	12.7	12.5	12.2	12.1	12.0
Finlandiya	3.1	7.6	-	-	-	-	18.1	18.0	17.4	17.0	16.6
İrlanda	1.7	7.2	11.0	14.2	15.4	16.0	15.9	15.7	15.3	15.0	14.8
İspanya	2.6	6.5	16.1	17.3	22.4	23.0	22.7	22.5	22.0	21.6	21.3
İsviçre	1.1	4.3	6.7	6.9	6.7	7.8	8.6	9.4	9.4	9.2	9.0
Japonya	2.0	4.1	-	-	10.6	11.3	11.2	11.1	10.8	10.5	10.3
Yunanistan	-	-	-	27.2	29.6	30.1	28.7	28.5	28.2	27.9	27.6
Avustralya	-	-	10.1	13.0	13.8	13.9	14.3	14.1	13.5	12.8	12.6
Y.Zelanda	-	-	9.2	9.0	11.3	-	12.8	12.6	12.3	12.0	11.7
Portekiz	-	-	-	15.6	22.1	22.8	22.7	22.5	21.9	21.4	21.2
Ortalama	4.0	8.8	12.0	14.5	16.0	16.8	16.8	16.7	16.2	15.9	15.6

Kaynak: Nüket KIRCI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2006, s.8.

Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, 1960 yılında %4.2 ile başlayan ortalama kayıt dışı ekonomi hacminin 2000 dönemine kadar artış trendi gösterdiği ve bu dönemde %16.8 değeri ile zirveye ulaştıktan sonra azalış trendine girdiği görülmektedir. 1978 yılına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık bir süreçte, kayıt dışı ekonomi ortalama olarak %100'ü geçen bir artış göstermiştir. OECD ülkelerinin 1960/2005 dönemi için ortalamaları alındığında, en düşük ortalamaya sahip ülkenin İsviçre ve en yüksek ortalamaya sahip ülkenin Yunanistan olduğu görülmektedir. Son dönem tahmin değerlerine göre en düşük tahmin değerine sahip ülke %8.2 ile ABD'dir. Yunanistan değerlendirme döneminde en yüksek tahmin değerlerine sahip ülke olma özelliğiyle dikkat çekmektedir.

Yunanistan'ı ortalamayı aşan rakamlarıyla İtalya, Portekiz, Belçika ve İspanya takip etmektedir. Değerlendirme dönemindeki artışlar göz önünde bulundurulduğunda, en düşük artışa sahip ülke %6.4'lik artışla Hollanda, en yüksek artışa sahip ülke ise %20'lik artışla İtalya'dır. 45 yıllık dönemin ortalama artışı %11.6 birimdir; başka bir ifadeyle OECD ülkelerinin ortalama kayıt dışı ekonomi hacmi 45 yılda 2.7 kez artmıştır.

B. Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesi

Geçiş ekonomileri grubunda Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile Doğu ve Merkez Avrupa ülkeleri yer almaktadır. Bu grupta değerlendirilen yirmi beş ülkenin ortalama kayıt dışı ekonomi hacmi 2002/2003 döneminde % 40.1 dir.

Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (%)

ÜLKE ADI	KAYIT DIŞI EKONOMİ BÜYÜKLÜKLERİ		
	1999/2000	2001/2002	2002/2003
Doğu ve Merkez Avrupa Ülkeleri ile E.S.B Ülkeleri			
GÜRCİSTAN	67.3	67.6	68.0
AZERBAYCAN	60.6	61.1	61.3
UKRAYNA	52.2	53.6	54.7
BEYAZ RUSYA	48.1	49.3	50.4
MOLDOVA	45.1	47.3	49.4
ERMENİSTAN	46.3	47.8	49.1
ESKİ SOVYET RUSYA	46.1	47.5	48.7
KAZAKİSTAN	43.2	44.1	45.2
LETONYA	41.3	40.7	41.3
KIRGIZİSTAN	39.8	40.3	41.2
ESTONYA	38.4	39.2	40.1
SİRBİSTAN	36.4	37.3	39.1
KARADAĞ	36.9	37.1	38.3
BULGARİSTAN	34.4	36.1	37.4
ROMANYA	34.1	35.7	37.2
ÖZBEKİSTAN	34.1	35.4	36.7
BOSNA HERSEK	34.1	35.1	36.3
MAKEDONYA	33.4	34.2	35.4
HIRVATİSTAN	33.4	34.6	35.3
ARNAVUTLUK	32.6	31.4	32.6
LİTVANYA	27.1	28.3	29.4
SLOVENYA	27.6	28.2	28.9
POLONYA	25.1	25.7	26.2
MACARİSTAN	18.9	19.3	20.2
SLOVAKYA	19.1	19.6	20.1
ÇEK CUMHURİYETİ			
ORTALAMA	38.2	39.1	40.1

Kaynak: KIRCI; a.g.t., s.9.

Bu grupta yer alan ülkeler içinde en yüksek tahmin değerine sahip ülke % 68 gibi yüksek bir oranla Gürcistan ve en düşük tahmin değerine sahip ülke % 20.1 oranıyla Çek Cumhuriyeti'dir.

C. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesi

Gelişmekte olan ülkeler grubunda otuz yedi Afrika ülkesi, yirmi sekiz Asya ülkesi ve yirmi bir Merkez ve Güney Amerika ülkesi olmak üzere toplam seksen altı ülke yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda, gelişmekte olan Asya, Amerika ve Afrika ülkelerine, gelişmiş ülkelere ve karşılaştırma yapılabilmesi açısından Türkiye'ye ait ortalama kayıt dışı ekonomi değerleri sıralanmıştır.

Tablo 3: Gelişmekte Olan Ülkeler, Geçiş Ekonomileri ve OECD Ülkelerinde Ortalama Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (%)

Ülkeler	Kayıt Dışı Ekonomilerin Ortalama Büyüklükleri (%)		
	1999/2000	2000/2001	2002/2003
Afrika Ülkeleri	41.3	42.3	43.2
Merkez ve Güney Amerika Ülkeleri	41.1	42.2	43.4
Asya Ülkeleri	28.5	29.5	30.4
Geçiş Ekonomileri	38.1	39.1	40.1
Gelişmiş OECD Ülkeleri	16.8	16.7	16.2
Türkiye	32.1	33.2	34.3

Kaynak: KIRCI; a.g.t., s.13.

Türkiye kayıt dışı ekonomi büyüklüğü açısından Asya ülkelerine benzemektedir. OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin bu ülkelerin ortalamasını aşan hatta neredeyse iki katına yakın tahmin değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Tablolarda da görüldüğü üzere yapılan çeşitli araştırmalar, dünyada kayıt dışı ekonominin boyutlarının arttığını göstermektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde ve geçiş ülkelerinde artan kayıt dışı ekonomi, resmi GSMH' yı arttırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise tam tersi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Buna göre yükselen kayıt dışı ekonomi resmi ekonomiyi azaltmaktadır.

D. Kayıt Dışı Ekonomiye Tahmin Etme Yöntemleri

Kayıt dışı üretimi ölçmede en iyi yöntem ya da genel kabul görmüş bir yöntem bulunmamaktadır. Her yöntemin kendine özgü kuvvetli ve zayıf yönleri mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin ölçülmesindeki birinci büyük zayıflık, kayıt dışı ekonominin ölçülmesi için cesurca varsayımlar kabul edilmesidir. Ancak bu varsayımlarla kayıt dışı ekonominin tespiti gerçekleştirilirken iki nokta üzerinde önemle durulmalıdır. Her bir metodun dayandığı varsayımlar kesin bir şekilde ortaya konulmalıdır. Her bir metodun kayıt dışılığı hangi güvenilirlikle tahmin edebileceği tartışması iyi yapılmalıdır¹⁰³. Kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde kullanılan başlıca yöntemler; doğrudan, dolaylı ve karma yöntemler olarak sınıflandırılabilir.

1. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesinde Doğrudan Yöntemler

Doğrudan ölçme yöntemlerinin temelini, kayıt dışı ekonominin tahmininde anket uygulamalarının kullanılması oluşturmaktadır. Söz konusu anketler; hane halkı, işyeri, zaman kullanım, vergi anketleri ve diğer anketlerdir. Ancak kayıt dışı ekonominin anket yöntemiyle doğrudan ölçülmesinin güvenilirliği tartışmalıdır. Çünkü kayıt dışı faaliyetlerin önemli bir kısmı yasalara aykırı faaliyetlerden oluşmaktadır ve yasalara aykırı faaliyetler, bu faaliyetleri gerçekleştiren kişi ve kuruluşlar tarafından gizli tutulma eğilimindedirler¹⁰⁴. Mikro ekonomik yöntem olarak da adlandırılan anket çalışmalarında; seçilen bir alanda ve sınırlı bir örneklemeden hareketle yapılan bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar bir araya getirilerek ve seçilen iş kolundaki veya farklı iş kollarındaki araştırmalarla birleştirilerek ülkenin bütünündeki kayıt dışılığın boyutu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Anket çalışmasının avantajı, kayıt dışı ekonominin yapısal özelliklerini ortaya çıkarmaya ve kayıt dışı ekonomi hakkında detaylı bilgiler elde etmeye imkan vermesidir.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik uygulanan anketler şunlardır¹⁰⁵:

Hane Halkı Anketleri: Kayıt dışı ekonominin alıcıları ve bazen de üreticileri olarak hane halklarına uygulanan anketlerdir.

İşyeri Anketleri: Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin üreticileri ve alıcıları olarak işyerlerine uygulanan anketlerdir.

¹⁰³ Fatih SAVAŞAN; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004, Antalya, Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 2004, s.54.

¹⁰⁴ Vuslat US; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleme Yöntemleri: Türkiye Örneği", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf>, (Erişim:23.12.2009), s.16.

¹⁰⁵ DEMİR, a.g.t., s.43.

Zaman Kullanım Anketleri: Açık ve gizli ekonomik faaliyetlerde bulunanların, bu faaliyetlerde harcadıkları zaman araştırılmaktadır. Ayrıca, daha sonra yapılan araştırmalarla bu faaliyetlerle ilişkin parasal değerler bulunmaktadır.

Vergi Anketleri: Vergi kaçağı olan hane ve işyerlerini belirlemeye yönelik anketlerdir. Burada vergi kaçağı olan gelir tahmin edilmektedir.

Diğer Anketler: Yukarıdakilerin dışında, hanede, işyerlerinde veya kamuda uygulanan anketlerdir.

Bireylere doğrudan kayıt dışı ekonomiye katılımının sorulduğu anket yönteminin gerçeği yansıtmayacağı açıktır. Çünkü yasaların yasakladığı vergi kaçırma ya da uyuşturucu gibi eylemler bireylerin gerek kanunlar ve gerekse toplumsal baskı nedeniyle yanlış cevap vermeye yöneltecektir. Geleneksel yöntemin yerine bu tür konular için geliştirilen Random Yanıt Tekniği araştırmacılara deneklerden yanıt almaya ve alınan yanıtların da doğru olmasını sağlamaya yönelik geliştirilmiş olmasına rağmen, anket yöntemi ile ölçülen kayıt dışı ekonomi oranları gerçekteki kayıt dışı ekonomi oranlarından daha küçük çıkmaktadır¹⁰⁶.

2. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Edilmesinde Dolaylı Yöntemler

Kayıt dışı ekonominin tahminini kayıtlı ekonomide bıraktığı izlerden hareketle bulmayı amaçlayan dolaylı ölçme yöntemlerine, dolaylı denilmesinin nedeni; başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları, parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri gibi verilerin ve bunlardaki gelişmelerin analiz edilmesi esasına dayalı olmasıdır. Bu yöntemlerin avantajı, kayıt dışı ekonominin makro ölçüde büyüklüğünü ve zaman içerisinde gelişimini ortaya çıkarmasıdır. Ancak belirli büyüklükteki bir kayıt dışı ekonomi pratik olarak çok yararlı olmamakta, niteliğinin ne olduğu, hangi sektörlerde, hangi gelir ve istihdam gruplarında, hangi sebeplerle yoğunlaştığı hakkında fikir vermemekte, dolayısıyla kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması konusunda spesifik tedbirler önermek mümkün olmamaktadır.

Dolaylı yöntemleri kullanılan veriler açısından;

- Vergisel yöntemler,
- Demografik yöntemler,
- Farklılık yöntemleri,
- Parasal yöntemler,
- Fiziksel girdi yöntemleri,

---

¹⁰⁶ SAVAŞAN; a.g.m., s.56.

- MIMIC (çoklu gösterge – çoklu neden) yöntemi olarak ayırmak mümkündür.

a. Vergisel Yöntemler

Vergisel yöntemde, belirli bir dönem içinde gerçekleştirilen vergi denetimleri sonucunda, incelenen matrah ve ortaya çıkarılan matrah farkına ait bilgilerden hareketle kısmen veya tamamen beyan dışı bırakılmış olan gelirler hesaplanmaya çalışılır. Yani mükelleflerin beyan etmediği gelirlerinin tespiti ile ortaya çıkan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımından hareketle oluşturulmuş bir yaklaşımdır. Bu hesaplama yöntemi gelir idareleri ya da istatistik birimlerince yapılan hane halkı anket çalışmalarıyla desteklenmektedir. Bu hesaplama işlemi gerçekleştirilirken GSMH hesaplamalarında yer alan tüm faaliyetlerin vergilendirildiği varsayılmaktadır. Ancak bazı faaliyetler, GSMH da yer almalarına rağmen vergilendirilmemekle birlikte hiç beyanname vermeden vergi incelemelerine tabi tutulmayan kişilerin varlığı da söz konusu olmaktadır. Bu nedenle bu yöntem, kayıt dışı ekonomiyi değil; vergi dışı kalan ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünü tahmin etmektedir.

Vergi kayıp ve kaçakçılığına sebep olan kayıt dışılığı iki başlık halinde incelemek mümkündür¹⁰⁷. Bunlardan biri yasalarca kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetlerden doğan vergi kayıpları (muafiyet ve istisna hadleri altında kalan kaynaklar), diğer ise kayıtlara geçirilmesi zorunlu olduğu halde mükelleflerin vergi vermemek ya da daha az vergi vermek amacıyla sebep oldukları vergi kayıp ve kaçaklarıdır. Vergisel yöntemde bu iki durum göz ardı edildiği için güvenilirliği tartışmalı bir yöntem olmaktadır. Ayrıca ülkemizde toplam mükellef beyanlarının %2 - %3'lük bir kısmı vergi incelemesinden geçmektedir, bunun sonucunda yönetime olan güven sarsılmaktadır.

b. Demografik Yöntemler

Demografik yöntemde daha çok istihdam göstergeleri olmak üzere toplumun demografik yapısına ilişkin göstergeler dikkate alınmakta ve kayıt dışı ekonominin gelişme trendi hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmaktadır. İstihdamla ilgili dikkate alınan önemli göstergeler, işgücüne katılım oranları, bağımsız çalışanların toplam istihdama oranı, sosyal güvenlik içerisindeki istihdam ile diğer kaynaklardan derlenen istihdam arasındaki farktır. İstihdam haricinde kayıt dışının tahmini için

---

¹⁰⁷ US; a.g.m., s.18.

dikkate alınan demografik göstergeler ise, suç istatistikleri, şehirleşme hızı ve iç ve dış göçlerle ilgili göstergelerdir¹⁰⁸.

Demografik yöntemler içerisinde sayılan istihdam yaklaşımı ile nüfus, istihdam, emek arzı gibi değişkenlerin zaman içindeki değişimleri incelenerek kayıt dışı ekonominin boyutu ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu yöntem; emek arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa oranında zaman içinde benzer hareketlerin olması gerektiğine dayanmaktadır. Sivil işgücünün toplam nüfusa oranı sabitken, istihdamın toplam nüfusa oranının gerilemesi, cari işgücünün bir kısmının kayıt dışı ekonomide istihdam edildiğine işaret etmektedir. İstihdam artışı yaklaşımına göre, eğer istihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilemeyen kısmı ya işsizliğin artmasına katkı sağlıyor ya da istihdamın kayıt dışı kesiminde yer alıyor demektir¹⁰⁹.

c. Farklılıklar Yöntemi

Bu yöntemler aynı kavramsal ekonomik büyüklüklerin farklı kaynaklardan ve bağımsız olarak yapılan tahminleri arasındaki farka bakılarak kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesi esasına dayanmaktadır. Eğer aynı ekonomik büyüklüğün iki farklı tahmininden birisi kayıt dışı ekonomiden etkilenmediği veya kayıt dışı ekonomiyi yansıttığı, diğerinin ise kayıt dışı ekonomiyi yansıtmadığı düşünülüyorsa, iki tahmin arasındaki fark kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü verecektir¹¹⁰.

d. Parasal Yöntemler

Parasal yöntemlerde, parasal büyüklüklerdeki gelişmeler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki kurulmakta ve sadece parasal – kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmektedir. Piyasa içi olan, fakat nakit para kullanılması söz konusu olmayan (takas) faaliyetlerle parasal olmayan (ev ekonomisi) piyasa dışı faaliyetlerin boyutu bu yöntemlerce yapılan tahminlerin içerisine girmemektedir.

Parasal yöntemler;

- Parasal oran yaklaşımları,
- İşlem hacmi yaklaşımı,
- Ekonometrik parasal tahmin yaklaşımları olmak üzere üç gruptur.

¹⁰⁸ Yılmaz ILGIN; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri Ve Türkiye'de Durum" , <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf> , (Erişim:18.06.2007), s.66.

¹⁰⁹ Mustafa ACAR, Nihat IŞIK; "Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz-Aralık-2003, ,s.123,

¹¹⁰ ILGIN; a.g.m., s.67.

➤ Parasal Oran Yaklaşımları:

Emisyon hacmi yaklaşımı, sabit oran yaklaşımı gibi isimler de alan parasal oran yaklaşımı gizli ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle nakit olarak yapılacağı varsayımına dayanmaktadır. Dolaşımdaki para miktarı olan emisyon hacminin kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide kullanılan paranın toplamına eşit olacağı düşünülürse, paranın dolaşım hızı sabitken, emisyon hacminin toplam mevduatlara oranının artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığına işaret edecektir¹¹¹.

➤ İşlem Hacmi Yaklaşımı:

Bu yöntemde Fischer' in miktar teorisi eşitliği ($MV=PT$) kullanılarak işlem hacminin milli geliri oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin boyutları görülmeye çalışılmaktadır. Hesaplamalarda çek ve senetle yapılan ödemeler de dikkate alınırken, paranın dolaşım hızı kayıtlı ve kayıt dışı alanlarda eşit olarak kabul edilmektedir.

Bu yönteme göre, işlem hacmi olan "T" ile GSMH arasındaki ilişki uzun dönemde sabittir. Bu nedenle "MV" nin belirlediği GSMH ile istatistikler arasındaki GSMH kayıt dışı ekonomiyi oluşturmaktadır.

➤ Ekonometrik Yaklaşım:

Ekonometrik yaklaşımda da diğer parasal yöntemlerde olduğu gibi kayıt dışı ekonomide işlemlerin nakit para ile yürütüldüğü ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu kabul edilmektedir.

Ekonometrik yaklaşımda ilk aşamada; nakit paranın geniş anlamli paraya oranının, kişi başına düşen reel gelir, mevduat faiz oranı, kamu personel harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı, ortalama vergi oranı ve enflasyon oranına bağlı olduğu kabul edilerek nakit para talebi bir regresyon analizi aracılığıyla tahmin edilmektedir. İkinci aşamada ise vergi değişkeni sıfır alınarak verginin olmadığı bir durumda ortaya çıkacak ikinci nakit para talebi tahmin edilmektedir. İki para talebi arasındaki fark, kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para düzeyini vermektedir. Son aşamada ise paranın dolaşım hızından yararlanarak ve kayıt dışı ekonomiye ilişkin nakit para düzeyi kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmaktadır.

---

¹¹¹ US; a.g.m., s.21.

e. Fiziksel Girdi Yöntemleri

Üretim ile güç kaynakları arasında yüksek bir korelasyon olacağı varsayımına dayanan yöntem GSMH' nın güç tüketimi esnekliğinin 1'e çok yakın olduğunu gösteren ampirik sonuçlara dayanmaktadır. Elektrik tüketimi yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntemde; elektrik tüketimi verilerine dayanılarak hesaplanan ekonomik faaliyetler ile gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin arasındaki farkın kayıt dışı ekonomiyi yansıttığı kabul edilmektedir. Türkiye'de bu yöntemin uygulanmasında unutulmaması gereken husus elektrik tüketiminin kaçak olabileceği için elektrik tüketimi rakamları yerine elektrik üretimi rakamlarının alınmasının gerekliliğidir.

f. MIMIC Yöntemi

Daha çok psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal alanda kullanılan MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes – çoklu gösterge çoklu neden) model yaklaşımı ekonomide ilk defa 1984 yılında Frey – Weck – Hanneman tarafından bir grup OECD ülkesinin kayıt dışı ekonomi oranlarının tespiti için kullanılmıştır. Diğer modellere oranla üstünlüğü; kayıt dışı ekonominin para, işgücü ve üretim piyasalarından birine bıraktığı izlerden değil, hepsinden ve eşanlı olarak faydalanmasıdır ve kayıt dışı ekonomiye etki eden birden fazla sebep değişkenin (para, işgücü ve üretim) anlamlılıklarını belirlemeye imkan vermesidir¹¹².

MIMIC modeli teorik olarak kayıt dışına neden olduğu ileri sürülen; devletin dayattığı yükümlülükler, enflasyon, işsizlik, vergi etiği, bürokratik yapılanma vb. değişkenleri bir istatistiksel çerçevede içerisinde ele almaktadır. Ancak özellikle vergi etiği ve bürokratik yapılanma ya da kurumsal kalite gibi değişkenlere ait veri eksikliği bu modelin her ekonomi için kullanılabilir olmasını engellemektedir¹¹³.

Kayıt dışı ekonominin belge kayıtların dışında gerçekleştirilmesi ve araştırmalara katılan anketörlerin her zaman doğru beyanda bulunmaması kayıt dışı ekonominin doğrudan ölçme tekniklerine olan güveni sarsmaktadır. Aynı şekilde kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün dolaylı olarak ölçülmesinde ise birtakım varsayımların doğru olarak kabul edilmesi ve/veya baz alınan bir dönemde kayıt dışılığın olmadığı varsayılması yapılan çalışmalara güveni sarsıcı bir sebep olmaktadır. Ancak, kayıt dışı ekonominin boyutlarının tam olarak ölçülememesine

¹¹² Ercan BALDEMİR, M. Faysal GÖKALP, AVCI Mehmet AVCI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modelle Tahmin Edilmesi", www.ekonometridernegi.org/bildiriler/23s1.pdf, (Erişim: 15.11.2009).

¹¹³ SAVAŞAN; a.g.m., s.58.

rağmen gerçeğe en yakın şekilde tahmin edilmesi ekonomi içerisindeki karar alıcılar açısından büyük öneme sahiptir.

V. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖNLEMENE YÖNELİK TEORİ VE POLİTİKALAR

Günümüzde kayıt dışı ekonomi gerçeği; gelişmekte olan ülkeler kadar, gelişmiş ülkelerin de en önemli ekonomik problemlerinden birisidir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin olumlu etkilerinin yanı sıra, getirdiği olumsuz etkiler nedeniyle birçok ülke bu olguyla savaşma konusunda bazı tedbirler alma ihtiyacı duymuştur. Bu gereksinim sonucu kayıt dışı ekonomi ile mücadelede bazı engellerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin; baskı gruplarının kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yönelik tepkileri olacaktır. Bu tür tepkileri bertaraf edebilmek için, kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye başlamadan önce bu tür engellerin ortadan kaldırılması veya ikna edilmesi gerekmektedir¹¹⁴.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkinliğin sağlanması hususunda, alınması gerekli olan önlemlerin neler olduğu belirlenmeli ve bu önlemler uygulamaya geçirilmelidir. Bu açıdan kayıt dışı ekonomiye yönelik bir mücadele politikasına geçilmeden önce uygulamaya yönelik ilke ve esasların belirlenerek belli bir politikanın oluşturulması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik teoriler ve politikalar, ekonomik, mali, idari ve hukuki ve sosyal politikalar başlıkları altında incelenecektir.

A. Ekonomik Politikalar

Yürütme erki, bir taraftan kayıt dışı ekonominin psikolojik ve sosyolojik nedenlerini uzun vadede ortadan kaldırmaya çalışırken, bir taraftan da kısa vadede, kayıt dışına yol ačan ekonomik nedenlere odaklanmalıdır. Ekonomik yapıdaki düzelme, alınacak diğer önlemlerin yanı sıra, vergi gelirlerinin artmasına bağlıdır. Vergi gelirlerinin artması ise kayıt dışı ekonominin önlenmesine bağlıdır.

Üretici kayıt dışına kaydıkça, devlet kayıt içi kesime daha fazla yüklenmek zorunda kalır. Yani kayıt içi kesimde yer almanın maliyeti yükselir. Bu olgu daha çok üreticiyi kayıt dışına geçmeye teşvik eder. Ekonominin büyük bir bölümünün son derece düşük verimlilik düzeyinde kalmasının en önemli nedenidir. Hızlı büyüme yüksek verimlilik artışı gerektirir. Kayıt dışı ekonomiyi küçültmeden bunu sağlamak

---

¹¹⁴ Özer ÖZÇELİK, Ercan YAŞAR; Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı:74, Ocak-Şubat-Mart 2006, s.214.

mümkün değildir. Bunun için ekonomistler, ekonomik teoriler ortaya koymakta ve çok sayıda öneride bulunmaktadır. Bu önerileri kısaca özetleyecek olursak¹¹⁵;

- İstihdam yaklaşımı yolu ile kayıt dışı ekonominin ölçülmesinin, istihdama ilişkin verilerin sağlıklı bir yapıda olması sebebiyle, kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin alt sınır teşkil ettiği düşünülmektedir.
- GSMH yaklaşımı ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde, önemli miktarda olduğu düşünülen yastık altı tasarrufların sonuçları büyük ölçüde saptırabileceği düşünülmektedir. Nitekim, GSMH yaklaşımı yolu ile kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde negatif değerlerle karşılaşılması dahi söz konusu olmuştur.
- Vergi incelemeleri yolu ile yapılan ölçümde, incelenen vergi matrahı sayısının, sonuçların hassasiyetini önemli ölçüde etkilemekte olduğu; bu sebeple, vergi denetimlerinin daha etkin olarak yapılması yolundaki adımların kayıt dışı faaliyetlerde belirgin bir azalış yaratacağı düşünülmektedir.
- Parasalcı yaklaşım ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün belirlenmesinde sabit oran yaklaşımı ve ekonometrik yaklaşım arasında özellikle 1999 yılı ve sonrasına ilişkin belirgin farklar bulunmaktadır. Sabit oran yaklaşımında baz yılı seçiminin paranın dolaşım hızının en düşük olduğu yıla dayanması ve söz konusu yılda tüm faaliyetlerin kayıt altına alındığı varsayımı, dolaşım hızının en düşük olduğu yılın 2001 yılı olması itibarı ile oldukça gerçek dışı gözükmektedir. Öte yandan, ekonometrik yaklaşıma göre, kriz yılları olan 1994 ve 2001 yıllarında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde düşüş gerçekleştiği görülmektedir. Bu sonuç ise tartışmalıdır.
- Elektrik üretimi yöntemleri ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün incelenmesinde, yöntemin ekonomik faaliyetlerin elektrik üretimine dayalı olduğu varsayımının oldukça kısıtlayıcı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Hane halkı üretimi ile kayıt dışı kalan faaliyetlerde, söz konusu faaliyet ile elektrik üretimi arasında bire bir ilişki gözlemlenmek mümkün olmayabilir. Yıllan yıla üretim teknolojisinde gerçekleşen verimlilik artışları ve yeni enerji kaynakları kullanımı, elektrik üretimi-toplam ekonomik faaliyetler ilişkisinin kopmasına neden olmaktadır. Nitekim

---

¹¹⁵ US, a.g.m., s.46.

değiştirilmiş elektrik üretimi yaklaşımı ile yapılan regresyon analizi, GSMH' de gerçekleşen 1 birim artışın elektrik üretiminde 0.26 birim artışa sebep olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, toplam ekonomik faaliyetlerin oluşumunda elektrik dışında girdilerin kullanılmakta olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. Mali Politikalar

Mali sistemde, kamu harcamalarının karşılanması, iktisadi kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımının adil bir hale getirilmesi vergi politikasının temel hedefleri arasında sayılmaktadır. Genellikle gelir dağılımını düzeltmek amacıyla istisna ve muafiyetleri kullanan vergi sistemi, birtakım yanlış uygulamalar sonucunda bu amacına ulaşmada tam anlamıyla başarı sağlayamamış, tam tersine gelir dağılımının yüksek gelir grupları lehine bozulmasına neden olmuştur. Vergi sistemi, planlanan veya ulaşılmak istenen iktisadi ve sosyal yapı ile uyumlu olmak, bu amaca ulaşmaya hizmet eden bir araç olarak ele alınmak zorundadır. Verginin kamu harcamalarını karşılama gereği de bu amaç çerçevesinde değerlendirilmek durumundadır¹¹⁶.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede izlenebilecek politikalar şu şekilde sıralanabilir:

- Vergi politikalarının yeniden ele alınması: Vergi politikaları belirlenirken üzerinde durulması gereken noktalar; vergi yükü olarak ifade edilen kamu kesimine aktarılacak milli gelir oranı, hedeflenen vergi yükünün topluma adaletli ve dengeli dağıtımı ve vergi gelirleri ile hangi tür harcamaların yapılması gerektiğidir.
- Vergi sisteminde reform: Temel amaç kamu harcamalarının finansmanını sağlamak olduğunda, kamu harcamalarının vergilerle karşılanma oranı yükseldikçe mali amaca da ulaşılmış olmaktadır. Bunun için sık sık gündeme gelen konulardan birisi de vergi reformudur. Çünkü vergi sistemindeki değişiklikler çoğu yönü ile bütün toplum kesimlerini ilgilendirmekte, zaman zaman toplumun ortak mutabakatı aranmaktadır.
- Vergi yükünün adaletli dağılımı: Vergilemenin sosyal amacı, özellikle piyasa mekanizmasının gerçekleştiremediği adil gelir ve servet

¹¹⁶ Yalın BİÇER; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, 2006, s.114.

dağılımının sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır. Piyasa ekonomisi kurallarına göre gerçekleşen bir gelir ve servet dağılımı her zaman adil olmamaktadır. Bunun için devletin gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri giderme yönünde piyasaya müdahale etmesi gerekir.

- Vergi yükünün azaltılması: Vergi kayıp ve kaçığının en önemli nedeninin vergi oranlarının yüksekliği olması ve yüksek vergi oranlarının vergi kaçırma teşvik etmesi bir yerde mükelleflerin vergiye karşı gösterdiği tepkinin sonucudur. Bu durum vergi matrahını erozyona uğratmakta ve gelir kaybına neden olmaktadır. Buna karşılık, düşük vergi oranları vergi kaçırma ve vergiden kaçınma isteğini sona erdirerek, vergi tabanının genişlemesine katkıda bulunmaktadır¹¹⁷.
- Dolaylı ve dolaysız vergilerin rolü: Bir ülkede, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı incelenirken, dolaylı ve dolaysız vergilerin, toplanan vergiler içindeki payının karşılaştırılması çok sık kullanılan bir yöntemdir. Nedenine gelince, dolaysız vergiler (gelir vergisi, kurumlar vergisi, taşıt vergisi) vergi adaletini sağlamada daha etkilidir. Çünkü dolaysız vergilerde; en az geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifeleri, indirim, istisna ve muafiyet gibi uygulamalarla, vergi ödeme gücü arasında ilişki kurulabilmektedir. Dolaylı vergilerde ise; KDV, ÖTV gibi bu vergilerin uygulandığı mal ve hizmetlerin, düşük gelirli bütçesindeki payı, yüksek gelirlilere göre daha fazladır. Vergi yükü, asıl olarak düşük ve sabit gelirlilerin üzerinde kalmaktadır¹¹⁸. Bu konuda yaygın görüş, “Bir ülkede, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı, dolaysız vergilerden yüksekse, o ülkede vergi adaletinin varlığından söz edilemez” görüşüdür.
- İstihdam üzerindeki vergi baskısının azaltılması: İstihdam üzerindeki yüklerin azaltılması konusunda yapılabilecekler dönük iki temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, düşük gelirli bütçesindeki vergisel yükün azaltılmasına öncelik verilmesi ve bu kapsamda asgari ücret üzerindeki yükün azaltılmasına dönük adımlar atılmasıdır. İkinci yaklaşım ise, istihdam üzerindeki yüklerin bir çeşit “şok”

¹¹⁷ Ahmet ULUSOY, Birol KARAKURT; “Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri”, **Vergi Dünyası**, Sayı:254, 2002, s.109.

¹¹⁸ Hasan Yaşar ÖZFİDAN; “Ülkemizde Vergi Adaleti Nasıl Sağlanır”, <http://www.haberx.com>, (Erişim:28.12.2009), s.1.

indirim aracılığıyla, herkes için önemli ölçüde azaltılmasıdır. Kayıt dışılığa ilişkin kapsamlı önlemlerle birlikte gündeme gelmesi öngörülen bu yaklaşımın, kayıt dışılığın azaltılması ve istihdam artışı konularında yaratacağı “pozitif ivme” kabul edilebilir olsa da, gündeme gelebilecek “fiskal risklerin” en önemli boyutu zayıflıktır.

- Vergi denetimlerinin düzenlenmesi: Bir toplumda en iyi vergi yasaları yürürlükte olsa ve en iyi idari işleyiş sağlansa da, etkin denetimin olmayışı zaman içerisinde sistemin bozulmasına neden olabilmektedir. Denetimin, eğitim, vergi bilincinin yerleştirilmesi, vergide adalet ve eşitlik ilkelerine uyum sağlama gibi değişik amaçları bulunmaktadır. Ancak temel amacı, kişileri yasalara uygun çalışmaya ve hareket etmeye yönleltmektir.
- Vergi affı ve istisnaların kontrol altına alınması: Devletin bazı faaliyetlerde öncü olması önemlidir. Bu ülkelerde kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesi mali gücü yetersiz olan kesime vergisel teşviklerin sağlanması ile (vergi muafiyet ve istisna uygulamaları) mümkün olabilir. Ancak vergi dışı kalacak olan kesimin isabetli ve yerinde tercihlerle belirlenmesi de son derece önemli bir konudur. Bunu sağlayacak olan da etkili bir vergi idaresi olacaktır. Vergisel teşvikler doğru alanlarda doğru miktarlarda kullanıldığı sürece ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayabilir. Muafiyet, istisna ve indirim uygulamaları aşırı ve gereksiz boyutlara ulaştığında hem idare açısından hem de mükellefler açısından olumsuz sonuçlara yol açabilecektir.

C. Hukuki ve İdari Politikalar

Kayıt dışı ekonomiyi önlemede önerilen hukuki ve idari anlamdaki politikaların en temeli ve etkilisi, vergi idaresinin uygulamalarının etkinleştirilmesine yönelik olarak uygulanan politikalarlardır. Bunu kurumlar arası koordinasyonun sağlanmasına ve teknolojinin etkin bir şekilde kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik politikalar izlemektedir.

- Vergi idaresine yönelik politikalar: Yasalarda vergileme yönünden suç teşkil eden eylem ve fiiller mümkün olduğu kadar yoruma imkan bırakmayacak şekilde açık, anlaşılır ve adil olarak belirlenmelidir. Vergi suçları için işlenen suçun niteliğine ve büyüklüğüne göre cezalar öngörülmelidir. Vergi yasalarında öngörülen cezalar mutlaka tatbik

edilmeli, hiç kimseye ayrıcalıklı işlem yapılmamalıdır. İşlenen suç ağır ise (örneğin, bilinçli olarak vergi kaçakçılığı suçunun işlenmesi) maddi cezanın yanı sıra mutlaka hapis cezası da öngörülmelidir. Hapis cezasının para cezasına dönüştürülmesi engellenmelidir. Cezaların caydırıcı olabilmesi için vergi cezalarında indirim yapan ya da cezayı affeden yasal düzenlemeler yapılmamalıdır. Vergi aflarını yasaklayan anayasal bir hüküm getirilmelidir.

- Kurumlararası koordinasyonun sağlanması: Kayıt dışı ekonominin küçültülmesi için vergi idaresinin yeniden yapılandırılması gerekir. Vergi idaresi yer ve teknolojik açıdan geliştirilmeli, vergilerin toplanmasına ve denetimine etkinlik kazandırılması gerekir. Merkezi gelir idaresi ile taşra teşkilatları arasındaki gerekli koordinasyonun sağlanması gerekir. Bu bağlamda, vergi dairelerinde bilgisayar ağının kurulması, vergi ile ilgili işlemlerin yapılmasında bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılmasıyla hizmet kalitesinin ve hızının artırılması ve vergi istihbarat biriminin etkin şekilde çalışmasına zemin hazırlanmalıdır¹¹⁹.
- Teknolojinin etkin bir şekilde kullanılması: Elektronik ortamdaki küresel ticaretin vergileme üzerindeki en büyük etkisi, yapılan işlemin tespit edilememesidir. Elektronik ortamda verilen hizmetin (danışmanlık hizmeti vb.), fiziki dolaşımı şart olmayan mal transferini örneğin yazılım, kitap, gazete, müzik eserleri ticareti ve sermaye hareketinin tespiti son derece zor olduğu gibi, vergilendirme de son derece zordur. Fakat bu zorluk aşılabilir bir zorluk değildir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte artık internet de önemli derecede kontrol altına alınabilmektedir¹²⁰.

D. Sosyal Politikalar

Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun ahlaki değerlerinin bozulmasına ve yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Medyanın bu grupların lehine tutum sergilemesi, vergi kaçırıcıları ve medyaya mensup bireyleri mazur gören yayınlar yapması da önem arz etmektedir. Ayrıca bu faaliyetlerin yaygınlaşması devlete güvenin ve fertlerde adalet duygusunun azalmasına, bu da yasa dışı örgütlerin çoğalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, birey ve

¹¹⁹ Erol BEKTAŞ; "Kayıt Dışı Ekonomik Hareketlerin Kavranabilmesi Açısından Tek Vergi Numarası Uygulaması Neden Gereklidir ve Uygulama Nasıl Olmalıdır?", **Vergi Dünyası**, Sayı:199, Mart 1998, s.152.

¹²⁰ SUGÖZÜ; a.g.t., s.121.

firmaların fazla çaba sarf etmeden kolay ve hızlı bir şekilde gelir elde etmek istemeleri de faaliyetlerini kayıt dışı ekonomiye kaydırmalarına neden olabilmektedir¹²¹. Görüldüğü üzere, toplumun kayıt dışına ve vergi kaçırmaya bakış açısı da bir ülkedeki saklı ekonominin boyutuna etki eden faktörlerdendir.

Vergi vermenin değil de vermemenin olağan sayıldığı yolunda giderek yaygınlaşan düşünce zincirinin kırılmasında, öncelikle eğitim konusuna önem verilerek vergi bilincinin oluşturulması gereklidir. Daha sonra yasal birtakım düzenlemelere gidilerek, mükelleflerin vergiye karşı dirençleri engellenmelidir. Bu konuda ilk akla gelen; bireyin, vergi vermenin vatandaşlık görevlerinin en başında yer aldığı; ödeyeceği verginin, gerçekte, kendisinin de yararlandığı kamu hizmetlerinin finansmanını sağladığı, yani kendi yararı için ödeme yaptığı konusunda bilinçlendirilmesidir.

Kayıt dışı istihdamla mücadelede de sosyal tarafların desteği alınmalıdır. Özellikle sendikalar ve meslek örgütleri ile kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlerin ve işyerlerinin tespiti, önlemler geliştirilmesi, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi konularında ortak hareket edilmelidir¹²². Kayıt dışı istihdam edilenlerin, sosyal güvenlikleri ile ilgili bilinçlendirilmesi temel nokta olacaktır.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi yönünde olumlu etki yapabilecek diğer bir unsur da, vergi ile ilgili istatistiklerin kamuoyuna açık olması ve kamuoyunun, kim ne kadar vergi ödüyor bilmesidir. Böylece, her vatandaş kayıtlı olmak için katlandığı fedakarlığın ne şekilde kullanıldığını görmek ve gerek medya, gerekse sivil örgütler aracılığıyla da doğru yerlere kullanıldığını bilmek imkanına sahip olacaktır.

VI. KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE ÜLKE ÖRNEKLERİ

Bu kısımda kayıt dışı ekonomi ile mücadelede başarılı uygulamalar gösteren Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Almanya hakkında bilgiler verilecektir.

A. Amerika Birleşik Devletleri

1976'da ABD'de yapılan bir araştırmada, kayıt dışı ekonominin GSMH' nın % 23'üne ulaştığı ve kayıpların 175 milyar dolar olduğu görülmüştür. 1980 yılına gelindiğinde ABD'de kayıt dışı ekonominin GSMH' ya oranının % 24'e çıktığı

¹²¹ Elif USLU; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Mücadele Yöntemleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.82.

¹²² T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Genel Yayın No: 116, Ankara, Ağustos 2004, s.127.

görülmektedir. Bu dönemde kamu otoritelerine bildirilmeyen gelir tutarının yaklaşık 400 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. ABD' de kayıt dışı ekonomi açısından dikkat edilmesi gereken bir nokta da, bildirilmeyen bu gelirlerin % 15'inin yasa dışı faaliyetlerden elde edildiğidir. Bu da, yasa dışı faaliyetlerin ABD'de kayıt dışı ekonomi içinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir¹²³.

ABD'de kayıt dışı ekonomi ile ilgili çeşitli yaklaşımlar yapılmış ve çoğunlukla bu yaklaşımlar kayıt dışı ekonominin boyutlarında bir büyüme olduğunu işaret etmiştir. Kayıt dışı ekonominin tespiti ile ilgili çalışmalarda bulunan Feige, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tespit etmek için iş görme (transaction) yöntemini kullanmıştır ve 1978 yılı için 571.7 milyar dolarlık ve GSMH' nın % 27'sine denk gelen bir kayıt dışı ekonominin varlığını öngörmüştür. Gutmann, kayıt dışı ekonomiyi tespit etmek için parasal yaklaşımı kullanmış, 374.8 milyar dolar olan ve 1980 yılı itibarı ile GSMH' nın % 14.27'sine tekabül eden bir kayıt dışı ekonominin varlığını tespit etmiştir.

1990 yılına gelindiğinde, kaçakların bilgisayar sistemiyle takibi, uzman ve bağımsız denetim kadrolarının oluşturulması, mali denetimlerin sıklaştırılması ve daha etkin hale getirilmesi gibi tedbirler sayesinde vergi kayıp ve kaçakları büyük oranda azaltılmıştır. Bu dönemde kayıt dışı ekonomi daha ziyade yasa dışı faaliyetlerden kaynaklanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalarda ABD'de kayıt dışı ekonominin ortalama olarak GSMH' nın % 3-20'si arasında değiştiği görülmektedir¹²⁴.

Paglin (1994) ise hane halkı gelir ve harcama raporlarını kullanarak tahminde bulunmuştur. Paglin; 1991 yılındaki harcama ve gelir arasındaki farkı 315 milyon dolar olarak bulmuş ve bu oranın gerçek rakamdan çok düşük bir oranda olduğunu söylemiştir. Hane halklarının gelirlerinin %4'lük bir kısmını hiç harcamadıklarını belirtmiş ve bunun tahminlere dâhil edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Paglin, 1991'de kayıt dışı ekonominin GSMH' ya oranının %8.1, 1992'de ise %8 olduğunu bulmuştur.

Bu konuda ABD ekonomisi için yapılmış bazı çalışmalar aşağıdaki Tablo 4 üzerinde gösterilmektedir:

---

¹²³ Nusret EKİN; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Enformel İstihdam**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No:1995/17, İstanbul, 1995, s.12.

¹²⁴ Ferhat SELMAN; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, 2007, s.32.

Tablo 4: ABD İçin Yapılmış Bazı Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Gutmann	1976	10	Basit Nakit Para Oranı
Gutmann	1993	14	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı
Tanzi	1980	6,1	Ekonometrik Yöntem
Zilberfarb	1986	11	Ekonometrik Yöntem
Simon ve Witte	1980	6-11	Doğrudan Yöntemler
O'Neill	1981	6,5	-----
McCrohan ve Smith	1981	11	Anket Yaklaşımı
Feige	1978	26,6	İşlem Hacmi
Feige	1982	49	İşlem Hacmi
Porter ve Bayer	1982	27,1	Basit Parasal Oran Yöntemi
Porter ve Bayer	1981	56,9	Geliştirilmiş Parasal Oran
Porter ve Bayer	1982	67,7	İşlem Hacmi
Smith ve diğ.	1981	1,5	Anket Yaklaşımı
Lacko	1990	10,5	Fiziksel Girdi Yaklaşımı
Johnson ve diğ.	1990-1993	13,9	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990-1993	8,2	Para Talebi Yaklaşımı
Paglin	1992	8	Anket Yaklaşımı
Schneider	2000	8,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	8,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	8,7	MIMIC Yöntemi

Kaynak: Ramazan KILIÇ, Özer ÖZÇELİK; "Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, Aralık 2006, s. 341.

B. İngiltere

Dilnot ve Morris, İngiltere için yaptıkları hane halkı harcama anketi ile 1977 yılı GSMH' sının % 2-3'ü oranında kayıt dışılık tespit etmişlerdir. Aynı araştırmacılar, gelir ve harcama farklılığı yöntemiyle, İngiltere'nin 1981 yılı kayıt dışı ekonomisini GSMH' nin yaklaşık % 3'ü olarak bulmuşlardır. Macafee'nin, İngiltere GSMH'nin gelir ve harcama tahminleri arasındaki farkları dikkate alarak bulduğu kayıt dışılık oranları, 1977 yılı için % 4.5, 1978 yılı için % 3.5 ve 1982 yılı için ise % 1.5 civarındadır¹²⁵.

İngiliz kayıt dışı ekonomisiyle ilgili en çok bahsi geçen yaklaşım, bir dönem İngiliz Yurt İçi Gelir Dairesi (Inland Revenue, IR) başkanlığı görevini de yapmış olan Sir William Pele tarafından GSMH' nin % 7.5'i olacak şekilde 1977 yılında yapılmıştır. Bu yaklaşım, herhangi bir istatistikî analizle desteklenmemiş olsa da ülke içerisinde geniş yankı uyandırmıştır. Kerrick Macafee İngiltere'de kayıt dışı ekonominin boyutunu hesaplamak için GSMH' daki toplam gelir ve gider ölçülerini kıyaslama yoluna gitmiştir. Macafee zaman serileri çizerek GSMH' da kayıt dışı ekonomiyi gösteren 1973-78 yılları arasında % 1.5- 3.3'lük bir açık saptamıştır¹²⁶.

Schneider ve Enste' nin çalışmasına göre İngiltere'nin 1998 yılı kayıt dışı ekonomisi GSMH' nin % 11'ine eşittir. İngiltere'de Yurt İçi Gelir Dairesi (Inland Revenue, IR), kayıt dışı ekonomiyle mücadele etme çabası içine girmiş ve bunun için Parlamento, 1983 yılında IR ve KDV toplayan Gümrük ve Vergi Tahsil Dairesi'nin daha sert bir vergi politikası uygulamasını öngören bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, mevcut vergi toplama yöntemleri geri kalmış yöntemler olarak nitelendirilmiş ve vergi mükellefleri de daha titiz kayıt tutmaları konusunda uyarılmışlardır. Ayrıca, vergi kaçırانların isimlerinin halka duyurulması, habersiz mali denetimler yapılması ve cezaların artırılması önerilmiştir. IR' nin bu önerilen şekilde hayata geçirilmesiyle, beyan edilmeyen gelir üzerinden yaklaşık 200 milyon dolarlık vergi tahsil edildiği görülmüştür¹²⁷.

Aşağıda Tablo 5'te İngiltere'de kayıt dışı ekonomi üzerine yapılan bazı çalışmalar gösterilmektedir:

¹²⁵ Carol S. CARSON; "The Underground Economy: An Introduction," **Survey Of Current Business**, May-1984/a, s.30.

¹²⁶ R.L. CHUGH, J.S. UPPAL; **Black Economy in India** (Tata McGraw-Hill Publishing Company, New Delhi- 1986), s.22.

¹²⁷ SELMAN; a.g.t., s.35.

Tablo 5: İngiltere İçin Yapılmış Bazı Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Dilnot ve Morris	1977	2-3	Harcama Anketi
Dilnot ve Morris	1981	3	GSMH Yaklaşımı
Macafee	1977	4,5	GSMH Yaklaşımı
Macafee	1982	1,5	GSMH Yaklaşımı
Mathews	1978	7,8	-----.
Mathews	1981	15,9	-----
Feige	1979	14,5	İşlem Hacmi
Bhattacharyya	1960	3,8	Ekonometrik Yöntem
Bhattacharyya	1984	7,6	Ekonometrik Yöntem
Schneider ve Enste	1990	13,1	Fiziksel Girdi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990-1993	11,2	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1990-1993	7,2	Para Talebi Yaklaşımı
Mathews	1979	10,9	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	12,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	12,5	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	12,3	MIMIC Yöntemi

Kaynak: KILIÇ, ÖZÇELİK; a.g.m., s. 343.

C. Almanya

Almanya'da da kayıt dışı ekonomik faaliyetler ülke ekonomisi üzerinde büyük yükler doğurmaktadır. Bununla mücadele için, bütün ülkelerde olduğu gibi hem idari hem de hürriyeti bağlayıcı cezalar verilmektedir.

Almanya için Kirchgassner, 1955-1980 yılları arası kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü Tanzi metodu ile tahmin etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada 1960 yılı için kayıt dışılığın boyutunu %0.1 - 1.4 arasında tahmin ederken 1980 yılı için %8.6 - 14.6 arasında bulmuştur¹²⁸.

Broesterhuizen; yapmış olduğu çalışmalarda Almanya'da kayıt dışı ekonominin boyutlarının tahmininde bulunmuştur. 1974 yılı verileri ile GSMH yaklaşımına göre %4.8, 1978 yılı verileri ile istihdam yaklaşımına göre %37.5, ve 1980 yılında işlem hacmi yaklaşımına göre %27.5 oranında kayıt dışılık tespit etmiştir¹²⁹.

Langfeldt, kayıt dışı ekonomiyi ölçmede Feige' nin para talebi yaklaşımını benimsemiştir. Bu yaklaşıma göre 1979 için % 24, 1980 için ise GSMH' nın %27'si oranında bir kayıt dışılık bulmuştur¹³⁰.

Schneider ve Enste ise; 1990 yılı verilerine göre elektrik tüketimi yaklaşımına göre % 14.6 oranında, 1990-1993 ortalamasına göre para talebi yaklaşımı ile %12.5 oranında kayıt dışı ekonominin olduğunu söylemektedirler¹³¹.

Johnson ve diğerlerinin, 1990-1993 yılları arası için yapmış oldukları para talebi yaklaşımına göre kayıt dışı ekonomi tahminleri GSMH' nın % 10,5'idir.

Mummert ve Schneider ise 2002 yılındaki para talebi yaklaşımı ile yapmış oldukları tahminde, kayıt dışı ekonominin %16.5 oranında olduğunu belirtmektedirler.

---

¹²⁸ Gebhard KIRCHGASSNER; "Size and Development of the West German Shadow Economy -1955-1980", **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, Sayı:139,1983, s.214.

¹²⁹ KILIÇ, ÖZÇELİK; a.g.m., s.344.

¹³⁰ Enno LANGFELDT; "The Underground Economy in the Federal Republic of Germany: A Preliminary Assesment" **The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion**, Cambridge University Press:197, 1989, s.217.

¹³¹Friedrich SCHNEIDER, Dominik H. ENSTE; "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, Sayı:38, 2000, s.110.

Tablo 6: Almanya İçin Yapılmış Bazı Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Broesterhuizen	1974	4,8	GSMH Yaklaşımı
Broesterhuizen	1978	37,5	İstihdam Yaklaşımı
Broesterhuizen	1980	27,5	Hacmi Yaklaşımı
Kirchgassner	1980	8.6-14.6	Tanzi Yaklaşımı
Langfeldt	1980	3,7	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990	14,6	Elektrik Tüketimi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990-1993	12,5	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1990-1993	10,5	Para Talebi Yaklaşımı
Mummert ve Schneider	1980-1997	16,5	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	16,0	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	16,3	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	16,8	MIMIC Yöntemi

Kaynak: KILIÇ, ÖZÇELİK; a.g.m., s.345.

Bu üç ülke örneğinden de anlaşıldığı üzere araştırmacılar son yıllarda daha güncel ve dolaylı bir yöntem olan MIMIC yöntemini kullanma eğilimindedirler. Bu yöntem kayıt dışı ekonominin ölçülebilmesi konusunda ne kadar etkili olmaktadır? Ülkemizde bu yöntem kullanılarak ölçülen kayıt dışı ekonomi düzeyi GSMH' nin ne kadarlık bir kısmını oluşturmaktadır?

Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu sorulara yanıtlar getirilmeye çalışılacak ve kayıt dışı ekonomiyle mücadeledeki etkinlik, bağımsız dış denetim çerçevesinde incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ VE ETKİNLİĞİ

Çalışmamızın üçüncü bölümünde bağımsız dış denetim ve kayıt dışı ekonomi kavramları Türkiye açısından değerlendirilecek olup, bu iki kavramın gelişiminde yer alan faktörler ve birbiriyle olan ilişkileri çerçevesinde kayıt dışı ekonomi ile mücadelede bağımsız dış denetimin rolü ve etkinliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM

Ülkemizde, yasal olarak bağımsız denetim zorunluluğu ilk defa 1987 yılında bankaların denetimi ile gündeme gelmiştir¹³². Denetim mesleği, Türkiye'de mesleki kuruluşlar tarafından değil, yürürlükteki mevzuat gereğince yetkili olan çeşitli kamu kurumları tarafından düzenlenmektedir¹³³. Bağımsız denetim konusunda yetkili kurumlar da mevzuata paralel şekilde çok çeşitlilik göstermektedir. Halka açık anonim ortaklıklarda Sermaye Piyasası Kurulu, mevduat ve katılım bankalarında BDDK, sigorta, finansman ve faktoring şirketlerinde ise Hazine Müsteşarlığı düzenleme yetkisine sahiptir. Bu parçalanmış yapı, standart ilkelerin belirlenmesine engel olduğu gibi, aynı kavramların defalarca düzenlenmesi nedeniyle gereksiz tekrarlara sebep olmaktadır. Ayrıca, ilgili kurumlar arasında yetki karmaşası da ortaya çıkmaktadır. Doktrinde, bağımsız denetim konusunda genel çerçeveyi çizecek, mesleği ve etik kurallarını belirleyecek bir üst kurum oluşturulması gerektiği yolunda görüşler bulunmaktadır¹³⁴. Ancak böyle bir üst kurumun oluşturulması şu anki mevcut yapıda mümkün değildir. Öncelikle ilgili kurumların farklı tüzel kişilikleri bulunmaktadır. SPK, BDDK ve Hazine Müsteşarlığı'na düzenleme yapma yetkisi farklı yasal düzenlemeler ile tanınmıştır. Mevzuatta herhangi bir değişiklik yapılmaksızın üst kurum oluşturulması halinde, yasal olarak ilgili kurumlara tanınmış olan -bağımsız denetim konusunda- düzenleme yapma yetkisi usulsüz olarak

¹³² DÖNMEZ, ERSOY; a.g.m., s.73.

¹³³ Ayşegül SÖZER; "Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Uygulamalarının Etkinliğine İlişkin Bir Değerlendirme", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Manisa, 1999, s.18.

¹³⁴ Yasin ULUSOY, "Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Bağımsız Dış Denetim", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2006, s.66.

devredilmiş olacaktır. Bu sebeple bir üst kurum oluşturulması yerine, SPK, BDDK ve Hazine Müsteşarlığı tarafından belirlenecek uzmanlardan oluşan ve yaptırım gücü olmayan, tavsiye niteliğinde kararlar alacak bir danışma komitesi oluşturulması mevcut şartlar dahilinde daha uygun olacaktır. Bu danışma komitesinin çizeceği çerçevede dahilinde kendi uygulama alanlarına ilişkin konularda da SPK, BDDK gibi kurumların düzenlemeler yapması halinde pek çok noktada müşterek bir çözüme ulaşılmış olacaktır.

A. Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde sermaye piyasalarında bağımsız denetim konusunda düzenleme yapma yetkisi 2499 sayılı SPK’nın 16, 22/d ve 22/e maddeleri uyarınca Kurul’a verilmiştir. 13.12.1987 tarih ve 19663 Sayılı Resmi Gazete ile yayımlanarak yürürlüğe giren Sermaye Piyasası’nda Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik ile kamunun aydınlatılması ve sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışması tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunması amacıyla Kurul tarafından ilk düzenleme yapılmıştır. Ayrıca 1987, 1988 yıllarında yürürlüğe giren tebliğler ile de sermaye piyasasında bağımsız denetime ilişkin temel ilke ve kurallar düzenlenmiştir. Daha sonra, sermaye piyasalarında meydana gelen gelişmelere paralel olarak 04.03.1996 tarih ve 22570 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Seri:X, No:16 Sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir. Halen yürürlükte bulunan söz konusu tebliğde bağımsız denetim; “ihraççılar ve halka açık anonim ortaklıklar ile sermaye piyasası kurumlarının kamuya açıklanacak veya kurulca istenecek mali tablolarının, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uygunluğu ile bilgilerin doğruluğunun ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtmadığının, bağımsız denetçiler tarafından denetim ilke ve kurallarına göre, defter kayıt ve belgeler üzerinden incelenmesini ve tespit edilen sonuçların rapora bağlanmasını ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır.

Bilindiği üzere; amacı işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmi mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek olan 3568 Sayılı Kanun’da SMMM ve YMM’lere verilen yetkiler daha çok vergisel açıdan mali tablo ve beyannamelerin incelenmesi ve denetimidir. Söz konusu Kanun uyarınca çıkarılan yönetmelikte; denetim bağımsız

denetim tanımından farklı olarak görüş bildirme yerine mali bilgilerin onaylanması olarak tanımlandığından ve ayrıca söz konusu Kanun ve ilgili mevzuatta bağımsız denetimle ilgili hükümler bulunmadığından bankaların bağımsız denetimine ilişkin yönetmelikte de, sigorta ve reasürans şirketlerine ilişkin yönetmelikte olduğu gibi, anlam ve bütünlüğün ve uygulamada yeknasaklığın sağlanması amacıyla Kurulca yapılan düzenlemelere gönderme yapılması faydalı olacaktır¹³⁵.

B. Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimin Bugünü ve Geleceği

Türkiye’de bağımsız denetime ilişkin mesleki örgütlenme çalışmaları, bir noktadan sonra mesleki eğitim alanında da faaliyetlerin başlamasına yol açmış, bütün bunlar fiili uygulama sonuçları ile bir araya gelince, ekonomik koşulların da uygun olması sonucu 1987 yılından itibaren bağımsız denetim Türkiye’de resmen başlamıştır.

Türkiye’de bağımsız denetime yönelik kuralların oluşturulmasında kilometre taşlarını oluşturan en önemli gelişmeler şunlardır: 1987 yılında bankalar ve sermaye piyasası için bağımsız denetim zorunluluğu getirilmesi, 1989 yılında 3568 sayılı muhasebe ve denetim meslek yasasının çıkarılması, 2003 yılında Türkiye Denetim Standartları Kurulu (TÜDESK) nun oluşturulması, 2006 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından uluslararası denetim standartlarının yayınlanmasıdır.

1989 yılında yayınlanan 3568 Sayılı Kanun ile muhasebe mesleği üç grup altında toplanmış, muhasebe ve denetim işlevlerini yapabilecek meslek erbabı birbirinden ayrılmıştır. 3568 Sayılı Kanun kimlerin bağımsız denetime tabi olduğunu açıkça düzenlememektedir. Türkiye’de gerçek anlamda bağımsız denetim faaliyeti sermaye piyasası mevzuatı doğrultusunda yürütülen denetim çalışmalarına dayanmaktadır¹³⁶. SPK, Seri: X ile başlayan düzenlemeleri ile sermaye piyasasında bağımsız denetim ile ilgili standartları, uluslararası denetim standartlarına paralel olarak oluşturmayı sürdürmektedir. Diğer yandan, TÜDESK ise, uluslararası denetim standartlarının çevirisini yayınlamıştır.

Günümüz Türkiye’sinde denetim kuruluşları, sermaye piyasası kapsamında yapacakları denetimlerde SPK’nın; bankalar veya özel finans kuruluşlarının denetimlerinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)’nın; sigorta ve reasürans şirketlerinin denetimlerinde Hazine Müsteşarlığı’nın; enerji

¹³⁵ Gülfer ÖZŞAHİN; **Bağımsız Denetçinin Hata ve Hilelere İlişkin Sorumluluğu**, Yeterlik Etüdü, Ekim, Ankara, 2000, s.7.

¹³⁶ Ersin GÜREDİN; **Denetim ve Güvence Hizmetleri, SMMM ve YMM’lere Yönelik İlkeler ve Teknikler**, 11. Bası, Arıkan Yayınevi, 2007, İstanbul.

piyahasında faaliyet gösteren işletmelerin denetimlerinde ise Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) nun ilgili kurallarına uymak zorundadırlar. Gerek SPK düzenlemelerinde gerek BDDK düzenlemelerinde denetçinin ilgili yönetmeliklerde açıklık bulunmayan hallerde 3568 Sayılı Kanun ve bu kanunla ilgili yönetmelik ve tebliğlerde belirtilen esaslara göre denetim çalışmalarını yürütecekleri belirtilmiştir.

Türkiye’de bağımsız denetim kuruluşlarının yapılarını tanımaya yönelik olarak araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda 33 denetim firmasından gelen yanıtlara göre, denetim firmalarına, çalışanlarına ve denetim uygulamalarına yönelik yararlı bilgiler edinilmiştir. Türkiye’de muhasebe denetiminin çeşitli alt dallarında (iç kontrol, hile denetimi, denetim teknikleri gibi) yapılmış ampirik çalışmalar bulunmakla birlikte, sektörün yani denetim firmalarının ve denetçilerin profili tam olarak bilinmemektedir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de 4 büyüklerin (PricewaterhouseCoopers, Ernst&Young, Deloitte Touche Tohmatsu ve KPMG) sektördeki hakimiyeti bilinmektedir. Halka açık şirketler üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; bu şirketlerin denetimlerinin %77’sinin 4 büyük denetim şirketi tarafından gerçekleştirildiği saptanmıştır. Diğer yandan, Türkiye’de denetim firmalarının belirli alanlarda uzmanlaştığı gözlemlenmektedir. Örneğin; KPMG firması özellikle bankacılık ve finansal hizmetler konusuna odaklanmıştır.

Diğer yandan denetim firmaları birçok alanda hizmet vermektedir. Örnek olarak; denetim ve muhasebe hizmetleri, dış kaynak kullanımı, vergi denetimi ve danışmanlık hizmetleri, kurumsal risk hizmetleri, kurumsal finans ve yönetim danışmanlığı vb. verilebilir.

C. Türkiye’de Bağımsız Dış Denetimi Etkileyen Gelişmeler

2000’li yılların başından itibaren Dünya genelinde yaşanan büyük ölçekli finansal skandallar, düzenleyici kurumların ve uluslararası nitelikteki meslek kuruluşlarının harekete geçmesine yol açmış, muhasebe denetimine ilişkin var olan kurallar yeniden ele alınmış ve muhasebe denetiminin kalitesini yükseltmeye yönelik, denetçi bağımsızlığını artırmaya yönelik yeni kurallar ve kurumların (kamu gözetim kurulu gibi) oluşturulması gündeme gelmiştir. Aşağıda Türkiye muhasebe denetimi sektörünü yakından ilgilendiren yurt içi ve yurt dışı bazı gelişmeler ve bunların muhtemel etkileri değerlendirilecektir. Bunlar:

Sarbanes Oxley Yasası (SOA) ve AB 8. Yönergesi denetim mesleğine yeni açılımlar getirmektedir: ABD'de 2002 yılında yayınlanan SOA'nın etkileri ve AB'de de büyük çaplı finansal skandallarla (Parmalat, Ahold gibi) karşılaşılması sonucu AB'de bağımsız denetimle ilgili düzenlemeleri gözden geçirme çalışmalarını hızlandırmıştır. AB'de bu amaçla 1996 yılında 'Green Paper' adı verilen raporun hazırlanması ile başlayan ve denetim mesleği için kamu politikalarının geliştirilmesine yönelik bir sürecin sonucunda "AB Şirketler Hukuku 8. Yönergesi" 17.05.2006 tarihinde kabul edilmiştir. 8. Yönerge ile SOA'nın benzerlik taşıyan bazı yönleri bulunmaktadır. Her iki düzenlemede;

- Finansal skandallardan sonra sermaye piyasalarında kaybolan güvenin yeniden oluşturulması istenmektedir.

- Denetim yetkisine sahip bağımsız bir "gözetim birimi" oluşturulmaktadır. AB'de EGAOB (European Group of Auditors' Oversight Bodies) ile ABD'de PCAOB'un üstlendikleri roller birbirine benzerdir.

- Denetçilerin bağımsızlığını sağlama gayreti içindedir.

- Denetim ortağı rotasyonunu benimsemektedir.

- Denetçinin yasal sorumluluğu üzerinde durulmakta ve yönetim kurulunun sorumluluğuna dikkat çekilmektedir.

- Denetim komitelerinin etkin hale getirilmesi istenmektedir.

Yukarıdaki benzerlikler yanında, SOA'nın bir yasa, 8. Yönergenin ise bir çerçeve düzenleme olması ve yönergenin SOA'ya göre daha esnek olması ise her iki düzenleme arasındaki başlıca farklılıklardır. Ancak gerek SOA, gerekse yeniden gözden geçirilmiş 8. Yönerge, özellikle denetim mesleği ve uygulanması açısından oldukça önemli açılımlar oluşturmakta olup, hiç kimse bunun kapsamını, ne zamana kadar ve nereye kadar uzanacağını tahmin edememektedir.

Uluslararası nitelikli "Basel Kriterleri" bağımsız denetimi etkileyecektir: Bankalar için düzenlemeler getirmekle birlikte reel sektörü de yakından ilgilendiren Basel I ve II kriterlerinin muhasebe ve denetim uygulamalarına da etkileri söz konusudur. Haziran 2004'de son şekli verilen ve AB'de 2007'nin başında, Türkiye'de ise 2009 yılı başında uygulamaya geçen Basel II'nin Basel I'e göre getirdiği en önemli yenilik, kredi riski ölçümüne ilişkin yeni yöntemler önermesi ve kredi risk ağırlıklarının belirlenmesinde bağımsız derecelendirme kuruluşları

(Standart&Poors, Moody's ve Fitch gibi) tarafından verilen derecelendirme notlarının kullanılmasıdır. Derecelendirme firmanın risk düzeyinin belirlendiği nottur. Derecelendirmede iyi bir not alabilmek için, işletmelerin "Uluslararası Finansal Raporlama Standartları" (UFRS)'lere uygun mali tablo hazırlamaları, kayıt dışı işlemlerini kayıt altına almaları, sermaye yapılarını güçlendirmeleri, yönetim ve organizasyon yapılarına önem vermeleri gerekmektedir. Ayrıca Basel II'ye geçilmiş olması, bağımsız denetime tabi olmayan binlerce firmanın finansal tablolarının bağımsız denetimden geçmesine ve Türkiye'de denetim sektörünün büyümesine de katkı sağlayacaktır.

D. Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Şirketlerinin Genel Yapısı

Ülkemizde bağımsız dış denetim olgusu henüz yeni yeni yapılanmaktadır. Henüz ne Avrupa ülkelerinde ne de ABD'deki oturmuş yapıya bizim ülkemizde rastlanmamaktadır. Bu durum da, şüphesiz ki, ülkemizin gelişmekte olan bir ülke olmasının sonucudur.

Türkiye'deki bağımsız dış denetim kuruluşlarına baktığımızda öncelikli olarak merkezleri Avrupa ve ABD'de olmak üzere dört büyükler olarak nitelendirilen bağımsız dış denetim kuruluşlarını görmekteyiz. Bu kuruluşlar; PricewaterhouseCoopers, KPMG, Deloitte ve Ernst&Young'dır. Bu dört büyük kuruluş diğer bağımsız dış denetim kuruluşları için de birer örnek model olmaktadır. Bu kuruluşların müşterileri genellikle büyük ölçekli firmalar oldukları için vergi gelirlerinin elde edilmesi bakımından da son derece önemlidir.

Yabancı kökenli olan bu firmaların öncelikli olarak hizmet verdikleri firmalar genellikle yabancı şirketlerden oluşmaktadır. Yabancı sermayenin ülkemize girişinin artmasıyla birlikte yabancı şirket kuruluşları da hız kazanmıştır. Ancak bu kuruluşların Türkiye yasalarına uygun bir muhasebe sistemi kurmaları ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmeleri için çeşitli danışmanlara ihtiyaçları vardır. Sözü edilen bu dört büyük denetim kuruluşunun öncülüğünde Türk firmalarla birlikte yabancı firmalara da hem denetim; hem de müşavirlik hizmetleri verilmektedir. Böylece yabancıların ülkemizdeki uygulamalarla ilgili bilgi yetersizliği nedeniyle vergi yükümlülüklerinde meydana gelebilecek olan aksaklıklar önlenmiş olmaktadır. Bu bağımsız dış denetim kuruluşları için son derece önemli bir sorumluluktur.

Ülkemizde, elbette ki, bu dört büyüklerin dışında da denetim ve danışmanlık hizmeti veren pek çok bağımsız dış denetim kuruluşu bulunmaktadır.

Kurumsallaşma çabasında olan bu kuruluşların gelişme modelleri, sözünü ettiğimiz yabancı kökenli bağımsız dış denetim kuruluşlarıdır.

Büyük denetim kuruluşlarına bakıldığında belli başlı dört bölüm dikkati çekmektedir. Bunlar;

- Denetim (audit),
- Vergi (tax),
- Danışmanlık (advisory),
- Muhasebe (outsorce).

Bu dört departman müşterilerine denetim, danışmanlık ve muhasebe hizmeti vermektedir. Ancak burada dikkati çeken ve mutlaka belirtilmesi gereken bir husus vardır. Ülkemizdeki denetim kuruluşlarındaki vergi departmanı, denetimi vergisel açıdan gerçekleştirir ve bu doğrultuda yeminli mali müşavir çalışanlarıyla da tam tasdik hizmeti verir. Ancak Türkiye dışındaki Avrupa ülkelerine ve ABD'ye bakıldığında bu ülkelerin hiçbirisinde bağımsız dış denetim kuruluşları böyle bir hizmet vermemektedir. Vergi denetimi sadece Türkiye'de özel bağımsız dış denetim kuruluşlarınca yapılmaktadır. Çünkü söz konusu ülkelerde devlet, vergi denetimi hususunda gerekli yeterliliğe sahiptir ve mükellefler de sıkı vergi incelemeleri ve bunun sonucunda karşılaşılan cezai yaptırımlar nedeniyle oluşmuş olan bir vergi bilinci mevcuttur. Dolayısıyla bu ülkelerdeki bağımsız dış denetim şirketleri finansal denetim, muhasebe ve danışmanlık hizmetlerini vermektedirler.

Türkiye'de devletin vergi incelemelerinde yetersiz kaldığı hususu herkesçe bilinen bir problemdir. Türkiye'deki denetim kuruluşlarına vergi denetimi yapabilme yetkisini veren devlet; aslında yeterliliği yeterince sağlayamadığı bu konuda sorumluluğun bir kısmını bu kuruluşlara vererek yetersizliği biraz daha azaltmaya çalışmaktadır.

Bağımsız dış denetim kuruluşlarında çalışan denetim elemanlarının daha kalifiye olması da bu kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen denetimlerin kalitesini arttırmaktadır.

Ülkemizdeki bağımsız dış denetim kuruluşları her gün gelişme ve daha yüksek kalitede hizmet verebilme çabası içerisindeyler. Ancak kurumsallaşmadan bireysel olarak SMMM ve YMM olarak muhasebe, denetim, danışmanlık ve tam tasdik hizmeti veren kişilere aynı yorumu getirmek mümkün değildir. Şöyle bir

gerçeklik vardır ki; SMMM ve YMM ünvanına sahip kişilerin bir araya gelerek kurumsallaşmaları verilen hizmetin güvenilirliğini ve kalitesini ciddi anlamda yükseltmektedir. Çünkü bireysel çalışmalarda hizmeti veren kişi (SMMM veya YMM) verdiği hizmet karşılığı olarak aldığı ücreti direkt olarak hizmet verdiği kişiden alır. Yani hizmet bekleyen ile ücreti ödeyen aynı kişidir. Bu da verilen hizmetin güvenilirliğini olumsuz etkiler. Ancak kurumsallaşmış olan kuruluşlarda çalışan kimseler için durum çok farklıdır. Çünkü onlar maaşlarını müşterilerden değil, çalıştıkları şirketten alırlar. Dolayısıyla burada hizmet bekleyen ile ücret ödeyen farklıdır.

Bu nedenle ülkemizde bağımsız dış denetim kuruluşlarının tamamının kalitesinin yükselmesi ve güvenilirliğinin artması için devlet kontrolünde kurumsallaşmaları önerilmektedir.

1. Türkiye’de Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Ülkemizdeki denetim bilincinin henüz tam olarak yerleşmemesiyle birlikte, denetim kuruluşları da sahip olması gereken kurumsal kaliteye henüz ulaşamamıştır.

Ülkemizde denetim firmaları da birtakım sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunları beş ana başlık altında toplamak mümkündür:

- Müşteriler ile ilgili yaşanan sorunlar,
- Düzenleyici kurumların koordinasyonun yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar,
- Meslek kuruluşları ve mensuplarıyla ilgili sorunlar,
- Denetim elemanlarıyla ilgili sorunlar,
- Medya kaynaklı yaşanan sorunlar.

a. Müşteriler İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi

Teknik bilgi eksikliği müşteriler ile yaşanan sorunlarda önemli rol oynamaktadır. Çünkü ülkemizde denetime henüz yeni tabi olan şirketlerde denetim bilinci oluşmamıştır. Dolayısıyla benimsenmeyen bir olgu olan denetim sürecinde, denetim elemanlarının çalışma saatleri gereğinden fazla uzamaktadır. Çünkü denetim esnasında incelenmesi gereken kayıtların ve bu kayıtlara ilişkin olarak hazırlanması gereken raporların dışında bir de denetime tabi olan müşterilerin

bilinçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu durum da bir yandan çalışma saatlerini uzatırken, diğer yandan da maliyetleri yükseltmektedir. Ancak artan maliyetlerin denetim ücretlerine yansıtılamaması denetim şirketlerini zor durumda bırakmaktadır.

Bu sorunun çözümlenebilmesi için; denetim bilincinin etkin bir şekilde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bunun için de şirketlere düzenli olarak eğitim verilmelidir. Bu yolla denetim bilincinin oluşturulması gerekmektedir.

b. Düzenleyici Kurumların Koordinasyonunun Yetersizliğinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi

Düzenleyici kurumlar arasındaki koordinasyonun sağlanamaması denetim firmaları açısından çeşitli sıkıntılara sebep olmaktadır. Bu sebeple düzenleyici kurumlar ile ilgili denetim firmalarının en önemli talebi SPK, BDDK, EPDK (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu), Hazine gibi düzenleyici kurumların geliştirilmesidir.

Bu kurumlar tarafından talep edilen farklı rapor formatların yeknesak hale getirilmesi ve otorite denetimlerinin sektörün gelişimi açısından yapıcı şekilde artırılması en önemli çözüm önerileri arasında yer almaktadır. Ayrıca Maliyet Artış Fonu, Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) uygulamaları gibi Türk vergi mevzuatına spesifik uygulamaların finansal raporlama standartları açısından yeknesak ve doğru bir şekilde yorumlanması amacıyla Türkiye Finansal Raporlama Standartları Yorumlama Komitesi'nin oluşturulması faydalı olacaktır. Yapılan denetim çalışmalarının kalitesinin artırılması amacıyla müşteri, denetim şirketi ve düzenleyici kurum arasında kurulacak olan üçlü mekanizmanın hayata geçirilerek koordineli bir şekilde sürdürülmesi büyük önem taşımaktadır¹³⁷.

c. Meslek Kuruluşları ve Mensuplarıyla İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi

Meslek mensupları olan SM, SMMM ve YMM'lere maalesef henüz istenilen tüm nitelikler kazandırılmamıştır. Denetim sürecinde meslek mensuplarının yetki ve sorumlulukları oldukça geniştir. Bu sorumlulukların yerine getirilirken gereğinin yapılması için meslek mensuplarının özenle seçilmiş kişiler olması gerekmektedir. Ancak ülkemizdeki sınav sistemi ve eğitim sistemi hale istenilen düzeyde değildir.

¹³⁷ Hüseyin GÜRER; "Türkiye'de Denetim Firmalarının Yaşadığı Sorun ve Zorluklar, Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluğun Değerlendirilmesi ve Öneriler", www.deloitte.com/makaleler, (Erişim: 03.11.2009).

Bunun yanı sıra meslek mensupları hızla değişen muhasebe uygulamalarını takip etmekte zorlanmaktadırlar.

Yaşanan söz konusu sorunlar nedeniyle, meslek mensuplarına verilen sertifikasyonların yurt dışındaki CPA sertifikasyonları ile uyumlu hale getirilmesi ve sınav içeriklerinin de yine bu doğrultuda uyumlaştırılması mesleğin uluslararası boyutta sürdürülebilirliği açısından son derece önem arz etmektedir. Ayrıca meslek mensuplarının hızla gelişen ve değişen muhasebe uygulamalarını yakından takip edebilmeleri için Continuing Professional Education (CPE) uygulamasının ülkemizde de başlatılması faydalı olacaktır.

d. Denetim Elemanlarıyla İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi

Denetim firmalarının en değerli ve önemli kaynağı personelidir. Ancak personel temini tüm denetim kuruluşlarının ortak sorunudur. Özellikle ülkemizdeki tüm üniversitelerin nitelikli mezun verememeleri, temin edilen elemanların da uzun süre görevde kalmaması yaşanan en önemli sorunlar arasındadır.

Bu sebeple üniversitelerin eğitim standartlarının yükseltilmesi ve ilgili bölümlerinin denetim şirketleriyle ortak faaliyette bulunması mezunların nitelik kazanmasına yardımcı olacaktır.

e. Medya Kaynaklı Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi

Denetimin tüm fonksiyonlarının arzulandığı gibi yerine getirilebilmesi için mesleğin onurunun ve saygınlığının korunması son derece önemlidir. Ancak ülkemizde özellikle ileri derecede teknik bilgi gerektiren konularda, yeterli bilgiye sahip olmadan yapılan yorumlar kamuoyunu yanlış bilgilendirmekte ve denetim anlayışını zedelemektedir.

Bu doğrultuda, medya yorumcularının ve ekonomi yazarlarının düzenleyici otoritelerden, meslek kuruluşlarından ve denetim şirketlerinden konuya ilişkin görüş aldıktan sonra yorumda bulunmaları kamuoyu yararına olacaktır. Ülkemizde denetim kavramının henüz yaygınlaşmakta olduğu da dikkate alındığında, kamuoyunun denetim şirketlerinden beklentilerinin doğru yönde şekillenmesi amacıyla, üniversitelerde ve çeşitli platformlarda denetim bilincinin oluşturulması büyük önem arz etmektedir¹³⁸.

---

¹³⁸ ÜNAL, a.g.t., s.68.

E. Türkiye’de Bağımsız Dış Denetim İle İlgili Geleceğe Yönelik Öngörüler

Yukarıda açıklanan gelişmelerin de etkisiyle, önümüzdeki dönemde Türkiye’de bağımsız dış denetim sektörünün kapsamı genişleyecek, mevcut kurallar uluslararası standartlarla uygun hale getirilecektir. Dolayısıyla, bağımsız dış denetim ile ilgili mevcut bazı eksiklik veya zayıflıkların zaman kaybetmeden giderilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede aşağıda bazı öneri ve öngörülerde bulunulmuştur. Bunlar:

- *Düzenleyici kurumlar arasında koordinasyon geliştirilmelidir.* Rosc (2006) Raporu’nda Türkiye’de bağımsız dış denetimle ilgili yasal düzenlemelerde görülen çok başlı yaklaşım (bölünmüş yapı) eleştirilmektedir. Ayrıca Türkiye’de finansal tabloların bağımsız denetimi ile ilgili yetkili kişi ve firmaların IFAC tarafından yayınlanan uluslararası eğitim standartlarına ve AB Şirketler Hukuku 8. Yönergesi’nde belirtilen eğitim, staj gibi gerekliliklere uyum sağlaması önerilmektedir. Buna karşılık, Türkiye’de muhasebe denetimi ile ilgili düzenleyici kurumlar, SPK’nın getirdiği “bağımsız denetim lisanslama sınavı” nedeniyle birbirleriyle davalık durumdadırlar¹³⁹.

- *Türkiye’de denetim firmalarının sayısı artırılmalıdır:* Büyüyen Türkiye ekonomisi ve küreselleşmenin de etkisiyle, güvenilir bilgi, kurumsallaşma, şeffaflaşma denetim mesleğinin değerini artırmıştır. Türkiye’ye son yıllarda yabancı sermayenin doğrudan veya dolaylı yoldan yatırım yapmak isteği gittikçe artmaktadır. Türkiye’den banka ve şirket satın almalar veya yerli şirketlerin yurt dışındaki şirketlerle işbirliğine gitmelerinde bağımsız denetim firmalarına önemli görevler düşmektedir.

- *Türkiye’de muhasebe denetim sektörünün profili çıkartılmalıdır:* Bağımsız Denetçiler Derneği veya TÜRMOB tarafından kapsamlı bir profil çalışması sonucunda, denetim firmaları ve denetçilerin yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilebileceği gibi, var olan sorunlar ve beklentiler de öğrenilmiş olacaktır.

- *YMM’lerden yönetim danışmanlığı konusunda daha çok yararlanılmalıdır:* Mevcut yasal düzenlemeler sonucunda, YMM’ler ağırlıklı olarak vergi denetimi yapmaktadır. Halbuki, özellikle Anadolu’da YMM ile sözleşmesi bulunan bazı firmalar, nakit yönetimi, sermaye yetersizliği, yoğun rekabet, yaşanan ekonomik

¹³⁹ Şaban UZAY, Ahmet TANÇ, Mehmet ERCİYES; “Türkiye’de Muhasebe Denetimi: Geçmişten Geleceğe”, iibf.erciyes.edu.tr/akademi/.../Muhasebe_Denetimi_Gecmisten_Gelecege.pdf, (Erişim: 14.12.2009).

krizlerin etkisi ile YMM'lerden de yeterince yönetim danışmanlığı hizmeti alamadığı için iflas durumuyla karşılaşılabilir.

- *Denetçi adaylarının eğitimine daha çok önem verilmelidir:* SPK'nın düzenlemelerine göre; denetçi yardımcılara verilecek eğitimin sonuçları, bağımsız denetim kuruluşlarınca veya ilgili meslek kuruluşlarınca yapılacak sınavla değerlendirilir. Bu kurslar, toplam iki yüz saatten az olamaz (SPK, Seri:X/22 Tebliğ, İkinci Kısım, Md.9). Bu maddenin işlerlik kazanabilmesi için meslek örgütlerince söz konusu değerlendirme sınavlarının yapılması ve eğitim programları düzenlenmesi gerekmektedir.

- *Meslek içi eğitime ve sürekli mesleki gelişime önem verilmelidir:* IFAC'a üye meslek örgütü olarak TÜRMOB tarafından, meslek mensuplarının sürekli mesleki eğitimi konusunda, IES 7 (IES - International Education Standard, Continuing Professional Development)' de belirtilen programların oluşturması gerekmektedir. Diğer yandan meslek mensupları da sadece yasalar emrettiği için değil, kendileri ve mesleklerine olan saygılarından dolayı sürekli mesleki gelişmeye önem vermelidir.

- *Denetim standartlarında teklik sağlanmalıdır:* Türkiye'de uluslararası muhasebe standartlarının uygulama alanının (kapsamının) genişlemesi, muhasebe denetimi için olumlu bir gelişmedir. Çünkü; iyi belirlenmiş muhasebe standartları denetçinin yorumuna açık konuları azaltacağı için çok önemlidir. Benzer gelişmenin denetim standartları için de gerçekleşmesi beklenmektedir. Türkiye Denetim Standartları (TDS)' nı belirleyecek kurumun da TMS'lerde olduğu gibi tek bir kurum olması, yani TÜDESK tarafından oluşturulması gerekmektedir.

- *Türkiye'de "Kamu Gözetim Kurulu" oluşturulmalıdır:* SOA'nın yayınlanması ile başlayan yeni süreçte, muhasebe denetimi konusunda yaşanan en önemli gelişmelerden biri, mesleğin kendi kendisini düzenlemesinin yeterli olmamasından hareketle, denetim çalışmalarında kalitenin iyileştirilmesi ve kontrolü için kamu yararı gözetilerek, bağımsız bir gözetim kurulunun denetim firmalarının izlemesi uygulamasının başlatılmış olmasıdır. ABD'de 2002 yılında PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board), İngiltere'de ise 2003 yılında POBA (Professional Oversight Board) bağımsız bir kurul olarak faaliyet başlamıştır. Diğer yandan 8. Yönergesi ile AB'ye üye ülkelerin yasal denetçilerinin ve denetim firmalarının faaliyetlerini yasalara uygun ve kaliteli bir biçimde gerçekleştirebilmek amacıyla bir gözetim sistemi oluşturmaları öngörülmüştür. Türkiye'de de önümüzdeki dönemde benzer bir Kurul'un oluşturulması çalışmaları başlatılmalıdır.

- *Türkiye’de meslek mensuplarına yönelik “kalite güvence sistemi” oluşturulmalıdır:* Bağımsız denetimde kalitenin yükseltilmesinde kalite kontrol çalışmalarının, denetimin ve disiplinin etkisi muhakkaktır. Ülkemizde meslek mensuplarına yönelik kalite güvence sistemi oluşturma çalışmaları TÜRMOB tarafından sürdürülmektedir.

- *Türkiye’de “İç Kontrol Sisteminin Durumuna İlişkin Raporlama” uygulaması yaygınlaştırılmalıdır:* SOA’ya göre ABD’de halka açık şirketlerin yöneticileri finansal tabloları imzalamak ve finansal raporlamaya ilişkin olarak “şirketimiz iç kontrol sistemi etkin ve verimli olarak çalışmaktadır” beyanını yazılı olarak vermek zorundadır. Ayrıca bu beyanın bağımsız denetçiler tarafından da onaylanması ve bu konuda rapor düzenlenmesi gerekmektedir. Uluslararası gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de hisse senetleri borsada işlem gören şirketlerden başlayarak benzer uygulamaya geçilmelidir.

- *Ekonominin geneli ile ilgili eksiklikler giderilmelidir:* Türkiye’de ciddi boyutlardaki kayıt dışı ekonominin varlığı muhasebe ve denetim mesleğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Kayıt dışı faaliyetleri olan işletmelerde hazırlanan finansal tablolar gerçeği tam olarak yansıtmadığı için muhasebeci hak ettiği değeri görememekte ve bu tabloları denetleyen denetçinin verdiği güvencenin geçerliliği de sınırlı olmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de bağımsız denetim alanında yıllar süren mücadelelerin sonucunda uygulama, eğitim, mesleki örgütlenme, düzenleyici kurallar gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte kayıt dışı ekonomi ile mücadele başta olmak üzere, gerek genel ekonomi ile ilgili sorunların çözülmesi, gerekse muhasebe ve denetim mesleği ile ilgili olarak eksikliklerin giderilmesi, kurumlar arasındaki işbirliğinin sağlanması durumunda, Türkiye’de önümüzdeki yıllarda çok daha güçlü bir bağımsız denetim ortamına kavuşulması mümkün gözükmemektedir.

II. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Kayıt altına alınamayan ekonomik faaliyetler ekonomik, politik, kültürel ve diğer faktörlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmakta ve bu nedenle ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu anlamda bir ülkenin sahip olduğu ekonomik sistem ve buna bağlı yapısal özellikler kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilmektedir. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan kronik enflasyon, gelir dağılımındaki aşırı

adaletsizlikler, ekonominin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmet sektörüne dayalı olması, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması, nüfus ve göç artışı, artan vergi ve prim yükü, spekülasyon kazançlarının yoğun olması ve ekonomik faaliyetlerin denetimindeki yetersizlikler kayıt dışı ekonomiye neden olan başlıca faktörler olarak sıralanabilir. Türkiye için kayıt dışı ekonomi olgusu, yer altı ekonomisini ve buna bağlı kara para trafiğini içeriyorsa da, genel olarak kastedilen, yasal ekonomik faaliyetlerdeki kayıt dışılık ve bunun yarattığı vergisel kayıp ve kaçaklardır. Bu kabulde, yer altı ekonomisinin ekonomik büyüklüğü tartışılmakla birlikte tümüyle ortadan kaldırılmasının mümkün olmayacağı ve Türkiye'ye özgü olarak ekonomik yapının, yasal faaliyetlerde kayıt dışılığı benimsemiş olmasının etkisi bulunmaktadır.

Cumhuriyet döneminden bu yana uygulanan ekonomik plan ve programların öncelikli hedefinin büyüme olduğu bilinmektedir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek sermaye birikiminin yetersizliği, gerekse sermayeyi verimli şekilde kullanabilecek girişimci kesiminin yokluğu, devletin özel mülkiyet ve özel girişimciliğe olanak tanıyan ekonomik sistem tercihi yapmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla 1924 Anayasası'nda özel mülkiyet ve miras hakları en temel haklar arasına alınmıştır. Ayrıca sanayi kesimindeki özel birikimi uyarmak, ülkeye girişimciler kazandırmak, elverişli bir toplumsal, siyasal ve iktisadi ortamı yaratmak ve birtakım doğrudan destekler sağlamak amacıyla, müdahaleci bir iktisat politikası izlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya konulan bu tercih, kısa dönemli sapmalara rağmen günümüze kadar süregelmiştir. Türkiye'nin büyüme performansı göz önüne alındığında, tercih edilen ekonomik sistemin uzantısı olarak uygulanan söz konusu politikaların uzun dönemde başarılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü, Türkiye ekonomisi süreç içinde azımsanamayacak bir büyüme trendi gerçekleştirmiştir.

Ancak, sermaye birikiminin sağlanması ve özel girişimciliğin oluşturulması sürecinde alınan birtakım önlemlerin ya da uygulanan teşviklerin zamanla kayıt dışı ekonominin gelişmesine katkıda bulunduğu da gerçektir. Temel ekonomik tercihlerin sonucunda ortaya çıkan uygulamalar, özel girişimcilerin (bir başka ifade ile mükelleflerin) sermaye biriktirme ve büyüme sürecinde gelirlerini kayıt dışına çıkarma eğilimlerine hoşgörü ile yaklaşılması sonucunu doğurmuştur¹⁴⁰. Bu süreçte vergi sistemi büyük ölçüde bozulmuş, kayıt dışı fonların sisteme girmesi

¹⁴⁰ Şinasi AYDEMİR; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, Aralık 1995, s.50.

kolaylaştığından kayıt dışı sektörün ekonomideki payı giderek büyümüştür. 1980 sonrasında çok sayıda vergi düzenlemesi yapılmış olmasına ve oldukça yüksek vergi oranlarına rağmen, vergi tahsilatında arzu edilen gelişme sağlanamamıştır. Bunun başlıca nedenleri; vergisel teşviklerin yoğun olarak kullanılması sonucunda vergi matrahının erimesi, belge ve kayıt düzeninin yerleştirilememesi ve denetim fonksiyonunun işletilememesi sonucunda vergi kayıp ve kaçığının önemli boyutlara ulaşmış olmasıdır¹⁴¹.

Ülkemizde en çok gözlenen kayıt dışı ekonomik faaliyetler şöyledir;

- İkinci bir işte kayıtsız çalışanlar (öğretmenlerin özel ders vermesi gibi),
- İnşaat, altın ve döviz sektörü çalışanları,
- Eğlence dünyası çalışanları (ses sanatçıları, turist rehberleri vb.)
- Gündelikçi, hizmetçi ve bakıcı olarak çalışanlar,
- Sebze, meyve, oto ve emlak komisyoncusu olarak çalışanlar,
- Evlerde imalat hizmeti yapanlar.

Türkiye’de ve uluslararası alanda birçok araştırmacı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını ölçmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Ülkemizdeki kayıt dışı ekonomi üzerine çalışmaların olmasına karşın sağlıklı ölçüm yapılamamasının başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Sanayileşmiş ülke ekonomileri, Türkiye gibi inişli çıkışlı ekonomik gelişmeleri pek göstermezler.
- Türkiye’de istatistiki veri toplama ve veri değerlendirmesi, 5429 sayılı kanunla yeniden yapılandırılan T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun bu konudaki yoğun çalışmalarına rağmen henüz uluslararası düzeyde değildir.
- Konu ile ilgili araştırmalar önemli bir kaynak gerektirmektedir, ancak bu konuda ayrılan kaynaklar yeterli değildir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü, ülkemizdeki kayıt dışı ekonomini büyüklüğüne ilişkin olarak yapılan tahminlerde, GSMH’nın %2’si ile %137’si arasında değişen, birbirinden çok farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin olarak çeşitli araştırmalarda bulunan çalışma sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

---

¹⁴¹ DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Plan Stratejisi (1996-2000), DPT Yayınları, Ankara- 1995, s.18.

Tablo 7: Türkiye İçin Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacılar	Tahmin Yöntemleri	Yıl	Kayıt Dışı Ekonomi/ GSMH (%)
Altuğ	Vergi Yaklaşımı	1992	35
Derdiyok	Ekonometrik Yaklaşım	1984	27.3
	Vergi Yaklaşımı	1991	40.4
Hakioğlu	Ekonometrik Yaklaşım	1984	137.8
Kasnakoğlu	Ekonometrik Yaklaşım	1990	9.34
Özsoylu	GSMH Yaklaşımı	1990	7.5
	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1993	8.5
Temel, Şimşek, Yazıcı	Harcama Yaklaşımı	1991	1.5
	Vergi Yaklaşımı		16.4
	İşlem Hacmi Yaklaşımı		1.91
Yazıcı	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1998	40.5
Yetim	Sabit Oran Yaklaşımı	1998	12.5
Çetintaş, Vergili	Ekonometrik Yöntem	2003	18-30
Savaşan	Mimic modeli	2003	10-45
İlgın	Sabit Oran Yaklaşımı		31-84
	Vergi Yaklaşımı		26-184
Öğünç, Yılmaz	Sabit Oran Yaklaşımı	2003	0-46
	Sabit Oran Yaklaşımı		11-22

Kaynak: SELMAN; a.g.t., s.50 ve Ercan BALDEMİR, M. Faysal GÖKALP, Mehmet AVCI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Yöntemi ile Tahminlenmesi", <http://www.ekonometriderneği.org/bildiriler/o23s1.pdf>, (Erişim: 15.01.2010), s.8.

Ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tespit etmeye yönelik olarak yukarıda değinilen ve çeşitli akademisyenlerce yapılan çalışmaların yanında, kamu kuruluşlarınca da zaman zaman tespit noktasında çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin, T.C. Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu'nca gerçekleştirilen

çalışmada, yıllar itibariyle Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutu; 2001 yılında %31.48, 2002 yılında %29.74, 2003 yılında %29.61, 2004 yılı itibariyle de %30.07 olarak ölçülmüştür. Yine aynı araştırmada, 1998 yılında %37.26 oranında seyreden kayıt dışı ekonominin, 2000 yılında %26.12’ye gerilediği tespit edilmiştir¹⁴².

A. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Oluşturan Faktörler

Dünya ekonomisinde 1990’lı yıllardan itibaren ağırlığını hissettiren kayıt dışı ekonomi kavramı, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir sorun haline gelmiştir. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan kronik enflasyon, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlik, ekonominin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmet sektörüne dayalı olması, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması, nüfus ve göç artışı, artan vergi ve prim yükü, spekülasyon kazançlarının yoğun olması ve ekonomik faaliyetlerin denetimindeki yetersizlikler kayıt dışı ekonomiye neden olan başlıca faktörler olarak sıralanabilir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomiye oluşturan faktörleri, vergisel, siyasal, sosyal ve makro ekonomik faktörler şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

Türk vergi sisteminde, ekonomik ve sosyal politikalar nedeniyle yasalarla vergiden muaf ve müstesna tutulan kazanç ve iratların sayısı oldukça fazladır. Yasal düzenleme sonucu olarak vergiden muaf faaliyetler için defter ve belge tutma zorunluluğu yoktur. Bazı faaliyetler yasalarla kayda geçirilme zorunluluğu dışında bırakılmıştır. Resmi nitelikte kayda geçirilmeyen ve dolayısıyla vergi tahsilatını azaltan her türlü ekonomik faaliyeti veya işlemi kayıt dışı saymak gerekmektedir. Vergi sistemimizde vergi kaybını özendirilen ve büyümesine neden olan yasal ve idari düzenlemeler oldukça fazladır.

Ülkemizde, vergisel açıdan kayıt dışı ekonomik faaliyetleri, büyük ölçüde, yasal olarak yaptığı (kanunlarla yasaklanmış bir faaliyet olmayan) ekonomik faaliyeti gerçek şekilde kayıtlarına yansıtmayan ancak görünürde vergi mükellefi olan veya hiç mükellefiyet kaydı bulunmayan insanlar veya kurumlar yürütmektedir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük kısmı vergi idaresinde kaydı bulunan, fakat defter ve belgelerinde ticari faaliyetlerinin bir kısmı yer almayan yükümlüler tarafından yapılmaktadır. Ticari faaliyeti olup, vergi idaresine bildirilmeyen ve mükellefiyet kaydı yaptırmayanların sayısı diğer gruba göre daha azdır.

---

¹⁴² SELMAN, a.g.t., s.51.

Ülkemizde vergi oranlarıyla sosyal güvenlik kesintilerinin yüksekliği, sıkça çıkarılan vergi afları, vergilendirme ortamındaki belirsizlik gibi nedenler toplumun vergiye karşı direnç göstermesine, dolayısıyla vergi kayıp ve kaçığına neden olmaktadır. Ancak vergisel boyutta ülkemizdeki kayıt dışılığın en önemli nedenini vergi denetimindeki yetersizlikler oluşturmaktadır. Bugün ülkemizde vergi mükelleflerinin ancak % 3-5'i incelenmekte ve yapılan vergi incelemelerinin de etkin olduğu söylenememektedir. Dolayısıyla mükellefler, özellikle nicelik itibarıyla yeterli olmayan vergi denetiminden çekinmemektedirler. Ayrıca etkin bir vergi denetiminin olmayışı, kayıt dışı çalışan mükelleflerle, kayıtlı çalışan mükellefler arasında haksız rekabete neden olmaktadır.

İnsanlar, tüketim harcamaları ile tasarruf miktarlarını arttırmak amacıyla hareket ettiklerinden, ceplerinden karşılıksız herhangi bir nakit ödeme çıkmasını istemezler. Bu doğrultuda vergi ödememek için direnç gösterirler. Vergiye karşı dirençte etkili olan faktörlerden belki de en önemlisi vatandaşların devlet harcamalarına bakış açısıdır. Vergi ödeyen mükelleflerin üzerinde durdukları konulardan biri toplanan vergilerin nerelere ve nasıl harcandığıdır. Eğer toplumda toplanan vergilerin kötü harcandığına ilişkin genel bir kanı oluşmuşsa, mükellefin vergiye karşı direnci artmaktadır. Zaman zaman kamuoyuna da yansıyan kamu ihalelerinde yolsuzluk, hayali ihracat, örtülü ödenek tartışmaları vatandaşların ödedikleri vergilerin harcandığı yerler konusundaki kuşkularını artırıcı niteliktedir. Bu tür gelişmeler vergi ödemekle yükümlü vatandaşların vergi ödememek için kayıt dışı sektöre kayma eğilimlerini artırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır¹⁴³.

Başta Türk sanayi kesimi olmak üzere, ekonomik birimlerin üzerinde mutlak uzlaşa sağladıkları nadir konulardan biri, Türk vergi sisteminin adil olmadığı ve vergi oranlarının yüksek olduğudur. Vergi oranlarının yüksek olmasının yanı sıra sosyal güvenlik kesintileri de yüksektir. Türkiye gelir, kurumlar ve servet vergileri ile KDV ve sosyal güvenlik primi oranlarının toplamından oluşturulan vergi oranları endeksinde dünya ülkeleri arasında 19. sırada yer almaktadır. Türkiye, 124.5 endeks değeriyle ABD, İsviçre, İngiltere, Almanya, Kanada, İrlanda, Avustralya ve Danimarka gibi ülkeleri geride bırakmaktadır. Gerek vergi, gerekse sosyal güvenlik kesintilerinin yüksek olması, bu ödemeleri yapmakla yükümlü olanların bu sorumluluklarını eksik yerine getirmelerine veya hiç yerine getirmemelerine yol açmakta ve kayıt dışılığı özendirici hale getirmektedir.

---

¹⁴³ DPT, **Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT yayınları, Ankara-2001, s.5.

Mükelleflerin vergilendirme konusundaki en önemli beklentisi, ne kadar vergiyi, ne zaman ödeyeceklerini bilmeleridir. Vergi toplamada temel ilkeler olan adalet, açıklık ve belirlilik ilkelerinin tahrip edilmesine bağlı olarak ortaya çıkan vergilendirme ortamındaki belirsizlik olgusu, mükelleflerin vergi sistemine olan güveninin azalmasına neden olmakta ve bunun sonucu olarak kayıt dışılığı arttırmaktadır.

Ülkemizde, vergilemede belirlilik ve adalet ilkesini tahrip eden en önemli unsur sıkça çıkarılan vergi aflarıdır. Türk Vergi Hukuku'nda 1960'dan günümüze kadar vergi affına ilişkin hükümler taşıyan on sekiz adet kanun düzenlemesi yapılmıştır. Siyasi tercihler ve ekonomik gerekçelerle ülkemizde ortalama iki yılda bir çıkarılan vergi afları, vergilemede belirlilik ilkesini zedelediği gibi, vergisini zamanında eksiksiz ödeyen mükellefler aleyhine adaletsizliğe neden olmaktadır. Ödenmeyen vergilerin bir kısmını kısa zamanda tahsil etmek, vergi yargısının yükünü azaltmak ve vergi idaresi ile mükellef arasındaki gerginliği azaltmak gibi ilk bakışta anlamlı bazı gerekçelerle çıkarılan vergi aflarının en büyük zararı, vergilemede adalet ilkesi üzerinde yapmış olduğu tahribattır. Vergi afları, vergisini zamanında ve büyük güçlüklerle ödemiş olan mükellefleri son derece rahatsız edici niteliktedir¹⁴⁴. Yine zaman zaman ekonomik zorunluluklara bağlı olarak bir defaya mahsus olmak üzere getirilen, ancak daha sonra sürekli uygulamaya konulan ek vergiler, kamu finansman dengesi için zorunlu olsa da, vergilemede kesinlik ilkesini zedelemekte ve mükelleflerin kayıtlı olmalarından ötürü pişmanlık duymalarına neden olmaktadır. Ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade, kolay anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kaçağı artar¹⁴⁵. Dolayısıyla vergilendirmede açıklık ve basitlik ilkesi çok büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde vergi mevzuatının çok sayıda hükmü, mükerrer maddeler ve geçici maddeler ile sıklıkla değiştirilmektedir. Söz konusu durum vergilemede açıklık ve basitlik ilkelerini zedelemekte, zaten karışık olan mevzuatın toplumca anlaşılmasını iyice zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve boyutlarının genişlemesinin en önemli nedeni vergi denetiminin yetersizliği ve zaten yetersiz olan bu denetim sonucunda kesilen cezaların da çeşitli nedenlere bağlı olarak etkinliğini yitirmesidir.

---

¹⁴⁴ AYDEMİR; a.g.e., s.65.

¹⁴⁵ Zeynep ARIKAN, "Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları", **Maliye Yazıları Dergisi**, Sayı: 44, Temmuz- Eylül 1994, s.76.

Ülkemizde vergi inceleme oranı, çeşitli hesaplamalara göre %3 ile %5 arasında değişmektedir. Zaman aşımı süresi (5 yıl) içinde her mükellefin en azından bir defa incelenmesi gerektiği noktasından hareketle, %20 civarında olması gereken inceleme oranına göre, %3 ile %5 arasında değişen oran düşük kalmaktadır. Bu verilere göre ülkemizde incelenme riski oldukça azdır¹⁴⁶. Bunun temel nedenleri arasında; ülkemizdeki vergi inceleme elemanlarının sayıca yetersiz olması, bir grup inceleme elemanının çok verimsiz çalışması, vergi konusunda uzmanlaşan kişilere özel sektörden çok cazip tekliflerin gelmesi ve kamunun bu elemanları bünyesinde tutacak imkanlar sunamaması gelmektedir. Ayrıca inceleme elemanlarının (hesap uzmanları hariç) büyük çoğunluğunun idari teftişte görev almaları da vergi incelemelerindeki yoğunluğu azaltmaktadır.

Bir ülkede kayıt dışılığın önlenmesinde en az denetim kadar denetim sonucunda kesilen cezaların etkinliği de önemlidir. Zira denetim ile cezaların etkinliği birbirine bağlıdır. İkisi de etkin ve verimli uygulanır ise kayıt dışılığı önlenmesinde faydalı olabilir. Türkiye’de vergi cezaları, kanunlarda yeterli caydırıcılıkta düzenlenmiş olsa bile, yine kanunlarda yer alan cezaların indirimine ya da terkinine yönelik çeşitli müesseselerin varlığı cezaların uygulamada etkinliğini azaltmaktadır. Düşük inceleme oranları sonucunda kesilen vergi cezaları, uzlaşma ve af uygulamalarıyla büyük ölçüde terkin edilmekte ya da çok cüzi miktarlara düşürülmektedir. Mükellef ile idare arasında vergisel uzlaşma sağlama yönüyle savunulabilecek söz konusu uygulamalar, cezaların etkisizliğine yol açarak, ekonomik birimleri kayıt dışılığa yönltebilmektedir. Ülkemizde vergi bilincinin tam olarak oluşmamış olmasının da, kayıt dışı çalışmanın etik sorun olarak görülmemesine yol açtığı söylenebilir. Vergi kaçırmanın basit, sıradan, yüz kızartıcı olmayan, hoş görülebilir ve en önemlisi topluma karşı işlememiş gibi düşünülmesi, ekonomik faaliyette bulunanların gelirlerini kayıt dışına çıkarmalarında önemli rol oynamaktadır.

2. Siyasal Faktörler

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin oluşması ve boyutlarının artmasının önemli bir nedeni de siyasi iktidarların tutumudur. Ülkemizde siyasi iktidarlar, günümüze kadar genellikle baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kararlar alarak oy uğruna vergilendirmeden vazgeçebilmekte ve vergi yükünü belirli kesimlere yükleyebilmektedirler. Özellikle muafiyet ve istisna uygulamalarıyla yasal olarak

---

¹⁴⁶ AYDEMİR; a.g.e., s.61.

vergi dışında bırakılan kesimin, kanunların himayesinde olduğu ve siyasal iktidarların izniyle vergi dışı kalmasının sağlandığı söylenebilir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasının nedenlerinden biri de mevcut siyasi yapı nedeniyle toplumun devlete olan güveninin azalmasıdır. Gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaş da devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Türkiye’deki demokrasi anlayışına göre ise, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve ayrıca vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadırlar. Kanunların oluşumuna katılmayan veya kanunların uygulanmasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere kayarak ortaya koyabilmektedirler¹⁴⁷. Ülkemizde zaman zaman kamuoyuna yansıyan kamu ihalelerinde yolsuzluk, 1980-1990 yılları arasında hayali ihracat, 1990 yılında örtülü ödenek tartışmaları, banka boşaltmaları ve kamuda israf gibi hususlar, vatandaşların ödedikleri vergilerin harcandığı yerler konusundaki kuşkularını arttırmıştır. Devlete bağlılığın azalması, bir diğer deyişle devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörüle karşılanmasına neden olarak, ülkemizde kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır¹⁴⁸.

3. Sosyal Faktörler

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarının gelişmesinde sosyal sebepler de rol oynamaktadır. Nüfusun hızla artması, bölgeler arası gelişmişlik farkının yarattığı iç göç olgusu ve çarpık kentleşme Türkiye’nin karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Bunların dışında işsizlik, istihdam vergilerinin yüksek oluşu, bürokratik engeller, işgücü piyasasına yönelik katılıklar da Türkiye’de kayıt dışı ekonominin istihdam boyutunda artısına neden olan diğer sosyal sebeplerdir. Aynı zamanda bu nedenler, kayıtlı sektörden kayıt dışı sektöre kayışı da açıklamaktadır.

Türkiye’deki hızlı nüfus artışı ve 1950’lerden itibaren artan köyden kente göçün oluşturduğu emek piyasası özellikleri de kayıt dışı ekonominin gelişmesinde etkili olan faktörlerden biridir. Nüfus artışı ve göçle birlikte kentlerde biriken büyük ölçüde niteliksiz işgücü, emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması sonucunu doğurmaktadır¹⁴⁹. Kentlerde yeni

¹⁴⁷ SARILI; a.g.m., s.43.

¹⁴⁸ Ülker TOPTAŞ; **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri**, Türkiye Esnaf, Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TESAR) Yayınları, Yayın No: 26, Ankara,1998, s.49.

¹⁴⁹ DPT(2001), a.g.e., s.3.

istihdam yaratma olanaklarının yetersiz olması, kalifiye düzeyi düşük, eğitimsiz işgücünün; herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, fazlaca sermayeye gereksinim duyulmayan, fason üretim, işportacılık, pazarcılık vb. işlerin yapıldığı kayıt dışı sektör istihdamına neden olmaktadır.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin son dönemde artmasına yol açan bir diğer neden de yabancı kaçak işçiliktir. Bugün Türkiye’de sayıları ve milliyetleri bilinmeyen çok geniş yabancılar grubu istihdam edilmektedir. Yabancı kaçak işçilik arttıkça, genel ücret seviyesi düşmekte, yerli çalışanların pazarlık gücü azalmakta, kayıt dışı ekonomi daha da yaygınlaşmaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin özellikle yasa dışı faaliyet (yer altı ekonomisi) boyutunda en önemli nedenlerinden biri de ülkemizin içinde bulunduğu coğrafi konumdur. Tarihi İpek Yolu’nu barındıran ülkemizin, Asya ile Avrupa arasında önemli bir köprü durumunda olması nedeniyle kaçakçılık önemli boyutlardadır ve bir türlü önlenememektedir. Bu anlamda ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin önemli kalemlerinden biri de yasa dışı yollardan ve kaçakçılık yoluyla elde edilen gelirler oluşturmaktadır¹⁵⁰.

4. Makro-Ekonomik Faktörler

Bir ülkenin sahip olduğu ekonomik sistem ve buna bağlı yapısal özellikler kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilmektedir. Türkiye ekonomisinin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olan yapısı kayıt dışılığa ortam hazırlayan önemli faktörlerden biridir. Tarım ve hizmetler sektörü, izlenme ve denetlenmelerinin zor olması nedeniyle kayıt dışılığa daha elverişli sektörlerdir¹⁵¹. Faaliyet sonucunda elde edilen gelirin en belirsiz, denetimin neredeyse olanaksız olduğu ve yasalar hakkında en az bilgi düzeyine sahip kitlenin tarımsal sektörde bulunduğu kabul edilmektedir. Yine kısa süreli hizmet veren sektörlerde (lokantalar, berberler, doktorlar, komisyoncular ve eğlence yerleri) gelirlerin kayda alınmasında önemli sıkıntılar vardır. Söz konusu sektörde verilen hizmetler, en fazla birkaç saat sürmekte ve o anda saptanamadığı takdirde, belgeye bağlanması neredeyse olanaksız hale gelmektedir¹⁵².

Kayıt dışılığı etkileyen bir diğer faktör ise ülkedeki gelir dağılımıdır. Gelir dağılımının kayıt dışı ekonomiyle ilişkisi, gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini

¹⁵⁰ SELMAN, a.g.t., s.74.

¹⁵¹ DPT (2001); a.g.e., s.3.

¹⁵² AYDEMİR; a.g.e., s.57.

artırmak amacıyla kayıt dışı istihdama arz yaratması durumunda ortaya çıkmaktadır. Gelirlerin yetersizliği karşısında düşük gelir grubunda bulunan bireyler ya ek iş talebiyle işgücü piyasasına çıkmakta ya da nitelikleri itibarıyla işgücü piyasasına dahil olmayan kadınlar ve hatta eğitimlerinin aksaması pahasına çocuklar bu piyasaya dahil olmaktadır. Gerek ek iş talebiyle piyasaya çıkan işgücü, gerekse kadın ve çocuklar, üretken istihdam alanlarının yetersiz olması veya konularının zorlaması nedeniyle büyük ölçüde kayıt dışı sektörde istihdam şansı aramaktadır¹⁵³.

Türkiye’de 1970’li yıllardan itibaren yaşanan yüksek oranlı enflasyon, kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açan diğer bir faktördür. Ekonomideki tüm dengeleri bozan enflasyon, vergisel boyutta da belirsizliğe neden olmakta, işletmelerin gelir ve gider dengeleri üzerinden kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açmaktadır. Enflasyonist ortamda fiyat yükselişleri karşısında reel gelirleri artmadığı halde daha yüksek gelir dilimlerinden vergi ödemek zorunda kalan üretici ve tüketici kesimler, olanaklar ölçüsünde kayıt dışılığa kayarak, enflasyona göre kendilerini ayarlamaktadırlar.

Ülkemizde ardarda yaşanan ekonomik krizler kayıt dışı faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik kriz dönemlerinde, işsiz kitleler kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıt dışı faaliyetlerde aramaktadırlar. İşletmeler de krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini kayıt dışı faaliyetlere yönelterek istihdam ve üretim maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar¹⁵⁴.

Türkiye’de küçük ve orta ölçekli firmaların yoğunluğu ve fason üretimin yaygınlaşması kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olan önemli bir unsurdur. İşletmelerdeki ölçek büyüklüğü ile kayıt dışılığın ülke ekonomisindeki büyüklüğü arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Çünkü küçük ve orta boy işletmelerde (KOBİ), tüm işletme faaliyetleri işletme sahibinin idare ve denetimi altındadır. Küçük ve orta boy işletmelerdeki bu yapı sayesinde, işletme sahipleri mal ve para akımlarını kendileri devletin bilgisi dışında kendileri izleyebilmekte, böylece kayıt dışı çalışabilmektedirler. Büyük işletmelerin ise kayıt dışı çalışmayı uygulamakta bazı zorluklar bulunmaktadır.

Söz konusu işletmelerin hesap ve işlemlerinin kayıt altına alınması, her şeyden önce işletme sahiplerinin güvenlikleri içindir. Büyük işletmelerde, işletme sahipleri gelir ve giderlerini ancak birtakım belgelere bağlayarak

---

¹⁵³ DPT (2001); a.g.e., s.3.

¹⁵⁴ SARILLI; a.g.m., s.43.

denetleyebilmektedirler. KOSGEB kıstaslarına göre ülkemizde faaliyette olan işletmelerin yaklaşık %99.5'i küçük ve orta ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. Ülkemizde küçük işletmelerin yaygınlığı, izleme ve denetlemeyi zorlaştırdığı gibi, bu işletmelerin pek çok yasal düzenlemelerin dışında kalmalarına da neden olmaktadır. Vergi, iş, sosyal güvenlik vb. konularla ilgili yasalar genellikle belli bir büyüklüğün altındaki işletmeleri kapsamamaktadır.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren pazarların daralması ve talebin çeşitlenmesi nedeniyle şiddetlenen rekabet koşulları sonucunda ortaya çıkan ve üretimde esnekliğe ve enformasyona dayalı yeniden yapılanma, kayıt dışılığı Dünya'da ve dolayısıyla Türkiye'de artıran bir diğer unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Üretimde esneklik, firma ölçeklerinin küçülmesiyle sağlanmaktadır. Ana firmalar ürün dizaynı ve üretimin organizasyonu ile uğraşan yüksek nitelikli bir çekirdek kadro dışında sürekli eleman istihdam etmeyip, mal üretimini küçük üretici firmalara aktarmaktadırlar. Küçük olmaları nedeniyle kuruluş maliyetleri çok yüksek olmayan bu işletmeler, talep azaldığında işçi çıkarabilme veya toplu sözleşme düzeninin dışında kalarak ücretleri düşük tutabilme şansına sahiptir. Kuruluş maliyetlerinin düşüklüğü ayrıca, kolayca tasfiye edilebilmelerini de sağlamaktadır. Enformasyon olanaklarının gelişmesi, ana firmaların mal üretimini aktaracakları fason imalat yapan küçük firmaları herhangi bir ülkeden seçmelerini kolaylaştırmaktadır.

B. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı ekonominin en fazla büyüdüğü ülkeler, enflasyonun sürekli olduğu, haksız ve spekülatif kazançların arttığı, gelirin adaletsiz dağıtıldığı ve ekonominin denetim dışı kaldığı ülkelerdir.

Türkiye'de yıllarca ekonomide sürekli yaşanan yüksek enflasyon olgusu, kayıt dışı ekonomiyi büyüten bir neden olduğu gibi aynı zamanda kayıt dışı ekonomi de enflasyonu azdıran bir sarmala dönüşmüştür. Ekonomi politikaları, yaşanan istikrarsızlık ve krizler kayıt dışılığa yol açan en önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda farklı tahmin yöntemleri kullanılarak bazı araştırmalar yapılmış ve bu araştırmalar sonucunda da çok farklı değerler tespit edilmiştir. Bu araştırmaların sonuçları göstermiştir ki, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmin edilmesinde aynı yöntemler kullanılsa dahi farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü konusunda kesin bir rakam vermek oldukça güçtür. Kayıt dışı ekonomiyi

kayıtlı ekonomiden ayırmak ve aralarında ilişki olmadığını düşünmek mümkün değildir. Kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomi ile iç içedir. Çeşitli tahmin ve hesaplama yöntemleri her ne kadar farklı sonuçlar verse de, ülkemizde, kayıt dışı ekonominin GSMH'nin %50'sinden aşağı olmadığı bütün kesimlerce kabul edilmektedir¹⁵⁵.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları incelenirken, vergisel, istihdam ve yasa dışı faaliyetler olmak üzere üç farklı boyutta değerlendirmek konunun anlaşılabilirliği için yararlı olacaktır.

1. Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Boyutu

Vergi kayıp ve kaçığı kayıt dışı ekonominin önemli bir unsurudur. Türk vergi sisteminin içerdiği istisna ve muafiyetlerin fazlalığı, yarattığı bürokrasi, vergi idaresinin yeterince etkinliğe kavuşmamış olması ve vergi denetiminin sınırlı kalması kayıt dışı ekonominin oluşumunda etkili olmaktadır.

Ülkemizde, vergisel açıdan kayıt dışı ekonomik faaliyetleri, büyük ölçüde, yasal olarak yaptığı (kanunlarla yasaklanmış bir faaliyet olmayan) ekonomik faaliyetleri gerçek şekilde kayıtlarına yansıtmayan ancak görünürde vergi mükellefi olan veya hiç mükellefiyet kaydı bulunmayan insanlar veya kurumlar yürütmektedir. Türkiye'de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük kısmı vergi idaresinde kaydı bulunan, fakat defter ve belgelerinde ticari faaliyetlerinin bir kısmı yer almayan yükümlüler tarafından yapılmaktadır. Ticari faaliyette bulunduğu halde vergi idaresine bildirilmeyen ve mükellefiyet kaydı yaptırmayanların sayısı diğer gruba göre daha azdır¹⁵⁶.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere vergi inceleme sonuçları, Maliye Bakanlığı denetim görevlilerince 2001-2008 döneminde yapılan vergi incelemeleri sonucu bulunan matrah farkları, söz konusu dönem ortalaması olarak, vergi mükelleflerinin beyan ettikleri vergiye tabi gelirlerinin yarısından fazla kısmını vergi yetkililerinden gizlediklerini göstermektedir.

---

¹⁵⁵ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Genel Yayın No:116, Ankara, Ağustos 2004, s.23.

¹⁵⁶ Ergün AKTÜRK; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2003, s.56.

Tablo 8: Vergi İnceleme Sonuçları (2001 -2008)

DENETİM BİRİMLERİ	YILI	İNCELEME SAYISI	İNCELENEN MATRAH	BULUNAN MATRAH FARKI
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2008	214	1.989.392.091	158.452.669
HESAP UZMANLARI	2008	2.257	19.205.401.726	11.828.006.641
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2008	2.351	6.906.461.648	190.481.501.165
VERGİ DENETMENLERİ	2008	68.089	48.488.423.808	7.803.234.736
TOPLAM		72.911	76.589.679.273	210.271.195.211
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2007	3.467	4.173.400.835	12.463.608.975
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2007	208	657.770.993	132.557.590
HESAP UZMANLARI	2007	3.133	23.687.190.962	11.876.653.673
VERGİ DENETMENLERİ	2007	73.283	33.317.190.047	5.356.979.718
VERGİ DAİRESİ MÜDÜRLERİ	2007	55.756	1.573.520.598	621.180.194
TOPLAM		135.847	63.409.073.435	30.450.980.150
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2006	3.414	19.747.548.207	37.200.280.933
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2006	90	33.578.690	41.712.434
HESAP UZMANLARI	2006	5.265	12.367.971.680	5.753.270.900
VERGİ DENETMENLERİ	2006	67.282	13.635.736.589	4.212.648.670
TOPLAM		76.051	45.784.835.166	47.207.912.937
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2005	3.943.943	9.748.973.841	30.233.862.613
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2005	47	3.630.946	4.640.211
HESAP UZMANLARI	2005	3.078	8.513.856.830	5.592.837.186
VERGİ DENETMENLERİ	2005	50.7	13.557.005.952	2.724.562.900
VERGİ DAİRESİ MÜDÜRLERİ	2005	46.81	724.999.648	149.451.255
TOPLAM		4.044.578	32.548.467.217	38.705.354.165
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2004	2.251	3.360.258.119	1.406.159.430
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2004	219	19.154.936	15.350.867
HESAP UZMANLARI	2004	2.494	6.139.712.986	8.999.706.865
VERGİ DENETMENLERİ	2004	50.292	11.198.767.276	2.836.615.496
VERGİ DAİRESİ MÜDÜRLERİ	2004	98.625	1.406.159.430	1.148.190.885
TOPLAM		153.881	22.124.052.747	14.406.023.543
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2003	2.682	10.955.223.073	5.212.493.300
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2003	1.917	347.946.563	117.195.151
HESAP UZMANLARI	2003	1.241	4.518.510.330	9.649.903.504
VERGİ DENETMENLERİ	2003	47.886	8.699.782.793	3.309.729.644
VERGİ DAİRESİ MÜDÜRLERİ	2003	14.525	1.041.732.512	545.655.543
TOPLAM		68.251	25.563.195.271	18.834.977.142
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2002	3.078	6.806.929.429	3.605.275.778
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2002	3.109	106.857.163	88.630.031
HESAP UZMANLARI	2002	1.709	1.256.001.304	2178525931
VERGİ DENETMENLERİ	2002	56.864	5.216.011.211	1.803.750.356
VERGİ DAİRESİ MÜDÜRLERİ	2002	48.484	477592948	295.148.552
TOPLAM		113.244	13.385.799.107	5.792.804.717
GELİRLER KONTROLÖRLERİ	2001	2.594	275.498.146	550.108.491
MALİYE MÜFETTİŞLERİ	2001	171	20.199.426	4.712.672
HESAP UZMANLARI	2001	2.559	3.858.514.397	11.787.795.735
VERGİ DENETMENLERİ	2001	46.013	2.288.863.774	958.446.579
VERGİ DAİRESİ MÜDÜRLERİ	2001	16.949	846.546.767	177.254.201
TOPLAM		68.286	7.289.622.510	13.478.317.678

KAYNAK: <http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13>, (Erişim: 11.02.2010)

2001 ile 2008 yılları arasındaki verilere bakıldığında incelenen vergi matrahı baz alındığında kimi zaman beyan edilen vergi matrahının üç katı kadar beyan edilmeyen veya vergi dışında bırakılmaya çalışılan miktarlar tespit edildiği görülmektedir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomi, vergisel boyutta incelendiğinde, yüksek vergi yükünden kaynaklanan vergi baskısı nedeniyle mükellefler kayıt dışına yöneldikleri gözlemlenmektedir.

Tablo 9: Vergi Türlerine Göre Vergi İnceleme Sonuçları

VERGİ TÜRÜ	RAPOR SAYISI	İNCELENEN MATRAH	BULUNAN MATRAH FARKI
GELİR VERGİSİ	36	463,520	2,022,125
KURUMLAR VERGİSİ	15	128,939	1,261,575
KDV	48	14,712,014	1,174,357
BSMV	7		59,400
DAMGA VERGİSİ	2		6,144
KDV İADESİ	5		
GEÇİCİ VERGİ	27	189,921	2,453,334
DİĞERLERİ	114		1,773
TOPLAM	254	15,494,394	6,978,708

Kaynak: <http://www.bvdb.gov.tr/istatistik/d41.html>, (Erişim: 11.02.2010).

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin vergisel boyutuna göz atıldığında, genellikle doğrudan vergilerde kayıt dışılığın fazla olduğu gözlemlenmektedir.

2. Kayıt Dışı Ekonominin İstihdam Boyutu

Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi oluşturan nedenlerin başında kayıt dışı istihdam gelmektedir. Türkiye’de kayıt dışı istihdamla ilgili olarak; işverenin maliyetini yükseltici uygulamalar; sosyal güvenlik primleri, iş ve işçi sağlığı ile ilgili yasal düzenlemeler, çevrenin korunması için alınması gereken tedbirler vb. işverenleri kayıt dışılığa ittiği söylenebilir. İstihdam yaklaşımında kayıt dışılık, tamamen bildirilmeyenler, kısmen bildirilenler, primden kaynaklanan eksik bildirme biçiminde olmaktadır¹⁵⁷.

¹⁵⁷ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, a.g.e., s.53.

Tablo 10: Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu (2006)

Kayıt Dışı Ücretli ve Yevmiyeli	3.861.000
Kayıt Dışı Kendi Hesabına İşveren	3.757.000
Kayıt Dışı Ücretsiz Aile İşçisi	3.037.000
Toplam Kayıt Dışı İstihdam	10.655.000
Toplam İstihdam	22.172.000
Kayıt Dışı Oranı (%)	48.10%

Kaynak: TÜİK; Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi, <http://kadim.istanbul.gov.tr/Portals/Kadim/images/proje.pdf>, (Erişim: 10.01.2010), s.9.

Ülkemizde kayıt dışı istihdamın niceliği konusunda en kapsamlı araştırma Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı İş Gücü Anketlerinde yer almaktadır. TÜİK'in 2006 HHİA Nisan dönemi (Mart-Nisan-Mayıs) sonuçlarına göre; SSK'ya kayıtlı olarak çalışması gereken 3.861.000 kişi, Bağ-Kur'a kayıtlı olarak çalışması gereken 3.757.000 kişi, ücretsiz aile işçisi sayılan 3.037.000 kişi olmak üzere toplam 10.655.000 kişi kayıt dışı çalışmaktadır.

3. Kayıt Dışı Ekonominin Yasa Dışı Faaliyet Boyutu

Ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin en önemli kalemini yasa dışı yollardan ve kaçakçılık yoluyla elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Ülkemizde kayıt dışı ekonominin ve rüşvetin büyük boyutlarda olmasının en önemli nedeni budur¹⁵⁸.

Yasa dışı yollardan ve kaçakçılık yoluyla elde edilen gelirleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Hayali ihracat/ithalat,
- Yolsuzluklar,
- Tefecilik,
- Korsanlık/Taklitçilik.

C. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiye Önemli Yönelik Düzenlemeler

Kayıt dışı ekonominin yarattığı mali, ekonomik ve sosyal sakıncaları gidermek amacı ile son on yıllık dönemde hükümetlerce çeşitli tedbirler alınmış olup, kurumsal yapılanmada ve birçok kanunda değişikliklere gidilmiştir.

¹⁵⁸ KATKAT; a.g.t., s.62.

1. Vergi Kanunlarında Yapılan Düzenlemeler

5228 Sayılı Kanunla yapılan düzenleme ile, bankalar dışındaki finans kurumlarının da yaptıkları kredi kartı sözleşmeleri damga vergisinden istisna edilerek, bankalarla diğer finans kurumları arasında kredi kartı üyelik sözleşmelerinde damga vergisi uygulaması nedeniyle doğabilecek rekabet eşitsizliği önlenmiştir. Dolayısıyla kredi kartı kullanımını yaygınlaştırılması amaçlanarak işlemlerin kayıt altına alınması sağlanacaktır.

5035 Sayılı Kanunla 02.01.2004'den geçerli olmak üzere Damga Vergisi Kanunu'na ekli (2) sayılı tablonun IV. bölümüne eklenen 29. bend ile kambiyo senetleri ve kambiyo senetlerine benzer senetler üzerine konulan aval ve kefalet şerhleri ile bu mahiyetteki şerhler damga vergisinden istisna edilmiştir. Bu uygulamayla, kambiyo senetlerinin yapılması aşamasında veya bu senetlerin kullanımıyla ilgili olarak senetler üzerine konulan imzalar (şerhler) vergi dışında tutularak, senetlerin kullanımının yaygınlaşması amaçlanmıştır.

Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun mükerrer 355. maddesine 5228 Sayılı Kanun'la 03.08.2004 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere eklenen IV. fıkra hükmü uyarınca, tahsilat ve ödemelerini banka, benzeri finans kurumları veya posta idarelerince düzenlenen belgelerle tevsik etme zorunluluğuna uymayan mükelleflerden her birine, her bir işlem için belirlenen maktu ceza tutarından az olmamak üzere işleme konu tutarın %5'i nispetinde özel usulsüzlük cezası kesilmektedir. Konuyla ilgili olarak çıkarılan 323 seri no'lu VUK Genel Tebliği uyarınca, birinci ve ikinci sınıf tüccarlar, kazancı basit usulde tespit edilenler, defter tutmak zorunda olan çiftçiler, serbest meslek erbabı ile vergiden muaf esnafın kendi aralarında yapacakları ticari işlemleri ile nihai tüketicilerden mal veya hizmet bedeli olarak yapacakları tahsilat ve ödemeler tevsik zorunluluğunun kapsamına alınmıştır. Yine tevsik zorunluluğu belli tutarı aşan ödeme ve tahsilatlar için de geçerli olacaktır.

Türk Vergi Mevzuatı'nda, 1999 öncesinde kaynak kuramına* göre vergileme yapılmaktaydı. Bu vergilendirme rejimini sağlayan ise Gelir Vergisi Kanunu'nun 1, 2, 80, mükerrer 80, ve 82. maddeleridir. GVK'nın 2'nci maddesinde, gelire giren kazanç ve iratlar 7 kaynak halinde tanımlanmış, 7. gelir unsuru ise "diğer kazanç ve iratlar" olarak belirlenmiştir. İlk bakışta, "diğer kazanç ve iratlar" safi artış kuramını**

* Kaynak teoremi, belli bir kaynağın gelir olarak tanımlanması ve o kaynaktan elde edilen gelirler üzerinden vergi alınmasını temel almaktadır.

** Safi artış teoremi ise, vergiye tabi olacak geliri belirli bir kaynakla sınırlamamakta, her türlü geliri vergilemektedir.

çağırırsa da, Kanun'un 80 ve takip eden maddelerinde "diğer kazanç ve iratlar" tanımlanmış ve bunların belirli kaynaklardan elde edilen kazançlar olduğu hükme bağlanmıştır. Yani, diğer kazanç ve iratlar her türlü kazanç ve iradı değil de, 80. ve takip eden maddelerde tanımlanan kazanç ve iradları ifade etmektedir¹⁵⁹.

1999 öncesinde geçerli olan sistem, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede safi artış kuramına göre daha başarısız bir sistemdir. Çünkü, bu sistemde mükellefler, harcama ya da servet artışlarına kaynak oluşturan gelirlerin, kanunda yazılı gelir unsurlarından kaynaklanmadığını iddia edebilmektedirler. Örneğin, yapılan bir vergi incelemesi sırasında, vergi inceleme elemanın mükellefin banka hesabına yüklü bir havale yapıldığının tespit edilmesi halinde, mükellef bunun kumardan elde ettiği gelir olduğunu iddia edebilecektir. Kumar geliri, 2. maddede yazılı gelir unsurları içinde değerlendirilmeyeceğinden, mükelleflere bir anlamda kaçış yolu sunmakta ve bu durum vergi inceleme elemanının kayıt dışılıkla mücadelesini zorlaştırmaktadır.

Gelirin tanımında yapılan değişiklikle 4008 Sayılı Kanun'la yürürlüğe giren Vergi Usul Kanunu'nun 30. maddesinin 2. fıkrasının 7 numaralı bendi de önem kazanmıştır. Bu bent, maliye müfettişleri, hesap uzmanları ve gelirler kontrolörlerince yapılan incelemeler sırasında mükelleflerin, her türlü harcama ve tasarruflarını vergisi ödenmiş veya vergiye tabi olmayan kazançlardan sağladıklarını kanıtlayamama durumunu re'sen takdir nedeni saymıştır¹⁶⁰. Ancak, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle, 07/01/2003 tarih ve 4783 Sayılı Kanun'la yapılan yasal değişiklikler çerçevesinde safi artış kuramı ülkemizde hiç uygulanmadan yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı kanunla, Vergi Usul Kanunu'nun 30. maddesinin 2. fıkrasının 7 numaralı bendine yer alan re'sen takdir nedeni de kaldırılmıştır.

4369 Sayılı Kanun'la esnaf muaflığını düzenleyen Gelir Vergisi Kanunu'nun 9. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeyle esnaf muaflığından faydalanmak suretiyle vergiye tabi olmayanlara, satın aldıkları mallara ve yaptıkları giderlere ilişkin almış oldukları belgeleri saklama mecburiyeti getirilmiştir. Böylece ekonomide malın üretiminden tüketimine kadar uzanan zincirde gerçek ve basit usulde vergilendirilen mükellefler yanında, vergiden muaf esnaf da belge alma ve

---

¹⁵⁹ SELMAN; a.g.t., s.80.

¹⁶⁰ SELMAN, a.g.t., s.81.

saklamaya zorlanmakta ve böylece otokontrol ile belge düzeninin yerleştirilmesi sağlanmaktadır¹⁶¹.

4369 Sayılı Kanun'la götürü usulde ticari kazanç tespiti tamamen kaldırılmış ve bu suretle gerçek gelirin beyanı ile belge düzeninin yerleşmesi amaçlanmıştır. Aynı şekilde, yine bu kanunla belirli seviyede yaşam standardı (bu standart araba, ev vb. sayısına göre belirlenmekte idi) olanların belirli matrahları beyan etme zorunluluğuna dayalı hayat standardı esası da kaldırılmıştır. Bu düzenleme de vergiyi götürülükten gerçekliğe taşımıştır.

2. Diğer Kanunlarda Yapılan Düzenlemeler

Sosyal Sigortalar Mevzuatı'nda yapılan düzenlemeler ile SSK tabanına esas prim ile yürürlükteki asgari ücret miktarı eşitlenmiştir. SSK tabanına esas olan primin uzun yıllardır ilgili dönemdeki asgari ücretten yüksek oluşu, asgari ücretle personel çalıştıran firmaların, çalışanları için ödedikleri sosyal güvenlik ödemelerini haksız yere artırmakta ya da firmaları kayıt dışı istihdama yöneltmekte idi. Özellikle kayıt dışı istihdamın önlenmesi noktasında, SSK tabanına esas prim ile yürürlükteki asgari ücret miktarı eşitlenmesi önemli bir gelişmedir.

3. Gelir İdaresi ile İlgili Yapılan Düzenlemeler

05.05.2005 tarihinde kabul edilen ve 16 Mayıs 2005 tarih ve 25817 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5345 Sayılı Kanun ile Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılarak, Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. 5345 Sayılı Kanun'un 1. maddesinde bu kanunun amacı; "gelir politikasını adalet ve tarafsızlık içinde uygulamak; vergi ve diğer gelirleri en az maliyetle toplamak; mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak; mükellef haklarını gözeterek yüksek kalitede hizmet sunmak suretiyle yükümlülüklerini kolayca yerine getirmeleri için gerekli tedbirleri almak; saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik, etkililik ve mükellef odaklılık temel ilkelerine göre görev yapmak üzere Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasına, teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin esasları düzenlemektir" şeklinde açıklanmıştır.

Vergi Dairesi Tam Otomasyonu Projesi (VEDOP) ile birlikte vergi dairelerindeki tüm işlemlerin bilgisayar yardımı ile yapılmasını sağlayan, Gelirler Genel Müdürlüğü (GGM) Bilgi İşlem dairesinde bir karar destek ve yönetim bilgi

---

¹⁶¹ KILDİŞ; a.g.m., s.18.

sistemi kurulmasını gerçekleştiren, entegre bir bilgi sistemini 22 ilde 155 vergi dairesinde, 5 defterdarlıkta ve GGM merkez teşkilatında gerçekleştirmiştir. Vergi dairelerinde VEDOP ile evrak girişinden başlayarak sicil, tahakkuk, tahsilat, düzeltme, tarhiyat, takip, iade, araç tescil, muhasebe, özlük işlemleri gibi vergi dairesinin bütün işlemleri birbiri ile entegre şekilde bilgisayar ortamında yapılmakta ve uygulamada kullanılan defter, belge ve çeşitli raporlar bilgisayar yardımı ile hazırlanabilmektedir. Değişik kademelerdeki güvenlik önlemleri ile yapılan tüm işlemlerin izi sürülebilmekte, vergi dairesi yöneticilerine karar destek hizmeti verilmektedir. VEDOP ile birlikte, vergi daireleri işlem yönergesi de uygulama yazılımlarının kullanımına paralel olarak tekrar hazırlanmış, vergi dairelerinin çalışma düzenleri de “e-kurum” dönüşümüne uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

4. İstatistik Kurumu ile İlgili Yapılan Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü kurumlarından biri olan, 1924 tarihinden bu yana kamusal hizmet veren T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 18.11.2005 tarih ve 5429 Sayılı Kanun'la, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) unvanı altında yeniden yapılandırılmıştır. Kurum, istatistik alanında Avrupa Birliği'nin ilgili standartlarını hedef edinmiştir.

Kurumun veri-bilgi temininde yaşayabileceği sorunları önlemek ve en doğru veri-bilgiye ulaşabilmek amacıyla, kurumca istenilen bilgileri vermeyenlere veya eksik ya da hatalı verenlere cezai müeyyide öngörülmüştür. Kurumun kuruluş kanunu olan 5429 Sayılı Türkiye İstatistik Kanunu'nun 54. maddesinin ikinci fıkrasında; “Başkanlık veya kurum ve kuruluşlar tarafından program kapsamında istenilen bilgileri, geçerli bir mazereti olmaksızın belirlenen şekil ve sürede vermeyen veya eksik veya hatalı verenler, bir kereye mahsus olmak üzere uyarılır ve kendilerinden yedi gün içerisinde bilgileri vermeleri veya eksik ve hataları gidermeleri istenir. Bu uyarıya rağmen, bilgileri hiç vermeyen veya talep edildiği halde eksikleri gidermeyen ve hataları düzeltmeyen gerçek kişiler veya özel hukuk tüzel kişilerinin organ ve temsilcileri hakkında idari para cezası uygulanır.” hükmü bulunurken söz konusu maddenin üçüncü fıkrasına göre ise; “İdari para cezası ve diğer cezaların uygulanması, istatistik biriminin bilgi verme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz.” hükmü yer almaktadır.

İstatistik kurumunun yeniden yapılandırılmasının, Gelir İdaresi'nin yeniden yapılandırılması ile yakın tarihlerde gerçekleştirilmesi, idari ve mali kayıtların düzenli

tutulması ve böylece kayıt dışılığın tespiti ile önlenmesi boyutunda son dönemde Türkiye’de yeni ve çağdaş bir sürece girildiğini göstermektedir.

5. Diğer Düzenlemeler

Mükelleflerin daha kolay takibinin sağlanması ve bürokratik işlemlerin azaltılmasına yönelik olarak 2006 yılında Maliye Bakanlığı’nca yapılan düzenlemeyle, gerçek kişilerin vergi kimlik numaraları, ilgili kişilerin TC kimlik numaraları ile birleştirilmiş olup, her gerçek kişi mükellefin tek numarası olması sağlanmıştır.

Yatırım ortamının iyileştirilmesi ve istihdamın artırılmasına yönelik uygulamalar neticesinde işsizlik oranının azaltılması ve böylece kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede 5084 Sayılı Kanun ile istihdamın artırılmasına yönelik olarak, gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta prim teşviki, bedelsiz yatırım yeri tahsisi ve enerji desteği gibi teşvikler verilmiştir.

Ayrıca, kayıt dışı ekonominin kontrolü ve küçültülmesi konusuna Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda ve yıllık programlarda yer verilmiş, DPT koordinatörlüğünde “Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu” kurulmuş ve bu komisyonca kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır.

Ekim 2006’da, KADİM (Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele) Projesi yürürlüğe konulmuştur¹⁶². Bu proje Türkiye’de kayıt dışı istihdama ve yabancı kaçak işçi istihdamına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı istihdama geçişe katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Projede denetimin etkin, caydırıcı olarak uygulanması, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, mevzuat değişikliklerinin yapılması ve bürokratik engellerin kaldırılması başlıkları altında dört adet faaliyet sürdürülecektir. Bu faaliyetler ile kayıt dışı çalışanların kayıt altına alınması ve yabancı kaçak işçiliğinin en az seviyeye indirilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğü gayri safi milli hasılanın %13’ü ile %184’ü arasında değişmektedir. Ülkemizde kayıt dışı istihdamın niceliği konusunda en kapsamlı araştırma TÜİK Hane Halkı İş Gücü Anketlerinde yer almaktadır. 2006 yılının ikinci çeyreğinde yapılan ve Türkiye genelinde 38.856 örnek

---

¹⁶² Celalettin SIVACI; “Kayıt Dışı Ekonomi ve KADİM Projesi, **Bütçe Dünyası**, C.3, Sayı: 27, Güz 2007, s.59.

hane halkını içeren araştırmaya göre, yaptığı işten ötürü sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayan çalışanların toplam çalışanlara oranı %49.4 olarak belirtilmiştir¹⁶³.

Türkiye'nin de imzaladığı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci maddesine göre 18 yaşına kadar her insan çocuktur. Medeni Kanun'a göre 18 yaşını doldurmamış herkes küçük sayılmaktadır. Çocukların çalışma yaşı ile ilgili esaslar Umumi Hıfzısıhha Yasası ile İş Yasası'nda düzenlenmiştir. Umumi Hıfzısıhha Yasası 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını belirtirken, İş Yasası bu yaşı 15 olarak belirlemiştir.

Projede Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Denizcilik Müsteşarlığı İle Ortak Çalışma Protokolleri yapılması öngörülmektedir. Bu Protokollerle; Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı) ile yapılacak protokolle vergi daireleri ve SGK arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, her ilçede bulunan vergi daireleri yoklama memurlarının işyeri açılışı, kapanışı, terki ve faaliyetleri süresince düzenledikleri yoklama fişlerinin, 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'na uygun birer nüshalarının SGK Müdürlüklerine gönderilerek kayıt dışı istihdamla etkin mücadelenin sağlanması, İçişleri Bakanlığı ile yapılacak protokolle trafik polis memurlarının ve jandarma trafik personelinin kendi görev alanlarında otoparklar ile şehir içi ve şehirlerarası yollarda yapacakları denetimlerde şehir içi ya da şehirlerarasında çalıştırılan şoför, muavin, host ve hostesleri sosyal güvenliklerine ilişkin kontrollerin yapılması sağlanarak belirtilen sektörde kayıt dışı çalışmanın önlenmesi, Denizcilik Müsteşarlığı ile yapılacak protokolle denizcilik sektöründeki sigortası çalışmanın Denizcilik Müsteşarlığı ile SGK arasında yapılacak işbirliği ile önlenmesi amaçlanmaktadır¹⁶⁴.

III. TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DIŞ DENETİMİN KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ VE ETKİNLİĞİ

Bağımsız dış denetim uygulamaları kökeninde işletmelerin muhasebe sistemlerini sorgulayarak gerek işletmelerin mali durumları ile ilgili, gerekse muhasebe kayıtlarının doğruluğuyla ilgili olarak rapor hazırlama sürecine kadar devam eder. Bağımsız dış denetim, kayıt dışı ekonominin nedenlerinden biri olan vergisel boyut açısından ele alındığında; denetime tabi olan işletmelerin kayıt altına alınması gereken her türlü işlemi kontrol ettiği için muhasebe kayıtlarına hata veya hile karıştırılarak, vergi matrahının azaltılmasını ve vergi kaçırılmasını engeller.

¹⁶³ TÜİK Haber Bülteni, 21 Ağustos 2006.

¹⁶⁴ SIVACI; a.g.m., s.57-58.

Bağımsız dış denetim kuruluşları günümüzde her geçen gün kendisini geliştirmekte ve büyümektedirler. Aynı zamanda bağımsız dış denetim bünyesinde faaliyet gösteren; vergi, vergi danışmanlığı ve muhasebe departmanları da yine profesyonel olarak mükellefleri vergi yükümlülükleri konusunda bilgilendirerek; vergi ödevlerini zamanında yerine getirmelerini sağlamaktadırlar. Bu yönüyle de vergi denetimine direkt olarak katkı sağlanmaktadır.

Bir toplumda işletmeler ne kadar şeffaflaşır ise bir o kadar güven ortamı doğacak ve dolayısıyla vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma vb. suçlar ve buna bağlı olarak da kayıt dışı ekonomi azalacaktır.

Bağımsız dış denetim uygulamaları tüm dünyada her geçen gün geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yaşanan ekonomik skandalların sonrasında kontrol ve denetim olgusu tüm işletmeler için çok önemli bir nitelik kazanmıştır.

Bağımsız dış denetim sistemini gündeme getiren en önemli olay, 2001 yılında ABD'nin en büyük enerji şirketlerinden birisi olan Enron'un iflasını istemesidir. Enron' un iflasını istemesiyle ABD' de ekonomik ve hukuksal alanda pek çok unsur sorgulanmaya başlanmıştır.

ABD' de muhasebe ve denetim kuruluşları ve bunlarla ilgili düzenlemeler başta gelmek üzere sosyal güvenlik mevzuatı, hisse senedi ve bono piyasaları (kamuyunun bilgilendirilmesi), resmi federal kuruluşlar, Amerikan siyaset ve finansmanı, kurumsal bankacılık gibi çok değişik alanlar Enron sayesinde sorgulanır duruma gelmiştir¹⁶⁵.

Enron'un iflasında sorumluluğu olanlar arasında muhasebe uzmanlığı mesleğinin dev şirketlerinden ünlü Arthur Andersen (AA) denetim kuruluşu da vardır. Enron olayı, bağımsız denetim ve işletme danışmanlığı alanının en güçlü şirketlerden AA'nın denetimi altında batmış olan üçüncü büyük firmadır. 1996'dan bugüne ortaya çıkmış olan bu üç büyük başarısız firmanın, bilanço ve gelir tabloları da genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre denetlenmiş ve gösterilen tarihte şirketin mali durumunu ile faaliyet sonuçlarını, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre doğru ve yansız olarak yansıttıkları, AA uzmanlarınca onaylanmıştı.

---

¹⁶⁵ Yener ÖZEL; "Enerji Devi Enron'un Çöküşü ve Etkileri", www.ekodialog.com, (Erişim: 05/10/2009).

Dünyanın en iddialı büyük muhasebe şirketlerinden birinin bu başarısızlıkları o dönemde mesleğe olan toplum güveninin sarsılmasına neden olmuştur¹⁶⁶.

Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı 2002 yılında ABD’de bağımsız dış denetimin sorumluluklarını çok ciddi şekilde arttıran Sarbanes Oxley Yasası (SOX) çıkartılmıştır. Bu yasayla kurumsal yönetim bağlamında, işletme hedeflerine ulaşılabilmesi ve finansal raporlamanın doğruluğunun ve gerçekliğinin temini açısından, iç kontrol sistemlerinin oluşturulması ve etkinliğinin sağlanması noktasında bağımsız denetçilere doğrudan tasdik yükümlülüğü getirilmiştir.

İç kontrol sistemi bir şirketin hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak amacıyla şirket yönetimi tarafından tüm politika ve prosedürleri (iç kontrolleri) ifade etmektedir¹⁶⁷. İç kontrol sistemi özellikle şu unsurları kapsamaktadır:

- Yönetim politikalarına bağlılık,
- İşletme varlıklarının korunması,
- Yolsuzluk ve hataların önlenmesi ve tespit edilmesi,
- Muhasebe kayıtlarının doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması,
- Mali raporlamanın doğru ve zamanında hazırlanması.

İç kontrolün olmadığı ve/veya etkinliğinin sağlanamadığı durumlar, şirket varlıklarının kaybına, yönetimin eksik ya da hatalı kararlar almasına, suistimallere ve çeşitli kayıplara sebebiyet verir¹⁶⁸. Etkin çalışan iç kontrol sistemi bağımsız dış denetçiler için de oldukça önemlidir. Denetçiler; denetlemeye gittikleri firmaların iç kontrol sistemlerini de kontrol etmelidirler. Etkin bir iç kontrol sistemi, bağımsız denetim çalışmasının kalitesini olumlu yönde etkiler. Bir dış denetçinin amacı, firmanın muhasebe sistemindeki hesapların ve hazırlanan finansal raporların ile mali yıl bitiminde yapacağı denetimde uygulayacağı işlemlerin türünü, içeriğini ve derinliğini belirlemektir.

İç kontrol sisteminin etkinliği arttıkça denetim riski de azalmaktadır. Bir işletmede etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulmasıyla birlikte, aynı zamanda şirket çalışanları yerine getirmeleri gereken sorumluluklar hususunda daha dikkatli olmak durumunda kalacaklardır.

---

¹⁶⁶ Mustafa AYSAN; “Enron Olayı”, www.malihaber.com/modules.php, (Erişim: 30/09/2009).

¹⁶⁷ IFAC, IAASB, **ISA-400 Risk Assessments and International Control, Handbook of International Auditing**, Assurance and Ethics, January, 2005, s.268.

¹⁶⁸ PricewaterhouseCoopers; **Şirketlerde İç Kontrol ve İç Denetim Fonksiyonu**, İstanbul, Aralık 2003, s.3.

Teoride kayıt dışı ekonominin olumlu yanlarına değinilse de, özellikle uzun dönemde birçok olumsuz etkiyi beraberinde getirdiği görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin en önemli olumsuz etkisi, devletin temel gelir kaynağı olan vergi gelirlerini azaltması ve vergi yükünün adaletsiz dağılımına, bunun sonucunda da gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmasıdır. Ayrıca, ekonominin gerçek büyüklükleri ile izlenmesine imkan vermemekte, kamuyu sağlıklı gelir kaynaklarına sahip olabilmesi bakımından olumsuz yönde etkilemekte, özellikle haksız rekabet boyutu itibariyle özel kesimde önemli dengesizlikler yaratmakta, işletmelerin verimsiz ve küçük ölçekli olarak çalışmasına neden olmakta, kurumsallaşmanın önünde çok önemli bir engel olarak durmakta, kalitesiz mal üretimi ve tüketimine, toplumun ahlaki değerlerinin bozulmasına ve yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Ancak, geliştirilen tüm yöntemler kesin olmayan ve tahmini sonuçlar vermekte, dolayısıyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğü özünde sadece bir tahminden ibaret kalmaktadır.

Çeşitli tahmin ve hesaplama yöntemleri her ne kadar farklı sonuçlar verse de ülkemizde, kayıt dışı ekonominin GSMH'nin %50'sinden aşağı olmadığı bütün kesimlerce kabul edilmektedir. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin mali, ekonomik, hukuki, idari, sosyolojik, psikolojik ve siyasi birçok sebebi bulunmaktadır.

Devlet ile mükellef arasındaki uzlaşmada muhasebeye büyük görev düşmektedir. Muhasebe hizmeti her ne kadar kamu yönetimi tarafından sunulmasa da sağladığı dışsal fayda, sunulan hizmetin kamuya yönelmesi ve kamu yararı amacına hizmet etmesinden dolayı birçok açıdan "kamu hizmeti" niteliği taşımaktadır. Zira işletme ile ilgili çıkar gruplarının ihtiyaç duydukları bilgiler muhasebe aracılığıyla üretilip sunulmaktadır.

Muhasebenin temel kavramları, sağlıklı ve güvenilir bir bilgi kaynağı olabilmesi bakımından muhasebe kayıtlarının tutulmasında ve sonuçlarının sunulmasında vazgeçilmez koşullardır. Bu nedenle de bu kavramlar muhasebe uygulamalarına temel bir dayanak oluşturmaktadırlar. Bu kavramlara dayanmadan üretilen muhasebe bilgileri sağlıklı ve güvenilir olmayacaktır.

Muhasebeden istenen bilgilerin doğru ve güvenilir olması, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve muhasebe standartlarına uygun kayıt ve belge sistemi ile mümkündür.

Gelişmiş ülkelerdeki işletmeler ve finansal kurumlar, kendi iç yapılarında finansal tabloları her ay düzenli olarak oluşturmakta ve denetim standartlarını en üst düzeye çıkarmaktadırlar. Ülkemizde ise, maalesef, uluslararası piyasada yer alan işletmeler hariç vergi dönemlerinde ya da finansal kurumlarla olan ikili ilişkilerde finansal tablolar düzenlenmektedir. Ancak bu tabloların hata ve hilelerden dolayı ne kadar doğru bilgiler içerdiği tartışma konusudur.

Muhasebe hata ve hileleri günümüzde işletmelerin iflasına ve yatırımcıların mağdur olmasına kadar varabilecek çok büyük zararlara neden olmaktadır. İşletmelerde her kim tarafından yapılırsa yapılsın muhasebe hata ve hilelerinin, finansal tablolara yansması durumunda başta yatırımcılar ve işletme sahip ve çalışanları olmak üzere, devlet, kredi verenler, işletmeyle ticari ilişkide olanlar gibi birçok kesimin zarar görmesi söz konusu olabilmektedir.

Mükelleflerin ve vergi idaresinin güvenebileceği bir muhasebe ve mali müşavirlik kurumunun her konuda ortaya çıkan sorunları önemli ölçüde ortadan kaldıracığı açıktır. Ancak, bugün için özellikle serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavirlerin bir kısmı kendilerinden bekleneni verememektedir. Çünkü gerek eğitimlerinin yetersizliği gerekse mükellefle olan gelenekselleşmiş ilişkileri yasalara uygun çalışmalarını engellemektedir. Ayrıca, karmaşık kara para aklama tekniklerinin uygulanmasında bilerek veya bilmeden yaptıkları işlemlerle önemli bir rol oynayabilecekleri tahmin edilebilir.

Muhasebe meslek mensubuna güven duyulması için iki temel nitelik aranmaktadır. Bunlardan ilki, konunun teknik boyutu olan mesleki bilgi birikimine sahip olma, diğeri ise etik boyutu olan sorumluluk bilincidir. Bugüne kadar mesleğin teknik boyutu ön planda tutulmuş ve fakat etik boyut genellikle önemsenmemiştir. Bilindiği üzere muhasebe kayıtları, işletmelerin faaliyetlerinin yasal temelini oluşturur. Ancak, kişiler veya kuruluşlar arasında gerçekleşen bu faaliyetlerin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için biçimsel ve yasal temelden daha fazlasına gereksinim duyulur. Yani yasaların yetersiz kaldığı durumlarda bu gereksinimler ancak meslek etiği ile karşılanabilir.

Bağımsız denetçiler tarafından denetlenmiş finansal tablolar, resmi kurumlara sunulan finansal raporlara ve vergi beyannamelerine temel oluşturduklarından, bu bildirimlere güvenilirlik arttırılmış ve böylece resmi kurumlar tarafından yapılabilecek denetimin yapılma olasılığı azaltılmış olur.

Günümüzde vergilerin önemli bir bölümü mükelleflerin beyanı ve vergi idaresinin denetimi esasına dayanmaktadır. Bu yönetime göre mükellef ödeyeceği vergiyi bizzat kendisi tayin ve tespit etmektedir. Ancak, beyan usulü önemli oranda bir kaçakçılık riski taşımaktadır.

Vergi denetimi, vergi kayıplarını önlemede yararlanılan bir araçtır. Zira, mükellef, vergi denetiminin etkin, hata ve hilelerin belirlenme şansının yüksek olduğunu bildiği ölçüde, vergiye karşı yasal sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınmayacaktır. Bir toplumda en iyi vergi yasaları yürürlükte olsa ve en iyi idari işleyiş sağlansa da, etkin denetimin olmayışı zaman içinde sistemin bozulmasına neden olabilmektedir. Denetimin, eğitim, vergi bilincinin yerleştirilmesi, vergide adalet ve eşitlik ilkelerine uyum sağlama gibi değişik amaçları bulunmaktadır. Ancak temel amacı, kişileri yasalara uygun çalışmaya ve hareket etmeye yöneltmektir. Vergi denetimine etkinlik kazandırılarak, kayıt dışı ekonominin kayda alınması arasındaki ilişki açıktır. Denetim ne kadar etkin ise, kayıt dışılık ve dolayısıyla vergiden kaçınma eğilimi o kadar az olacaktır.

Konuyu bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, muhasebe kayıtlarının doğru, güvenilir, anlamlı, gerçeğe uygun ve karşılaştırılabilir olmadığını, bu durumun ülkemizde kayıt dışı ekonominin yüksek olmasının bir göstergesi olduğunu, vergi istatistik sonuçlarından da vergi denetimlerinin etkin olmadığını anlaşıldığını, kayıt dışı işlemlerin kayıt altına alınması için bağımsız denetime ağırlık verilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Vergi denetimlerinin etkin olmaması, vergi mükelleflerini “nasıl olsa denetlenmeyiz” düşüncesiyle, muhasebe kayıtlarını vergi matrahını azaltacak şekilde düzenlemeye, vergi bildirimlerindeki bilgilerini de ya eksik vermeye ya da hiç vermemeye sevk etmektedir. Bunun sonucunda da beyan esaslı sağlıklı bir şekilde işleyememektedir.

Kayıt dışı ekonominin kayda alınarak vergi gelirlerinin artırılması amacıyla pek çok önlemin bir arada ve birbiriyle uyumlu olarak alınması, ancak öncelikle muhasebe kayıtları üzerindeki denetimlerin artırılmasını gerektirmektedir. Kayıt dışı ekonominin kayda alınmasına yönelik yapılması gereken düzenlemeler şöyle sıralanabilir:

- *Muhasebe yönünden yapılması gereken düzenlemeler;* serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir

meslek mensuplarından etkin bir şekilde yararlanılmalı, finansal tablolar disipline edilmeli, muhasebe standartlarına önem verilmeli, elektronik ortamda muhasebe yönünden vergi denetimi sağlanmalı,

- *Etkin bir vergi denetimi için yapılması gereken düzenlemeler;* yaygın ve yoğun vergi denetimleri belge düzeninin oluşturulması, idarenin kararlılığı ve etkinliği için sürdürülmeli, yeterli sayıda mesleki formasyona sahip yoklama memuru bulundurulmalı, vergi denetimi ve idari denetimde görevli elemanlar konuları itibariyle uzmanlaşmalı, yapılacak orta ve uzun vadeli inceleme planlarının bazını oluşturacak hedef mükellef kitlesi belirlenmeli, vergi incelemesi ile görevli birimler arasında paylaştırılmalı, inceleme elemanlarının bilgiye kolayca ulaşabilmesi için gerekli yasal ve teknik altyapı hazırlanmalı, önlemeye yönelik denetim çalışmalarına ağırlık verilmeli, vergi inceleme oranları ve denetim kadroları sayısı artırılmalı,
- *Vergi idaresinin ve denetim birimlerinin bilgi toplayabilmesine zemin hazırlanması için yapılması gereken düzenlemeler;* ödemeler bankalar aracılığı ile yapılmalı, kredi kartı kullanımı yaygınlaştırılmalı, vergi sisteminde oto kontrol müesseselerine yer verilmeli ve bu müesseseler etkin olarak denetimlerde kullanılmalı,
- *Vergi sisteminde yapılması gereken düzenlemeler;* vergi yasalarının, vergi idaresinin ve yargı sisteminin etkinliği sağlanmalı,
- *Halkın katılımının sağlanması, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi için yapılması gerek düzenlemeler;* siyasal irade kararlı olmalı, vergilerin harcanması konusunda dikkatli davranılmalı, şeffaf devlet ilkesi yerleştirilmeli, eğitim ve kitle iletişim araçlarının yardımı ile vergi bilincinin ve etik değerlerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç itibariyle; etkin bir bağımsız dış denetim sisteminin yaygınlaşması; doğru muhasebe kayıtlarının tutulmasına ve muhasebe hata veya hileleriyle vergi matrahını azaltma eğiliminde olan sorumluları bu eğilimden alıkoyacaktır. Aynı zamanda bağımsız dış denetçilerin denetim süreci hızlanacağı gibi verimlilik düzeyi de artacaktır. Bu nedenle kayıtdışı ekonomiyle mücadele için, özellikle son yıllarda bağımsız dış denetim sisteminin oluşturulması konusu bizim ülkemizde de bağımsız dış denetim kuruluşları aracılığıyla firmalara aşılarmaya çalışılmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde hızla değişen ekonomik koşullarında ve giderek zorlaşan rekabet koşullarında işletmeler için önemi bir kat daha artan bağımsız dış denetimin kayıt dışı ekonomi ile mücadelede son derece önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Bağımsız dış denetim işletmelerin finansal tablolarının ve bu tabloların dayanağını oluşturan tüm belgelerin, bağımsız ve uzman kişiler tarafından, tarafsız olarak, kanıt toplanarak, muhasebe ilke ve standartlarına uygun olup olmadığının ve işletmenin mali durumunu yansıtıp yansıtmadığının ortaya çıkarılması ve elde edilen sonuçların raporlanması şeklinde tanımlanmaktadır. Bağımsız dış denetimin temel amacı, kamuyu aydınlatmak ve kamuya açıklanacak olan finansal tabloların güvenilirliği konusunda güvence vermektir.

Bağımsız dış denetimin kamuyu aydınlatma amacı doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşlarına olan yararlarının yanında; denetlenen işletmeye, bu işletmeyle ilişki içinde olan diğer kurum ve kuruluşlara ve ülke ekonomisine de birçok yararları bulunmaktadır.

Bağımsız dış denetim sermaye piyasasının açıklık ve tutarlılık içinde çalışmasına olanak sağlamaktadır. Bağımsız dış denetim sonucunda denetimi yapılan işletmelerin finansal yapıları tarafsız ve dürüst bir şekilde ortaya konularak yurt içinden ve yurt dışından kredi temin edebilme olanakları kolaylaşacaktır. Doğru vergi politikalarının uygulanması ve bunlardan başarılı sonuçların elde edilmesi de muhasebe verilerinin doğruluğu ve bağımsız dış denetimden geçmiş olmasıyla mümkündür. Bağımsız dış denetim bir ülke için vergi gelirlerinin arttırılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Devletin bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar üzerinden vergi alması vergi gelirlerini olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca bağımsız dış denetimin kayıt dışı ekonomi ile mücadelede de oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu saydığımız yararların tümü bağımsız dış denetimin bir ülke ekonomisi için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkeler bağımsız dış denetim mesleğine yıllar önce önem verip bu konu üzerine eğilerek bağımsız dış denetim mesleğine yasal bir statü kazandırmışlardır. Bu ülkelerde meslek kuruluşları yapacakları faaliyetlerle ilgili

kuralları saptamışlar ve uygulamada tek düzeliği sağlamak için standartlar oluşturmuşlardır.

Ülkemizde ise 80'li yılların sonuna kadar bu konuda herhangi bir yasal düzenleme olmadığını görmekteyiz. 1980'li yılların sonlarına doğru başlayıp günümüze kadar yapılan düzenlemeler ise her geçen gün geliştirilmeye ve ihtiyaçlara uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Bağımsız dış denetime ilişkin bu koşulları bir kenara bırakıp ülkemizdeki mevcut düzenlemeleri genel kabul görmüş denetim standartlarına uyum açısından değerlendirdiğimizde ise bağımsız denetim firmalarının Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemelerini genel kabul görmüş denetim standartlarıyla daha uyumlu bulunduğunu görmekteyiz. Denetim alanında en etkili çalışan örgütün SPK olduğu göze çarpmaktadır.

Ülkemizde toplam 83 adet olmak üzere SPK'nın onayladığı ve yetki verdiği bağımsız dış denetim yapmaya yetkili kuruluş vardır. Ancak bu kuruluşların verdikleri denetim, danışmanlık ve muhasebe hizmetinin kalitesinde henüz bir standart yakalanamamıştır. Çünkü ülkemizdeki denetim şirketlerindeki kurumsallaşma süreci henüz tamamlanmamıştır. Bunun yanı sıra henüz toplumda genel bir denetim bilinci oluşturulamadığı için bağımsız dış denetim şirketleriyle çalışmayı tercih etmeyen pek çok mükellef bulunmaktadır. Bu durum da bağımsız dış denetim şirketlerinin kurumsallaşarak daha iyi hizmet verme sürecini yavaşlatmaktadır.

Ülkemizde en başarılı dört denetim şirketinin dördü de yabancı merkezli olan kuruluşlardır. Denetim, danışmanlık, vergi denetimi ve muhasebe hizmetleri veren bu şirketler; mükelleflerin kayıtlarını gerçeğe uygun hale getirerek ve onları bilinçlendirerek vergi gelirlerinin artırılmasında rol oynamaktadırlar. Ayrıca bu şirketlerce düzenli olarak denetime tabi tutulan kuruluşlarda bir süre sonra denetim bilinci oluşabilecek ve bir çeşit iç kontrol sistemi oluşması söz konusu olabilecektir. Ancak ülkemizde bulunan denetim şirketleri ile bu şirketlerle çalışan mükelleflere bakıldığında; henüz pek çok mükellefin bağımsız dış denetimle karşılaşmadığı görülmektedir. Bu durumu Avrupa ülkeleriyle kıyasladığımızda ise, bu ülkelerde bağımsız dış denetim uygulamalarının mükelleflerce daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bağımsız dış denetime tabi olmuş olan bir kuruluş; vergi incelemesine maruz kaldığında daha rahat olacaktır. Dolayısıyla mükellef psikolojik

baskıyı daha az hissedecek ve vergi inceleme elemanlarıyla daha rahat ve doğru iletişim kurabilecektir.

Bağımsız dış denetim şirketleri ile bireysel olarak denetim hizmeti veren SMMM veya tam tasdik hizmeti veren YMM arasındaki en büyük fark; hizmeti bekleyenle hizmet karşılığında ücret ödeyen kişilerin aynı ya da farklı olmasıdır. Şöyle ki, kurumsallaşmış bağımsız dış denetim kuruluşlarında çalışan elemanlar; verdikleri hizmetin karşılığını bağı olarak çalıştıkları denetim şirketinden alırlar. Dolayısıyla bu denetim elemanlarının hizmet verdikleri sürece objektif olabilmeleri çok daha olanaklıdır. Ancak bireysel çalışan SMMM ve YMM'ler verdikleri hizmetin karşılığını yine hizmet verdikleri mükelleflerden almaktadırlar. Bu durum da çoğu zaman onların objektif davranabilmelerini ve bu doğrultuda karar almalarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle ülkemizdeki denetim kuruluşlarının ve denetim hizmeti; tasdik hizmeti veren SMMM ve YMM meslek mensuplarının bir araya gelerek kurumsallaşmaları devlet tarafından teşvik edilmelidir. Kanımızca bağımsız dış denetim kuruluşlarının kurumsallaşmaları verilen hizmetin güvenilirliğini ve kalitesini yükseltecektir.

Bankalar, sigorta şirketleri ve halka açık işletmeler SPK' ya göre bağımsız dış denetimden geçmek zorundadırlar. Dolayısıyla bu işletmelerin vergi kaynağını oluşturan işlemleri sürekli olarak kontrol altında tutulmaktadır. Ancak Türkiye'deki işletmelerin çok büyük bir bölümü halka açık işletmeler değildir. Dolayısıyla pek çok mükellef bağımsız dış denetim dışında kalmaktadır. Bu nedenle bağımsız dış denetime tabi olacak işletmelerle ilgili yeni düzenlemeler yapılmalı ve daha fazla mükellef denetime zorunlu tutulmalıdır. Böylece devletin vergi incelemelerinde imkansızlıkları nedeniyle ulaşamadığı mükellefler bağımsız dış denetime tabi olduklarında birebir vergi incelemesiyle karşılaşmasalar dahi, bir denetimden geçecek ve kayıtlarını düzenlemek zorunda kalacaklardır. Bu durum da, dolayısıyla, vergi gelirlerine olumlu olarak yansiyacaktır.

Bağımsız dış denetim doğrudan bir vergi denetimi değildir. Bağımsız denetim kapsamında vergi denetiminin yanı sıra; muhasebe kayıtlarının denetimi, finansal tabloların analizi gibi kuruluşun mali yapısını oluşturan her aşamadaki işlem ve kayıtlar tek tek incelenmektedir. İnceleme sonunda hazırlanan raporlarda yine yalnızca vergi ile ilgili görüşler bulunmamaktadır. Bağımsız dış denetimin amacı, denetime tabi olan işletmelerin gerçek faaliyetlerini ve faaliyet sonuçlarını gösteren mali tabloları denetlemek ve bunu bağımsız dış denetim raporu ile ilgi duyanlara

bildirmektir. Genel amaç vergi incelemeleri ile aynı gibi görünmese de bağımsız dış denetim ve vergi denetiminin nihai amacı aynıdır. Sonuçta, devlet tarafından gerçekleştirilen denetimde de, bağımsız dış denetimde de amaç, gerçeğe aykırı kayıtların saptanması ve kamu yararının gözetilmesidir. Bağımsız dış denetimin kapsamı daha geniş olmakla birlikte, vergi kaynağını ilgilendiren her türlü işlemi içine alması yönüyle vergi gelirlerinin arttırılmasında dolaylı olarak olumlu rol oynamaktadır.

Gelişmekte olan diğer ülkeler gibi, Türkiye’de de kayıt dışılık giderek büyümektedir. Bu büyüme kısmen küresel etkenlere, kısmen de Türkiye’nin kendi içinden kaynaklanan dinamiklere dayanmaktadır. Örneğin, küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet baskısı, rekabet gücü arayışı içerisinde kayıt dışılığın artışına neden olurken, Türkiye’nin nüfus dinamikleri, tarım kesimindeki gelişmeler, istihdamın gecikmeli ve düşük büyümesi ve iç göç gibi unsurlar da kayıt dışılığı besleyen unsurlardır. Öte yandan ekonomik gelişme ile beraber kayıt dışılığın azalacağı beklentisi de temelsiz çıkmıştır. Tam tersine kayıt dışı ile aktif şekilde mücadele edilmemesi durumunda, kayıt dışılığın ülkemizde ekonomik kalkınmaya rağmen daha da artması sonucunu doğurabilecektir. Dünya ile ekonomik bütünleşmenin ilerletilmesi, birçok sektörde rekabet baskısını beraberinde getirecektir. Bu rekabete dayanamayacak işletmelerin, gerekli önlemler alınmadığı takdirde, faaliyetlerine devam edebilmeleri için kayıt dışısına yönelmeleri söz konusu olacaktır.

Bağımsız dış denetimin kaliteli ve güvenilir bir şekilde yürütülmesi açısından son derece önemli olan mesleki özen ve titizlik standardı ve mesleki ahlak ve davranış kurallarına da gereken önemin verilmesi son derece mühim bir konudur.

Son zamanlarda Enron, Vivendi, Worldcom gibi büyük şirketlerin iflasın eşiğine gelmiş olması uluslararası alanda, özellikle ABD’de önemli ekonomik krizlere yol açmıştır. Anılan şirketlerin batma aşamasına gelmesinin temel nedenleri arasında, yaratıcı muhasebe tekniklerinin kullanılması ve kullanılan muhasebe tekniklerinin açıklandığı finansal raporların yeterince şeffaf olmaması gösterilmektedir. Anılan şirketlerle ilgili krizden etkilenen kişi ve kurumlarca yapılan eleştirilerin odak noktası ise, bu şirketlerin hazırladığı finansal tablolarında sunulan muhasebe bilgilerinin doğruluğu ve şeffaflığı ile ilgili denetim işlevlerini etkin olarak yerine getirmedikleri ileri sürülen bağımsız dış denetim şirketleridir. İşletmelerce açıklanan muhasebe bilgilerinin doğru ve işletmenin gerçek durumunu yansıtır

yansıtmadığını (true and fair view) denetleyen günümüz denetçileri, işletmelerce finansal raporlarda sunulan muhasebe bilgilerinin yeterince şeffaf (açık) olup olmadığı hususunda görüş bildirmek durumunda olduklarından, işletmelerce açıklanan bilgi düzeyini de etkilemesi muhtemeldir.

Sonuç olarak, Türkiye’de bağımsız denetim alanında yıllar süren mücadelelerin sonucunda uygulama, eğitim, mesleki örgütlenme, düzenleyici kurallar vb. alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte, kayıt dışı ekonomi ile mücadele başta olmak üzere, gerek genel ekonomi ile ilgili sorunların çözülmesi, gerekse denetim ile ilgili olarak eksikliklerin giderilmesi ve kurumlar arasındaki işbirliğinin sağlanması durumunda, Türkiye’de önümüzdeki yıllarda çok daha güçlü bir denetim ortamına kavuşulması mümkün gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa; Nihat IŞIK; “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003.
- AKTAN, Coşkun Can; **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 2000.
- AKTUĞLU, Mehmet Ali; **Denetleme ve Revizyon**, Barış Yayınları, İzmir, 1996.
- AKTÜRK, Ergün; “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2003.
- ALTUĞ, Osman ; “Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı”, **Görüş**, Sayı:14, İstanbul 1994.
- ALTUĞ, Osman; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999.
- ARIKAN, Zeynep; “Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları”, **Maliye Yazıları Dergisi**, Sayı: 44, Temmuz- Eylül 1994.
- AYDEMİR, Şinasi; **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi**, Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları, Ankara, 1995.
- AYSAN, Mustafa; “Enron Olayı”, www.malihaber.com/modules.php, (Erişim: 30/09/2009).
- BALDEMİR, Ercan; M. Faysal GÖKALP; AVCI Mehmet AVCI; “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Mimic Modelle Tahmin Edilmesi”, www.ekonometridernegi.org/bildiriler/23s1.pdf, (Erişim: 15.11.2009).
- BAŞPINAR, Ahmet; “Türkiye’de ve Dünyada Denetim Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 148, Mart-Nisan 2005.
- BAYTAR, Yusuf; “Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Dikey Denetim Yöntemi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Adana, 2006.
- BEKTAŞ, Erol; “Kayıt Dışı Ekonomik Hareketlerin Kavranabilmesi Açısından Tek Vergi Numarası Uygulaması Neden Gereklidir ve Uygulama Nasıl Olmalıdır?”, **Vergi Dünyası**, Sayı:199, Mart 1998.
- BERKSOY, Hidayet; **Muhasebe Denetimi**, İzmir, Mayıs 2000.
- BERVSTEIV, Leopold A.; **Financial Statement Analysis and The Accounting Framework**, Bernard W. Baruch College, The City University of Newyork, Four Edition, Irwin Hemeword, Illinois , 1989.
- BİÇER, Yalın; “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, 2006.

BOZKURT, Nejat; "Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Yeni Bir Alan "Adli Muhasebecilik", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı 94, Ekim 2000.

CARSON, Carol S.; "The Underground Economy: An Introduction," **Survey Of Current Business**, May-1984/a.

CHUGH, R.L.; J.S. UPPAL; **Black Economy in India** (Tata McGraw-Hill Publishing Company, New Delhi -1986).

ÇARIKÇIOĞLU, Peyami; "Türkiye'de Muhasebe Denetiminin Gelişimi", **I. Türkiye Muhasebe ve Denetim Sempozyumu**, Silivri, 6-8 Nisan 1995, İstanbul SMMMO Yayınları, Yayın No: 16, İstanbul 1995.

ÇELEN, Erol; "Bağımsız Denetimin Önemi, Yararları ve Kamuyu Aydınlatma İlkesi", http://www.mevzuatbankasi.com/portal/konuk_yazarlar/mevzuat.asp?kategori=82&id=609, (Erişim: 12.07.2009).

ÇETİNTAŞ, Hakan; Hasan VERGİL; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.1, 2003.

DEDE, Hakkı; "Sermaye Piyasası Mevzuatına Göre IMKB'de İşlem Gören Sürekli Denetime Tabi Şirketlerin Ara Mali Tablolarının Düzenlenmesine İlişkin Esaslar ve Bağımsız Dış Denetim", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1995.

DEMİR, Halil İbrahim; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara para İlişkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, 2007.

DEMİRBİLEK, Müslim; **İngiltere Muhasebe Uzmanlığı Mesleği ve Bağımsız Dış Denetim**, SPK Araştırma Raporu, Ankara, 1986.

DEMİRKAN, Şefika; "Türkiye'de Bağımsız Dış Denetimin Vergi Gelirlerinin Artırılmasında Etkenliği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 1998.

DERDİYOK, Türkmen; Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini, **Türkiye İktisat Dergisi**, Mayıs 1993.

Devlet Planlama Teşkilatı; **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; Kayıt Dışı Özel İhtisas Komisyon Raporu**, DPT:2603-ÖİK:614, Ankara, 2001.

DOĞAN, Zeki; Zeynep HATUNOĞLU; "Vergi Gelirlerinin Artmasını Sağlayan Bağımsız Dış Denetimin Türkiye Açısından Önemi", **Yaklaşım Dergisi**, Eylül 1996.

DÖNMEZ, Adnan; Başak P. BERBEROĞLU; Ayten ERSOY; "Ülkemiz Bağımsız Dış Denetim Standartlarının ABD Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları – AB Sekizinci Yönergesi ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla Karşılaştırılması", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:9, 2005.

DPT; **Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT yayınları, Ankara-2001.

DPT; **VII. Beş Yıllık Kalkınma Plan Stratejisi (1996-2000)**, DPT yayınları, Ankara- 1995.

DUMAN, Ömer; **Muhasebe Denetimi ve Raporlama**, Tesmer Yayınları, Yayın No:37, Ankara, 2001.

EKİN, Nusret; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Enformel İstihdam**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No:1995/17, İstanbul, 1995.

ERDOĞAN, Melih; **Denetim**; Maliye ve Hukuk Yayınları, Şubat 2005.

ERDOĞAN, Necmettin; **Denetim Standartları**, Temel Eğitim ve Staj Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

GÜREDİN, Ersin; **Denetim ve Güvence Hizmetleri, SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler**, 11. Bası, Arıkan Yayınevi, 2007.

GÜREDİN, Ersin; **Denetim**, 8.Baskı, Beta Basım Dağıtım, İstanbul, 1999.

GÜRER, Hüseyin; "Türkiye'de Denetim Firmalarının Yaşadığı Sorun ve Zorluklar, Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluğun Değerlendirilmesi ve Öneriler", www.deloitte.com/makaleler, (Erişim: 03.11.2009).

HOLMES, Arthur W.; Wayne S.OVERMYER; **Auditing**, Çeviren: Oğuz GÖKTÜRK, **Muhasebe Denetimi Standartları ve Yöntemleri**, Bilimsel Yayınlar Derneği, Yayın No:5, Cilt:1, 1975.

<http://www.bvdb.gov.tr/istatistik/d41.html>, (Erişim: 11.02.2010).

<http://www.denetimnet.net/Pages/DenetimTeknikleridisdenetim.aspx>, (Erişim: 12.10.2009).

<http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13>, (Erişim: 11.02.2010).

<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=6&pid=9&subid=1>, (Erişim: 05.07.2009).

IFAC; IAASB; "ISA-400 Risk Assessments and International Control, Handbook of International Auditing", **Assurance and Ethics**, January, 2005.

ILGIN, Yılmaz; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri Ve Türkiye'de Durum", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf>, (Erişim:18.06.2007).

İMKB; **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu Eğitim Yayınları**, 20. Basım, İstanbul, Nisan 2008.

KARAPINAR, Aydın; **Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim – SPK Lisanslama Sınavlarına Hazırlık**, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.

KATKAT, Münevver; "Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2007.

- KAVUT, LERZAN; "Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları ve Türkiye'deki Durumu", **Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi**, Sayı:4, 2000.
- KENGER, ERDAL; **Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu**, Şubat 2001.
- KEPEKÇİ, CELAL; **Bağımsız Denetim**, Genişletilmiş Beşinci Baskı, Avcıol Basım Yayın, 2004.
- KEPEKÇİ, CELAL; **Bağımsız Denetim**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Şubat 2000.
- KILDİŞ, YUSUF; "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyut ve Çözüm Önerileri", http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/kildis-kayit-disi.pdf, (Erişim: 15.02.2010).
- KILIÇ, RAMAZAN; ÖZER ÖZÇELİK; "Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Aralık 2006.
- KIRCHGASSNER, GEBHARD; "Size and Development of the West German Shadow Economy -1955-1980", **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, Sayı:139,1983.
- KIRCI, NÜKET; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2006.
- KIZILOT, ŞÜKRÜ; "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- LANGFELDT, ENNO; "The Underground Economy in the Federal Republic of Germany: A Preliminary Assesment" **The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion**, Cambridge University Press:197, 1989.
- Maliye Hesap Uzmanları Derneği; **Denetim İlke ve Esasları**, Yıldız Ofset, 2.Baskı, Ankara, 2004.
- MORBEL, MURAT; "Türkiye'de Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetimin Yararları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 1995.
- ÖZÇELİK, ÖZER; EMRE ÖZCAN; "Kayıt Dışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği", <http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=34>, (Erişim:15.02.2010).
- ÖZÇELİK, ÖZER; ERCAN YAŞAR; "Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler", **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı:74, Ocak-Şubat-Mart 2006.
- ÖZEL, YENER; "Enerji Devi Enron'un Çöküşü ve Etkileri", www.ekodialog.com, (Erişim: 05/10/2009).
- ÖZER, MEVLÜT; **Denetim 1**, Özkan Matbaacılık, Ankara, Ocak 1997.

ÖZFİDAN, Hasan Yaşar; “Ülkemizde Vergi Adaleti Nasıl Sağlanır”, <http://www.haberx.com>, (Erişim:28.12.2009).

ÖZSOYLU, Ahmet F.; **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996.

ÖZŞAHİN, Gülfer; **Bağımsız Denetçinin Hata ve Hilelere İlişkin Sorumluluğu**, Yeterlik Etüdü, Ekim, Ankara, 2000.

PHILIPPATOS, George C.; **Financial Management Theory and Techniques**, The Pennsylvania State University, California, 1973.

PricewaterhouseCoopers; **Şirketlerde İç Kontrol ve İç Denetim Fonksiyonu**, İstanbul, Aralık 2003.

SARILI, Mustafa Ali; “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002.

SAVAŞAN, Fatih; “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004, Antalya, Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 2004.

SCHNEIDER, Friedrich; Dominik H. ENSTE; “Shadow Economies: Size, Causes and Consequences”, **Journal of Economic Literature**, Sayı:38, 2000.

SELMAN, Ferhat; “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, 2007.

Seri X No:22 Sayılı Tebliğ.

SIVACI, Celalettin; “Kayıt Dışı Ekonomi ve KADİM Projesi”, **Bütçe Dünyası**, C.3, Sayı: 27, Güz 2007.

SÖZER, Ayşegül; “Türkiye’de Bağımsız Dış Denetim Uygulamalarının Etkinliğine İlişkin Bir Değerlendirme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Manisa, 1999.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil; “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya 2008.

ŞENGÜL, Selami; **Bağımsız Dış Denetçilik ve ABD, İngiltere, Fransa, Almanya Uygulaması ve IFA’ya Göre Muhasebecinin Nitelikleri**, SPK Araştırma Raporu, Ankara, 1987.

ŞENGÜL, Selami; **Bir Hurafe: Kayıt Dışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, Ankara 1997.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Genel Yayın No: 116, Ankara, Ağustos 2004.

TECİM, Burak Ali Han; "Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2008.

TOPTAŞ, Ülker; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri**, Türkiye Esnaf, Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TESAR) Yayınları, Yayın No: 26, Ankara, 1998.

TOSUNER, Mehmet; "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", **Vergi Sorunları**, S:85, Ekim 1995.

TÜİK; Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi, <http://kadim.istanbul.gov.tr/Portals/Kadim/images/proje.pdf>, (Erişim: 10.01.2010).

TÜREDİ, Hasan; **Denetim**, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2000.

TÜREDİ, Hasan; **Muhasebe Denetimi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1992.

TÜRKKAN, Erdal; "Popülist Ekonomi Anlayışı ve Geniş Anlamda Siyasi Kirlenme", **Yeni Türkiye**, S:15, Mayıs-Haziran 1997.

TÜRKTAN, Gülden; "Çağdaş Bağımsız Denetim ve Türkiye'deki Durum", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1989.

ULUSOY, Ahmet; Birol KARAKURT; "Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri", **Vergi Dünyası**, Sayı:254, 2002.

ULUSOY, Yasin; "Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Bağımsız Dış Denetim", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2006.

US, Vuslat; "Kayıt Dışı Ekonomiye Önleme Yöntemleri: Türkiye Örneği", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf>, (Erişim:23.12.2009).

USLU, Elif; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Mücadele Yöntemleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2007.

ÜNAL, Canan; "Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Vergi Denetimi Üzerindeki Etkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2007.

UZAY, Şaban; Ahmet TANÇ, Mehmet ERCİYES; "Türkiye'de Muhasebe Denetimi: Geçmişten Geleceğe", ibf.erciyes.edu.tr/akademi/.../Muhasebe_Denetimi_Gecmisten_Gelecege.pdf, (Erişim: 14.12.2009).

YAVAŞOĞLU, Mustafa; **Sermaye Piyasası Mevzuatında Bağımsız Denetim**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2001.

YETİM, Sedat; **Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul 1999.

ZAIMOĞLU, Tülay; "ABD'de Finansal Muhasebe ve Standartların Gelişimi", **SPK İnceleme Raporu**, Ankara, 1987.

EKLER

EK: 1

OLUMLU GÖRÜŞ İÇEREN RAPOR FORMU

.....A.Ş.'nin.....HESAP DÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİM RAPORU

ABC A.Ş.'nin 31 Aralık 20... tarihi itibarıyla hazırlanan ve ekte yer alan bilançosunu, aynı tarihte sona eren yıla ait gelir tablosunu, öz sermaye değişim tablosunu ve nakit akım tablosunu, önemli muhasebe politikalarının özetini ve dipnotları denetlemiş bulunuyoruz.

Finansal Tablolara İlgili Olarak İşletme Yönetiminin Sorumluluğu

İşletme yönetimi finansal tabloların Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartlarına göre hazırlanması ve dürüst bir şekilde sunumundan sorumludur. Bu sorumluluk, finansal tabloların hata ve/veya hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içermeyecek biçimde hazırlanarak, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmasını sağlamak amacıyla gerekli iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, uygulanmasını ve devam ettirilmesini, koşulların gerektirdiği muhasebe tahminlerinin yapılmasını ve uygun muhasebe politikalarının seçilmesini içermektedir.

Bağımsız Denetim Kuruluşunun Sorumluluğu

Sorumluluğumuz, yaptığımız bağımsız denetime dayanarak bu finansal tablolar hakkında görüş bildirmektir. Bağımsız denetimimiz, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan bağımsız denetim standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu standartlar, etik ilkelere uyulmasını ve bağımsız denetimin, finansal tabloların gerçeği doğru ve dürüst bir biçimde yansıtıp yansıtmadığı konusunda makul bir güvenceyi sağlamak üzere planlanarak yürütülmesini gerektirmektedir.

Bağımsız denetimimiz, finansal tablolardaki tutarlar ve dipnotlar ile ilgili bağımsız denetim kanıtı toplamak amacıyla, bağımsız denetim tekniklerinin kullanılmasını içermektedir. Bağımsız denetim tekniklerinin seçimi, finansal tabloların hata ve/veya hileden ve usulsüzlükten kaynaklanıp kaynaklanmadığı hususu da dahil olmak üzere önemli yanlışlık içerip içermediğine dair risk

değerlendirmesini de kapsayacak şekilde, mesleki kanaatimize göre yapılmıştır. Bu risk değerlendirmesinde, işletmenin iç kontrol sistemi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, amacımız iç kontrol sisteminin etkinliği hakkında görüş vermek değil, bağımsız denetim tekniklerini koşullara uygun olarak tasarlamak amacıyla, işletme yönetimi tarafından hazırlanan finansal tablolar ile iç kontrol sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bağımsız denetimimiz, ayrıca işletme yönetimi tarafından benimsenen muhasebe politikaları ile yapılan önemli muhasebe tahminlerinin ve finansal tabloların bir bütün olarak sunumunun uygunluğunun değerlendirilmesini içermektedir.

Bağımsız denetim sırasında temin ettiğimiz bağımsız denetim kanıtlarının, görüşümüzün oluşturulmasına yeterli ve uygun bir dayanak oluşturduğuna inanıyoruz.

Görüş

Görüşümüze göre, ilişikteki finansal tablolar, ABC A.Ş.'nin 31 Aralık 20... tarihi itibarıyla finansal durumunu, aynı tarihte sona eren yıla ait finansal performansını ve nakit akımlarını, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartları çerçevesinde doğru ve dürüst bir biçimde yansıtmaktadır.

Düzenleme Yeri/Tarih

BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞUNUN ÜNVANI

Sorumlu Ortak Başdenetçinin Adı-Soyadı ve İmzası

Adres

EK: 2

ŞARTLI GÖRÜŞ İÇEREN RAPOR FORMU

..... A.Ş.'nin.....HESAP DÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİM RAPORU

ABC A.Ş.'nin 31 Aralık 20... tarihi itibarıyla hazırlanan ve ekte yer alan bilançosunu, aynı tarihte sona eren yıla ait gelir tablosunu, öz sermaye değişim tablosunu ve nakit akım tablosunu, önemli muhasebe politikalarının özetini ve dipnotları denetlemiş bulunuyoruz.

Finansal Tablolara İlgili Olarak İşletme Yönetiminin Sorumluluğu

İşletme yönetimi finansal tabloların Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartlarına göre hazırlanması ve dürüst bir şekilde sunumundan sorumludur. Bu sorumluluk, finansal tabloların hata ve/veya hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içermeyecek biçimde hazırlanarak, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmasını sağlamak amacıyla gerekli iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, uygulanmasını ve devam ettirilmesini, koşulların gerektirdiği muhasebe tahminlerinin yapılmasını ve uygun muhasebe politikalarının seçilmesini içermektedir.

Bağımsız Denetim Kuruluşunun Sorumluluğu

Sorumluluğumuz, yaptığımız bağımsız denetime dayanarak bu finansal tablolar hakkında görüş bildirmektir. Bağımsız denetimimiz, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan bağımsız denetim standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu standartlar, etik ilkelere uyulmasını ve bağımsız denetimin, finansal tabloların gerçeği doğru ve dürüst bir biçimde yansıtmayı yansıtmadığı konusunda makul bir güvenceyi sağlamak üzere planlanarak yürütülmesini gerektirmektedir.

Bağımsız denetimimiz, finansal tablolardaki tutarlar ve dipnotlar ile ilgili bağımsız denetim kanıtı toplamak amacıyla, bağımsız denetim tekniklerinin kullanılmasını içermektedir. Bağımsız denetim tekniklerinin seçimi, finansal tabloların hata ve/veya hileden ve usulsüzlükten kaynaklanıp kaynaklanmadığı hususu da dahil olmak üzere önemli yanlışlık içerip içermediğine dair risk değerlendirmesini de kapsayacak şekilde, mesleki kanaatimize göre yapılmıştır. Bu

risk değerlendirmesinde, işletmenin iç kontrol sistemi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, amacımız iç kontrol sisteminin etkinliği hakkında görüş vermek değil, bağımsız denetim tekniklerini koşullara uygun olarak tasarlamak amacıyla, işletme yönetimi tarafından hazırlanan finansal tablolar ile iç kontrol sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bağımsız denetimimiz, ayrıca işletme yönetimi tarafından benimsenen muhasebe politikaları ile yapılan önemli muhasebe tahminlerinin ve finansal tabloların bir bütün olarak sunumunun uygunluğunun değerlendirilmesini içermektedir.

Bağımsız denetim sırasında temin ettiğimiz bağımsız denetim kanıtlarının, görüşümüzün oluşturulmasına yeterli ve uygun bir dayanak oluşturduğuna inanıyoruz.

Dipnot X'te belirtildiği gibi, işletme, ilişikteki finansal tablolarında, amortisman ayırmamıştır. Bu uygulama finansal raporlama standartlarına uygun değildir. 31 Aralık 20.. tarihi itibariyle, amortisman gideri, normal amortisman yöntemine göre, binalar için %5, demirbaşlar için %20 oranları baz alınarak, XXX TL olarak hesaplanmaktadır. Buna paralel olarak, sabit kıymetler net tutarının, birikmiş amortismanlardaki artış tutarı kadar XXX TL tutarında azaltılması, dönem net karının XXX TL ve birikmiş karların da XXX TL tutarında azaltılması gerekir.

Görüş

Görüşümüze göre, ilişikteki finansal tablolar, yukarıda ... paragrafta belirtilen hususlar nedeniyle ortaya çıkabilecek düzeltmeler dışında, işletme'nin 31 Aralık 20.. tarihi itibariyle finansal durumunu, aynı tarihte sona eren yıla ait finansal performansını ve nakit akımlarını, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartları çerçevesinde doğru ve dürüst bir biçimde yansıtmaktadır.

Düzenleme Yeri/Tarih

BAğIMSIZ DENETİM KURULUŞUNUN ÜNVANI

Sorumlu Ortak Başdenetçinin Adı-Soyadı ve İmzası

Adres

EK: 3

OLUMSUZ GÖRÜŞ İÇEREN RAPOR FORMU

.... A.Ş.'nin .... HESAP DÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİM RAPORU

ABC A.Ş.'nin 31 Aralık 20... tarihi itibarıyla hazırlanan ve ekte yer alan bilançosunu, aynı tarihte sona eren yıla ait gelir tablosunu, öz sermaye değişim tablosunu ve nakit akım tablosunu, önemli muhasebe politikalarının özetini ve dipnotları denetlemiş bulunuyoruz.

Finansal Tablolara İlgili Olarak İşletme Yönetiminin Sorumluluğu

İşletme yönetimi finansal tabloların Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartlarına göre hazırlanması ve dürüst bir şekilde sunumundan sorumludur. Bu sorumluluk, finansal tabloların hata ve/veya hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içermeyecek biçimde hazırlanarak, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmayı sağlamak amacıyla gerekli iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, uygulanmasını ve devam ettirilmesini, koşulların gerektirdiği muhasebe tahminlerinin yapılmasını ve uygun muhasebe politikalarının seçilmesini içermektedir.

Bağımsız Denetim Kuruluşunun Sorumluluğu

Sorumluluğumuz, yaptığımız bağımsız denetime dayanarak bu finansal tablolar hakkında görüş bildirmektir. Bağımsız denetimimiz, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan bağımsız denetim standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu standartlar, etik ilkelere uyulmasını ve bağımsız denetimin, finansal tabloların gerçeği doğru ve dürüst bir biçimde yansıtmayı yansıtmadığı konusunda makul bir güvenceyi sağlamak üzere planlanarak yürütülmesini gerektirmektedir.

Bağımsız denetimimiz, finansal tablolardaki tutarlar ve dipnotlar ile ilgili bağımsız denetim kanıtı toplamak amacıyla, bağımsız denetim tekniklerinin kullanılmasını içermektedir. Bağımsız denetim tekniklerinin seçimi, finansal tabloların hata ve/veya hileden ve usulsüzlükten kaynaklanıp kaynaklanmadığı hususu da dahil olmak üzere önemli yanlışlık içerip içermediğine dair risk değerlendirmesini de kapsayacak şekilde, mesleki kanaatimize göre yapılmıştır. Bu

risk değerlendirmesinde, işletmenin iç kontrol sistemi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, amacımız iç kontrol sisteminin etkinliği hakkında görüş vermek değil, bağımsız denetim tekniklerini koşullara uygun olarak tasarlamak amacıyla, işletme yönetimi tarafından hazırlanan finansal tablolar ile iç kontrol sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bağımsız denetimimiz, ayrıca işletme yönetimi tarafından benimsenen muhasebe politikaları ile yapılan önemli muhasebe tahminlerinin ve finansal tabloların bir bütün olarak sunumunun uygunluğunun değerlendirilmesini içermektedir.

Bağımsız denetim sırasında temin ettiğimiz bağımsız denetim kanıtlarının, görüşümüzün oluşturulmasına yeterli ve uygun bir dayanak oluşturduğuna inanıyoruz.

İşletme yönetimi, dönemin başında, kontrolü dışı önemli miktarda yeni payların mevcudiyeti nedeniyle konsolidasyonun uygun olmayacağı görüşüyle, bağlı ortaklık ve iştiraklerini konsolide etmeyi durdurmuştur. Bu uygulama, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartlarına aykırıdır. Konsolide finansal tablolar hazırlanmış olsaydı, finansal tablolardaki hemen her hesap önemli derecede farklılık gösterecekti.

Görüş

Görüşümüze göre, yukarıdaki ... paragraf(lar)da bahsedilen hususların önemli etkileri nedeniyle ekli finansal tablolar, İşletme'nin 31 Aralık 20... tarihi itibarıyla finansal durumunu, aynı tarihte sona eren yıla ait finansal performansını ve nakit akımlarını, Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartları çerçevesinde doğru ve dürüst bir biçimde yansıtılmamaktadır.

Düzenleme Yeri/Tarih

BAğIMSIZ DENETİM KURULUşUNUN ÜNVANI

Sorumlu Ortak Başdenetçinin Adı-Soyadı ve İmzası

Adres

EK: 4

GÖRÜŞ BİLDİRMEME HALİNDE RAPOR FORMU

.....A.Ş.'nin.....HESAP DÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİM RAPORU

ABC A.Ş.'nin 31 Aralık 20... tarihi itibarıyla hazırlanan ve ekte yer alan bilançosunu, aynı tarihte sona eren yıla ait gelir tablosunu, öz sermaye değişim tablosunu ve nakit akım tablosunu, önemli muhasebe politikalarının özetini ve dipnotları denetlemiştir.

Finansal Tablolara İlgili Olarak İşletme Yönetiminin Sorumluluğu

İşletme yönetimi finansal tabloların Sermaye Piyasası Kurulunca yayımlanan finansal raporlama standartlarına göre hazırlanması ve dürüst bir şekilde sunumundan sorumludur. Bu sorumluluk, finansal tabloların hata ve/veya hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içermeyecek biçimde hazırlanarak, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmasını sağlamak amacıyla gerekli iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, uygulanmasını ve devam ettirilmesini, koşulların gerektirdiği muhasebe tahminlerinin yapılmasını ve uygun muhasebe politikalarının seçilmesini içermektedir.

İşletme tarafından çalışma alanımızın sınırlandırılması sonucunda, tüm stokların gözlemlenmesi ve ticari alacakların teyidi tarafımızdan gerçekleştirilememiştir.

Görüş

Yukarıdaki paragraf(lar)da belirtilen hususların ilişikteki finansal tablolar üzerindeki önemli etkisi nedeniyle, söz konusu finansal tablolar üzerinde görüş bildiremiyoruz.

Düzenleme Yeri/Tarih

BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞUNUN ÜNVANI

Sorumlu Ortak Başdenetçinin Adı-Soyadı ve İmzası

Adres